

**МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ**

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ.**

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

**SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT.**

LEGAL SCIENCES

Випуск 1 (77), 2026

Видавничий дім
“Гельветика”
2026

Редакційна колегія

Заросило Володимир Олексійович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності, Міжрегіональна Академія управління персоналом (головний редактор)

Кисленко Дмитро Петрович, кандидат юридичних наук, доктор педагогічних наук, професор, начальник кафедри суспільних наук, Національний університет оборони України

Кузьмічова-Кисленко Єлизавета Володимирівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінальної юстиції, Національна академія внутрішніх справ

Ладиченко Віктор Валерійович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Макєва Олена Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії держави і права, конституційного та адміністративного права, Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Максимович Роман Олегович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Піддубний Олексій Юрійович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного та господарського права, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Степанова Ганна Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінальної юстиції, Національна академія внутрішніх справ

Улютіна Олена Анатоліївна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного та фінансового права, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Щокін Ростислав Георгійович, доктор юридичних наук, професор, Президент, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Agnieszka Szpak, Dr. Hab., Professor, Professor of the Department of International Security, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Atrey Ishan, PhD, Assistant Professor, School of Law, Indian Institute of Management Rohtak

Novikovas Andrejus, Doctor of Law, Professor, Professor at the Institute of Public Law at the Law School, Mykolas Romeris University in Vilnius

Urbano de Sousa Constança, Doctor of Law, Professor, Professor of European Union Law, Director of the Law Department, Universidade Autónoma de Lisboa

Затверджено Вченою радою

Міжрегіональної Академії управління персоналом Протокол № 7 від 27 травня 2026.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1173 від 11.04.2024 року.

Ідентифікатор медіа: R30-03891

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (вул. Фрометівська, буд. 2, м. Київ, 03039, iarm@iarm.edu.ua, тел. (044) 490-95-00).

Відповідно до Наказу МОН України № 320 від 07 квітня 2022 року (додаток 2) журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б). Спеціальності: D8 – Право; K9 – Правоохоронна діяльність; D9 – Міжнародне право.

Видання індексується Google Scholar

DOI: 10.32689/2522-4603

Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки. 2026. Вип. 1 (77).

Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2026, 92 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку права. Для науковців, викладачів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток юридичної науки в Україні.

ISSN 3083-7340 (Print)

ISSN 3083-7359 (Online)

© Оформлення «Видавничий дім «Гельветика», 2026

Editorial board

Zarosylo Volodymyr Oleksiiovych, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Law-Enforcement and Anti-Corruption Activity, Inter-regional Academy of Personnel Management (Chief Editor)

Kyslenko Dmytro Petrovych, PhD in Law, Doctor of Pedagogy, Professor, Head of the Department of Social Sciences, National Defense University of Ukraine

Kuzmichova-Kyslenko Elizaveta Volodymyrivna, PhD, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Criminal Justice, National Academy of Internal Affairs

Ladychenko Viktor Valeriiovych, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of International Law and Comparative Law, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Makeieva Olena Mykolaivna, PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of Theory of State and Law, Constitutional and Administrative Law, State University "Kyiv Aviation Institute"

Maksymovych Roman Olehovych, PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of International Law and Comparative Law, State University "Kyiv Aviation Institute"

Piddubnyi Oleksii Yuriiovych, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Civil and Commercial Law, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Stepanova Hanna Mykolaivna, PhD, Associate Professor, Professor at the Department of Criminal Justice, National Academy of Internal Affairs

Uliutina Olena Anatoliivna, PhD, Associate Professor, Professor at the Department of Administrative and Financial Law, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Shchokin Rostyslav Heorhiiovych, Doctor of Law, Professor, President of the Interregional Academy of Personnel Management

Agnieszka Szpak, Dr. Hab., Professor, Professor at the Department of International Security, Nicolaus Copernicus University

Atrey Ishan, PhD, Assistant Professor, School of Law, Indian Institute of Management Rohtak

Novikovas Andrejus, Doctor of Law, Professor, Professor at the Institute of Public Law at the Law School, Mykolas Romeris University in Vilnius

Urbano de Sousa Constança, Doctor of Law, Professor, Professor of European Union Law, Director of the Law Department, Universidade Autónoma de Lisboa

Approved by the Academic Council of Interregional Academy of Personnel Management
(minutes No. 7 as 27.05.2026)

Registration of print media entity: Decision of the National Council of Television
and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 1173 as of 11.04.2024.
Media ID: R30-03891.

Media entity – Private Joint-Stock Company «Higher education institution
«Interregional Academy of Personnel Management»
(03039, Kyiv, Frometivska str., 2, iapm@iapm.edu.ua, tel. (044) 490-95-00).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 7, 2022, № 320
(annex 2), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (the "B"
category). Subject Area: D8 – Law; K9 – Law Enforcement Activities; D9 – International Law.

The journal is indexed by Google Scholar

DOI: 10.32689/2522-4603

Scientific works of Interregional Academy of Personnel Management. Legal Sciences. 2026. Issue 1 (77).
Kyiv : Interregional Academy of Personnel Management. 2026. 92 pp.

It is published the articles by scientists dealing with the topical issues of law development. The journal is intended for academic and research staff, students, and all those interested in the development of legal science in Ukraine.

ISSN 3083-7340 (Print)
ISSN 3083-7359 (Online)

ЗМІСТ

Лариса АРКУША, Олександр ЧЕРНОВ, Євген ХИЖНЯК

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЛУЧЕННЯ ТА АВТЕНТИФІКАЦІЇ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ
ІЗ МОБІЛЬНИХ ПРИСТРОЇВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ФІШИНГОВИХ АТАК..... 6

Станіслав ГОЦАЛЮК

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНІХ ФУНКЦІЙ
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ..... 16

Володимир ЗАРОСИЛО, Олена БРИТАНСЬКА, Анатолій ТАЛАХА

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ВІДМІННОСТЕЙ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ
В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ 21

Олеся УРЛАПОВА, Руслан ПИНЯГА

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ НЕРУХОМОГО МАЙНА, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ
З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ,
ЯК ІНФОРМАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗСЛІДУВАННЯ..... 27

Андрій АВТОРГОВ

ЗМІНА СПОСОБУ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЯК ЗАСІБ ПРИВАТНОПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ СТЯГУВАЧАІ..... 35

Віктор БІЛОУС, Антон ЛІВАК, Петро ЛІВАК

ПРАВОВІ ЗАСАДИ КАПЕЛАНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я:
ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ..... 42

Надія БОРТНИК, Олег ДУБИНСЬКИЙ, Катерина ДУБОВА

ЕТИКА ТА ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВЕДІНКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ... 49

Оксана ЛІТВІНОВА

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ХТО ТАКІ ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
ТА ЧОМУ МИ ГОВОРИМО ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗАХИСТУ ЇХНІХ ПРАВ?..... 54

Іван ПЕЛІВАН

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАВЕРШЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ..... 59

Ірина УСТИНОВА, Юлія КОРНІЄНКО

ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПОРУШЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ..... 73

Вікторія ЧЕРВАНЧУК

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ІНШОЇ ОСОБИ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ АРЕШТУ МАЙНА
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ..... 78

Руслан ЧОРНОЛУЦЬКИЙ

ІНСТИТУТ НЕОБІРУНТОВАНИХ АКТИВІВ У СИСТЕМІ АНТИКОРУПЦІЙНОГО
ТА ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ
СУМІСНОСТІ ТА ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ..... 85

CONTENTS

Larysa ARKUSHA, Oleksandr CHERNOV, Yevhen KHYZHNIAK SOME FEATURES OF EXTRACTING AND AUTHENTICATING DIGITAL EVIDENCE FROM MOBILE DEVICES WHEN INVESTIGATING PHISHING ATTACKS.....	6
Stanislav GOTSALYUK REGULATORY AND LEGAL SUPPORT OF EDUCATIONAL FUNCTIONS IN MODERN UKRAINE.....	16
Volodymyr ZAROSYLO, Olena BRYTANSKA, Anatoly TALAKHA COMPARATIVE ANALYSIS OF INDIVIDUAL DIFFERENCES IN THE MANAGEMENT SYSTEM IN LAW ENFORCEMENT AGENCIES OF UKRAINE.....	21
Olesya URLAPOVA, Ruslan PYNAGA THEORETICAL BASIS FOR FORMING THE CRIMINAL CHARACTERISTICS OF FRAUD IN THE REAL ESTATE SECTOR COMMITTED USING INFORMATION-TELECOMMUNICATION TECHNOLOGIES AS AN INFORMATION MODEL FOR INVESTIGATION.....	27
Andrii AVTORGOVK CHANGING THE METHOD OF ENFORCEMENT OF A COURT DECISION AS A MEANS OF PRIVATE LAW PROTECTION OF THE CREDITOR'S INTERESTS.....	35
Viktor BILOUS, Anton LIVAK, Petro LIVAK LEGAL FOUNDATIONS OF CHAPLAINCY IN HEALTHCARE: PROBLEMS OF IMPLEMENTATION AND WAYS TO SOLVE THEM.....	42
Nadiya BORTNYK, Oleg DUBYNSKY, Kateryna DUBOVA ETHICS AND LEGISLATIVE REGULATION OF THE CONDUCT OF CIVIL SERVANTS.....	49
Oksana LITVINOVA ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM FOR PROTECTING THE RIGHTS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE: WHO ARE LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES AND WHY DO WE SPEAK ABOUT THE NEED TO PROTECT THEIR RIGHTS?	54
Ivan PELIVANK PROBLEMATIC ISSUES OF COMPLETION OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CORRUPTION CRIMINAL OFFENCES.....	59
Iryna USTYNOVA, Yulia KORNIENKO SOME LEGAL ASPECTS OF FINANCIAL LIABILITY FOR VIOLATIONS OF UKRAINE'S BUDGET LEGISLATION.....	73
Viktoriia CHERVANCHUK PROCEDURAL GUARANTEES OF ANOTHER PERSON DURING THE APPLICATION OF PROPERTY SEIZURE IN CRIMINAL PROCEEDINGS.....	78
Ruslan CHORNOLUTSKYI THE INSTITUTE OF UNFOUNDED ASSETS IN THE SYSTEM OF ANTI-CORRUPTION AND CIVIL LEGISLATION OF UKRAINE: PROBLEMS OF CONSTITUTIONAL COMPATIBILITY AND APPLICATION PRACTICE.....	85

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.1>**Лариса АРКУША**

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології Національного університету «Одеська юридична академія»,

e-mail: larisa_arkusha@ukr.net

ORCID: 0000-0002-0422-6416

Олександр ЧЕРНОВ

доктор філософії, доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології Національного університету «Одеська юридична академія»,

e-mail: sanjehan.14@gmail.com

ORCID: 0009-0002-6038-9479

Євген ХИЖНЯК

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології Національного університету «Одеська юридична академія»,

e-mail: khyzhniak@onua.edu.ua

ORCID: 0000-0001-8263-0353

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЛУЧЕННЯ ТА АВТЕНТИФІКАЦІЇ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ ІЗ МОБІЛЬНИХ ПРИСТРОЇВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ФІШИНГОВИХ АТАК

У статті досліджуються окремі криміналістичні та організаційно-процесуальні аспекти вилучення і автентифікації цифрових доказів із мобільних пристроїв під час розслідування фішингових атак. Актуальність теми зумовлена стрімким зростанням кількості кіберзлочинів, у яких мобільні телефони виступають основним інструментом комунікації між злочинцем і потерпілим, засобом доступу до банківських сервісів та водночас носієм значної кількості цифрових слідів. У таких умовах мобільний пристрій стає важливим джерелом доказової інформації, що дозволяє відтворити механізм злочинної діяльності, встановити послідовність подій, ідентифікувати причетних осіб та підтвердити факт незаконного отримання конфіденційних даних або коштів. У роботі проаналізовано специфіку формування цифрових слідів у мобільному середовищі під час реалізації фішингових схем, що здійснюються через SMS-повідомлення, електронну пошту, месенджери, соціальні мережі та підроблені вебресурси. Обґрунтовується, що ефективність розслідування таких правопорушень значною мірою залежить від правильності початкових дій щодо виявлення, фіксації, вилучення та збереження даних із мобільних пристроїв.

Особливу увагу приділено технічним і криміналістичним особливостям роботи з цифровою інформацією, що зберігається у смартфонах, зокрема журналам дзвінків, листуванню у месенджерах, історії вебперегляду, системним журналам, метаданим файлів, даним банківських застосунків та іншим артефактам користувацької активності. Розкрито проблемні питання забезпечення цілісності цифрових доказів, що пов'язані з їх динамічним характером, можливістю дистанційного видалення або зміни, використанням сучасних механізмів шифрування, а також синхронізацією даних із хмарними сервісами. У статті проаналізовано сучасні підходи до вилучення даних із мобільних пристроїв, окреслено значення логічного, файлового та фізичного отримання інформації, а також підкреслено необхідність дотримання принципів збереження первісного стану цифрових даних. Окремо розглянуто питання автентифікації цифрових доказів, зокрема застосування криптографічних контрольних сум, забезпечення ланцюга збереження доказів та використання спеціальних знань у галузі цифрової криміналістики.

Зроблено висновок, що належна організація процесу вилучення та автентифікації цифрових доказів із мобільних пристроїв має визначальне значення для встановлення об'єктивних обставин фішингових атак і забезпечення допустимості доказів у кримінальному провадженні. Запропоновано узагальнений підхід до дослідження мобільних пристроїв як джерела криміналістично значущої інформації, що передбачає поєднання технічних методів цифрової криміналістики з процесуальними вимогами доказування.

Ключові слова: розслідування, мобільні пристрої, фішинг, кіберзлочини, цифрова криміналістика, вилучення інформації, автентифікація даних, кримінальне провадження, електронні докази.

Larysa Arkusha, Oleksandr Chernov, Yevhen Khyzhniak. SOME FEATURES OF EXTRACTING AND AUTHENTICATING DIGITAL EVIDENCE FROM MOBILE DEVICES WHEN INVESTIGATING PHISHING ATTACKS

The article examines certain criminalistic and organizational-procedural aspects of the seizure and authentication of digital evidence from mobile devices during the investigation of phishing attacks. The relevance of the topic is

due to the rapid growth in the number of cybercrimes in which mobile phones are the main tool of communication between the criminal and the victim, a means of accessing banking services, and at the same time a carrier of a significant amount of digital traces. In such conditions, a mobile device becomes an important source of evidence that allows reconstructing the mechanism of criminal activity, establishing the sequence of events, identifying the persons involved, and confirming the fact of illegal acquisition of confidential data or funds. The paper analyzes the specifics of the formation of digital traces in the mobile environment during the implementation of phishing schemes carried out via SMS messages, e-mail, messengers, social networks, and fake web resources. It is argued that the effectiveness of investigating such offenses largely depends on the correctness of the initial actions to identify, record, seize, and preserve data from mobile devices.

Particular attention is paid to the technical and forensic features of working with digital information stored on smartphones, including call logs, messenger correspondence, web browsing history, system logs, file metadata, banking application data, and other artifacts of user activity. The article reveals problematic issues of ensuring the integrity of digital evidence related to its dynamic nature, the possibility of remote deletion or modification, the use of modern encryption mechanisms, and data synchronization with cloud services. The article analyzes modern approaches to extracting data from mobile devices, outlines the importance of logical, file, and physical information retrieval, and emphasizes the need to adhere to the principles of preserving the original state of digital data. The issue of digital evidence authentication is considered separately, in particular the use of cryptographic checksums, ensuring the chain of evidence preservation, and the use of special knowledge in the field of digital forensics.

It was concluded that proper organization of the process of extraction and authentication of digital evidence from mobile devices is crucial for establishing the objective circumstances of phishing attacks and ensuring the admissibility of evidence in criminal proceedings. A generalized approach to the investigation of mobile devices as a source of criminally significant information is proposed, which involves combining technical methods of digital forensics with procedural requirements for evidence.

Key words: investigation, mobile devices, phishing, cybercrime, digital forensics, information retrieval, data authentication, criminal proceedings, electronic evidence.

Постановка проблеми зумовлена тим, що фішингові атаки в сучасних умовах набули стійкого, масового та технологічно адаптивного характеру, а мобільні пристрої перетворилися на ключовий вузол, через який реалізується як первинний вплив на потерпілого, так і подальше заволодіння даними та активами. Саме смартфон найчастіше виступає каналом доставки шкідливого повідомлення або посилання, середовищем введення облікових даних, отримання одноразових кодів підтвердження, доступу до мобільного банкінгу, а також носієм слідів мережевої взаємодії, які дозволяють відтворити хронологію та механізм злочинної події. Водночас цифрові докази з мобільних пристроїв відзначаються високою динамічністю, фрагментарністю та залежністю від програмно-апаратної екосистеми, що істотно ускладнює їх виявлення, вилучення, збереження та подальше використання у кримінальному провадженні.

Проблемність ситуації посилюється низкою чинників: по-перше, поширенням наскрізного шифрування, апаратно-програмних механізмів захисту доступу та хмарної синхронізації, через що доказова інформація може бути частково недоступною, швидко змінюватися або переноситися за межі пристрою; по-друге, ризиком дистанційного втручання та знищення даних, що вимагає спеціальних заходів ізоляції, але водночас породжує практичні дилеми щодо вимкнення, розблокування і режимів збереження пристрою; по-третє, багатоканальністю фішингових схем, де цифрові сліди розподіляються між SMS, месенджерами, браузерами, банків-

ськими додатками, системними журналами та серверними логами, а їх доказова цінність виникає лише за умови правильної кореляції та верифікації. По-четверте, наявністю процесуальних ризиків, пов'язаних із недотриманням належної процедури фіксації первинного стану пристрою, створенням копій без контролю цілісності, порушенням ланцюга збереження або застосуванням технічних дій, які можуть бути розцінені як зміна даних.

Унаслідок цього в практиці досудового розслідування виникає суперечність між об'єктивною необхідністю оперативно отримати цифрові сліди, що швидко деградують або зникають, і вимогою забезпечити їх автентичність, цілісність та процесуальну допустимість. Наявні підходи до роботи з цифровими доказами не завжди враховують специфіку мобільних екосистем і фішингових сценаріїв, що призводить до втрати релевантної інформації, неповноти доказової бази, ускладнення експертного аналізу та зростання ймовірності оспорювання доказів у суді. Відтак потребує наукового та прикладного опрацювання комплекс питань, пов'язаних із формуванням узгоджених процедур вилучення і автентифікації цифрових доказів із мобільних пристроїв у провадженнях щодо розслідування фішингових атак, з урахуванням технологічних обмежень, криміналістичних завдань та процесуальних стандартів доказування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що проблематика вилучення та автентифікації цифрових доказів із мобільних пристроїв у провадженнях про фішингові атаки перебуває на перетині трьох науково-

практичних напрямів: мобільної цифрової криміналістики як техніко-методичного комплексу, стандартів забезпечення цілісності та відтворюваності доказів, а також процесуальної придатності результатів цифрових досліджень у кримінальному судочинстві. Базовий каркас сучасних підходів до мобільної криміналістики сформовано в рекомендаційних документах, що описують повний цикл роботи з мобільним пристроєм від первинних дій до звітування, з акцентом на збереження, вилучення, валідацію та документування процедур. Зокрема, настанови NIST щодо мобільної цифрової криміналістики розглядають мобільний пристрій як складний об'єкт із різнорідними джерелами артефактів та підкреслюють необхідність формалізованих процедур збереження і перевірки цілісності даних протягом усього циклу дослідження. Паралельно міжнародна стандартизація деталізує вимоги до ідентифікації, збирання, вилучення та збереження потенційних цифрових доказів як передумови їх доказової сили, що є особливо актуальним для мобільного середовища, де дані здатні змінюватися автоматично через синхронізацію, оновлення та мережеві події. У цьому контексті ISO/IEC 27037 закріплює універсальні орієнтири щодо збереження цілісності та керованості процедур при роботі з цифровими носіями, що використовується як методологічний базис для побудови локальних протоколів роботи з мобільними пристроями. Додатково, європейський вимір *best practice* репрезентують матеріали ENFSI, що орієнтують судово-експертну практику на стандартизовані процеси та контроль якості, зокрема в частині управління процедурами, простежуваності та належної організації робіт, що прямо корелює з вимогами до ланцюга збереження та відтворюваності результатів.

У наукових публікаціях останніх років акцент зміщується від опису інструментарію до проблем надійності, відтворюваності та процесуальної стійкості цифрових результатів. Так, дослідження з проблематики валідації та надійності цифрових криміналістичних розслідувань підкреслюють, що ключовими ризиками залишаються варіативність інструментів, різні конфігурації пристроїв, неоднорідність методик, а також недостатня формалізація процесів перевірки, що може впливати на сприйняття доказів судом. У межах такого підходу пропонуються рамкові моделі, орієнтовані на вимірювану відтворюваність, документованість і аудит процедур, що особливо важливо для мобільної криміналістики через швидку зміну версій ОС і механізмів шифру-

вання. Окремий пласт сучасних робіт фокусується на технічних бар'єрах доступу до даних мобільних пристроїв, зокрема на наслідках повнодискового шифрування, захищених контейнерів, хмарної синхронізації та антифореnzичних практик, які ускладнюють як повноту вилучення, так і подальшу інтерпретацію артефактів. Автори вказують, що методичні рішення дедалі частіше передбачають поєднання локальних даних із серверними журналами та використання процедур цифрової консервації, коли пріоритетом є не максимальна глибина доступу будь-якою ціною, а гарантована доказова якість того, що реально можна отримати законним і відтворюваним способом. Водночас на практико-орієнтованому рівні набувають поширення публікації, де пропонуються стандартизовані операційні процедури поводження з цифровими доказами з прив'язкою до міжнародних стандартів інцидент-менеджменту та поводження з доказами; такі підходи розглядають мобільний пристрій і дані з нього як компонент ширшого ланцюга реагування на кіберінцидент, що є близьким до потреб розслідування фішингових атак як багатоканальних подій.

У правничій та криміналістичній літературі регіонального рівня також простежується тенденція до проблематизації цифрових доказів як категорії, що потребує більш чітких процедурних орієнтирів і наближення до міжнародних стандартів поводження з цифровою інформацією. Зокрема, у працях, присвячених використанню цифрових доказів у кримінальному судочинстві, звертається увага на те, що навіть за наявності загально-визнаних стандартів і методичних підходів їх практична імплементація в національних процесуальних практиках залишається нерівномірною, а отже підвищується ризик спорів щодо допустимості, цілісності та достовірності цифрових даних. Разом із тим, попри значний доробок у сфері мобільної криміналістики й стандартизації роботи з цифровими доказами, спеціалізований фокус саме на фішингових атаках у мобільному середовищі часто залишається розпорошеним між дослідженнями про мобільні артефакти, банківські транзакції, соціальну інженерію та загальні питання цифрових доказів. Це обумовлює потребу у подальших прикладних узагальненнях, які б інтегрували технічні методи вилучення даних із мобільних пристроїв, вимоги до верифікації цілісності та простежуваності, а також криміналістичну реконструкцію події фішингу як послідовності цифрових взаємодій, що має бути доведена у процесуально стійкий спосіб.

Постановка завдання. Метою цієї статті є комплексний науковий аналіз особливостей вилучення та автентифікації цифрових доказів із мобільних пристроїв під час розслідування фішингових атак, а також визначення криміналістично значущих підходів до забезпечення їх цілісності, достовірності та процесуальної придатності у кримінальному провадженні. Досягнення зазначеної мети передбачає з'ясування специфіки формування цифрових слідів у мобільному середовищі при реалізації фішингових схем, узагальнення сучасних технічних і організаційних методів вилучення інформації з мобільних пристроїв, дослідження механізмів підтвердження автентичності цифрових даних, а також обґрунтування практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності використання таких доказів у діяльності органів досудового розслідування. Особлива увага приділяється визначенню взаємозв'язку між технічними процедурами мобільної цифрової криміналістики та вимогами кримінального процесуального законодавства, що дозволяє сформувати науково обґрунтовані підходи до фіксації, збереження та оцінювання цифрових доказів у провадженнях, пов'язаних із фішинговими атаками.

Виклад основного матеріалу. Стрімка цифровізація суспільних відносин, масове використання смартфонів і залежність щоденних практик від онлайн-сервісів зумовили зростання частки кіберзлочинів, у яких мобільний пристрій виступає центральною ланкою як для вчинення протиправних дій, так і для формування доказової бази. Фішингові атаки належать до найпоширеніших способів незаконного заволодіння конфіденційною інформацією та активами: вони спрямовані на введення користувача в оману шляхом імітації легітимної комунікації від банку, державного сервісу, маркетплейсу, поштового оператора, роботодавця або навіть знайомої особи. У сучасній практиці дедалі частіше фіксується мобільно-орієнтований характер фішингу, коли контакт із жертвою відбувається через SMS, месенджери, push-сповіщення, соціальні мережі або мобільні клієнти електронної пошти, а дії з підтвердження транзакцій ідентифікації та доступу до акаунтів здійснюються саме зі смартфона. Відтак мобільні пристрої потерпілих, підозрюваних і пов'язаних осіб перетворюються на високонасичені носії цифрових слідів: повідомлення, журнали дзвінків, історії браузера, токени сесій, файли кешу, журнали авторизацій, метадані медіафайлів, артефакти мобільного банкінгу, дані двофактор-

ної автентифікації, геолокаційні позначки, записи про мережеві з'єднання, а також синхронізовані елементи з хмарних сховищ. Саме тому вилучення та автентифікація цифрових доказів з мобільних пристроїв під час розслідування фішингових атак потребують не лише технічної вправності, а й процесуальної бездоганності, оскільки будь-які сумніви щодо цілісності походження чи достовірності даних можуть нівелювати доказове значення отриманої інформації.

Цифрові докази, на відміну від традиційних матеріальних слідів, характеризуються нематеріальною природою, залежністю від програмно-апаратного середовища і високою мінливістю. Вони легко копіюються, можуть бути модифіковані внаслідок автоматичних процесів операційної системи, роботи додатків, оновлень, синхронізації або резервного копіювання. На мобільних платформах додатковою складністю є відсутність єдиного місця зберігання інформації, оскільки дані розподіляються між локальною пам'яттю пристрою, зовнішніми картами, віртуальними контейнерами додатків, а також хмарними сервісами, що підтримують синхронізацію в реальному часі. У фішингових схемах зломисники використовують короткоживучі посилання, динамічні домени, редиректи, одноразові сторінки з підробленими формами, а також тимчасові акаунти й віртуальні номери [1]. Тому доказова інформація на мобільному пристрої нерідко існує як фрагментарний набір артефактів, які необхідно зібрати, належно зафіксувати та інтерпретувати в сукупності: зокрема, час отримання повідомлення з посиланням, факт переходу, збережені параметри веб-сесії, введені дані, подальші дії в банківському додатку, отримання одноразового коду, підтвердження транзакції, листування з псевдопідтримкою, зміна пароля, спроби відновлення доступу, а також ознаки встановлення шкідливого ПЗ або підробленого додатка. В умовах сучасного кримінального провадження орган досудового розслідування має забезпечити, щоб спосіб отримання таких даних відповідав вимогам законності, а технічні процедури гарантували незмінність та відтворюваність результатів.

Розслідування фішингових атак за участю мобільних пристроїв зазвичай починається з фіксації повідомлення або іншого контакту, що став початковою точкою інциденту. У потерпілих це може бути SMS з вимогою оновити дані, повідомлення в месенджері від особи, що видає себе за працівника банку, лист у пошті із вкладенням або посиланням, оголошення в соціальній мережі з пропозицією

роботи чи компенсації, а також телефонний дзвінок із використанням соціальної інженерії. Уже на цьому етапі виникає питання збереження первинних даних у найбільш автентичному вигляді. Практично важливо, щоб повідомлення не було видалено, щоб не змінювалися параметри додатка, не очищувався кеш і не відбувалося оновлення, здатне перезаписати журнали або артефакти. Водночас не можна ігнорувати потреби потерпілої особи в безпеці: наприклад, необхідність терміново блокувати картку, змінювати паролі чи звертатися в банк. Тому слідчим доводиться балансувати між завданням збереження слідів і невідкладними заходами для мінімізації шкоди, документуючи, які саме дії були здійснені, коли, ким і за яких умов. Важливим є отримання від потерпілого максимально конкретних відомостей: через який канал надійшло повідомлення, що саме було написано, чи здійснювався перехід за посиланням, чи вводилися дані, чи встановлювався додаток, чи надавалися дозволи, чи надходили коди підтвердження і чи були дзвінки від невідомих осіб. Такі відомості допомагають сформувати первинну слідчу версію й визначити, які цифрові артефакти шукати на пристрої та в суміжних системах.

Процесуальне вилучення мобільного пристрою є критичним моментом, оскільки з ним пов'язані ризики зміни даних і подальшої критики з боку сторони захисту щодо допустимості. Виявлення і вилучення пристрою зазвичай здійснюється під час огляду, обшуку, затримання або тимчасового доступу. На практиці найпоширеніші помилки пов'язані з увімкненням або розблокуванням смартфона без фіксації первинного стану, підключенням до зарядного пристрою або комп'ютера без контролю, вимиканням пристрою без розуміння наслідків для шифрування, а також із відсутністю належної ізоляції від мережі. Сучасні смартфони підтримують віддалене стирання, а також механізми автоматичного очищення даних після певної кількості невдалих спроб розблокування. Додатково дані можуть змінюватися через синхронізацію, яка запускається одразу після підключення до інтернету, або через автоматичні резервні копії. Тому після виявлення пристрою доцільно забезпечити фіксацію від сигналу або переведення в режим, що мінімізує мережеву активність, а також задокументувати точний стан: увімкнений чи вимкнений, заблокований чи розблокований, які програми відкриті, які сповіщення відображаються, який рівень заряду, чи вставлена SIM-карта, чи є карта пам'яті, чи підключені аксесуари. Фіксація може здійсню-

ватися фото- та відеозйомкою з таким ракурсом, щоб були видимі ідентифікаційні ознаки пристрою, серійні номери, особливості корпусу, а також екран з інформацією, що відображається. У подальшому ці дані дозволяють відтворити контекст вилучення і зменшують ризик процесуальних сумнівів.

Важливо враховувати, що питання вимкнення чи залишення пристрою увімкненим має неоднозначний характер і залежить від ситуації. Якщо пристрій розблокований, залишення його увімкненим інколи дозволяє отримати доступ до даних, які після блокування будуть недоступними через шифрування. Якщо пристрій заблокований, вимкнення може призвести до переходу в стан, коли ключі шифрування очищуються з оперативної пам'яті, і подальше розблокування без пароля стане практично неможливим. У той же час тривале збереження увімкненого пристрою підвищує ризик дистанційного втручання і автоматичних змін. Отже, рішення має прийматися з урахуванням конкретних умов, рівня ризику віддаленого доступу і можливостей оперативного забезпечення ізоляції. Процесуально важливо документувати мотиви прийнятого рішення, щоб у подальшому пояснити його обґрунтованість.

Після вилучення пристрою ключовим завданням є організація коректного вилучення даних і створення копій для дослідження. Принциповим підходом сучасної цифрової криміналістики є мінімізація втручання в оригінальний носій та робота з перевіреними копіями. Це пов'язано з тим, що навіть відкриття файлів, перегляд повідомлень або запуск додатка може змінити часові мітки, стан кешу, журнали, а інколи й перезаписати частину даних. Тому у методологічному плані правильним є використання спеціалізованих інструментів і процедур, що забезпечують контрольоване зчитування інформації та фіксацію її цілісності [2]. На рівні загальних підходів розрізняють логічне, файлове та фізичне вилучення, а також комбіновані методи, орієнтовані на конкретні артефакти додатків і системні журнали. Вибір методу визначається моделлю пристрою, версією операційної системи, рівнем захисту, наявністю шифрування, умовами доступу, а також процесуальними строками й задачами провадження.

Логічне вилучення зазвичай дозволяє отримати найбільш очевидні дані, важливі для первинного аналізу: контакти, історію дзвінків, SMS, календар, фотографії, частину документів, а інколи й дані з популярних додатків та месенджерів. Воно є порівняно швидким і менш ризиковим щодо пошко-

дження даних, однак має суттєве обмеження: видалені дані, приховані елементи, фрагменти кешу, низькорівневі журнали і частина баз додатків можуть бути недоступними. Файлове вилучення, у свою чергу, дає можливість працювати зі структурою файлової системи і контейнерами додатків, отримувати бази даних месенджерів, файли конфігурацій, логи, токени, кешовані медіа, збережені сторінки браузера, історії пошуку і переходів, що є критично важливим саме для фішингових атак. Фізичне вилучення, якщо воно технічно можливе, дозволяє отримати повний знімок пам'яті на бітовому рівні і здійснювати відновлення видалених даних, аналіз залишкової інформації, фрагментів повідомлень, частин файлів та системних структур. Проте у випадку сучасних смартфонів фізичне вилучення часто обмежується через шифрування і захисні механізми виробників, а також може вимагати спеціальних умов і високої кваліфікації, що підвищує ризик помилок. У слідчій практиці важливим є не стільки формальне прагнення до найглибшого способу вилучення, скільки забезпечення відтворюваності, доказової чистоти і релевантності даних для конкретної події фішингу.

Для фішингових атак особливе значення мають цифрові сліди, пов'язані з комунікацією та взаємодією з підробленими ресурсами. Зокрема, на пристрої потерпілого можуть бути збережені повідомлення з посиланнями, копії листів, вкладення, скриншоти, історія дзвінків із номерами, що використовувалися для соціальної інженерії, а також записи про відкриття посилань у браузері чи вбудованому переглядачі месенджера. Артефакти браузера містять не лише історію відвідувань, але й кеш, cookies, сховище локальних даних, автозаповнення форм, збережені паролі, параметри редиректів і часові мітки. У фішингових схемах часто використовуються ланцюжки перенаправлень, скорочені посилання, проміжні сторінки, що імітують перевірку безпеки або підтвердження. Виявлення таких ланцюжків можливе шляхом аналізу історії переходів, мережевих журналів, даних DNS-кешу та слідів у додатках, які відкривали посилання. Додатково важливими є дані мобільного банкінгу: журнали входів, підтвердження операцій, push-сповіщення, SMS з одноразовими кодами, записи про зміну налаштувань, додавання нових пристроїв до довірених, а також повідомлення про підозрілу активність. У комплексі ці дані дозволяють встановити причинно-наслідковий зв'язок між фішинговим контактом і фактом заволодіння коштами або доступом [3].

У випадках, коли фішинг супроводжується встановленням шкідливого програмного забезпечення або підробленого додатка, на мобільному пристрої можуть бути сліди інсталяції, запити дозволів, записи про доступ до служби спеціальних можливостей, зміни в налаштуваннях безпеки, появу профілів керування, встановлення сертифікатів, а також нетипова мережна активність. Зловмисники можуть прагнути отримати доступ до SMS для перехоплення кодів, до контактів для подальшого розповсюдження фішингових повідомлень, до сповіщень для зчитування одноразових паролів, а також до екрану для зняття даних із банківських додатків. Тому важливо фіксувати перелік встановлених програм, їх походження, час інсталяції, запитані й надані дозволи, а також ознаки підроблення. Встановлення факту, що застосунок був завантажений не з офіційного магазину або що користувач надавав нетипові дозволи незадовго до інциденту, може істотно посилити доказову конструкцію щодо механізму атаки і необережної поведінки потерпілого, а також підтвердити умисні дії підозрюваного, якщо йдеться про пристрій злочинця або посередника.

Окрема група доказових даних у провадженнях пов'язаних із розслідуванням фішингових атак пов'язана з метаданими та ідентифікаторами. Метадані включають часові мітки створення і зміни файлів, геолокаційні координати фотографій або знімків екрану, ідентифікатори пристрою, версії операційної системи, дані про SIM-карту, мережеві ідентифікатори, а також технічні параметри підключень. У практиці розслідування це дозволяє вирішувати як мінімум три важливі задачі. По-перше, уточнення хронології подій: коли отримано фішингове повідомлення, коли відкрито посилання, коли введено дані, коли здійснено транзакцію, коли відбувся дзвінок псевдопрацівника банку, коли створено скриншот або збережено документ. По-друге, кореляція подій між різними джерелами: зіставлення часу на пристрої з часом у банківських логах, у системах провайдерів, у сервісах пошти чи месенджерів. По-третє, атрибуція пристрою і його зв'язок із конкретною особою: встановлення належності номерів, акаунтів, карт і пристроїв, що використовувалися для входу, а також виявлення зв'язків між фігурантами через контакти, групи, канали, спільні платежі чи спільні мережеві параметри.

Проте метадані не є безумовно надійним джерелом істини: часові мітки можуть змінюватися при копіюванні, синхронізації, відновленні з резервної копії, а також при зміні часу

на пристрої. Геолокаційні дані можуть бути відсутніми або спотвореними через налаштування конфіденційності. Зловмисники можуть використовувати підроблені профілі, анонімізацію, VPN, проксі, віртуальні SIM або тимчасові номери. Тому метадані мають оцінюватися критично і в сукупності з іншими доказами, а їх автентичність повинна підтверджуватися процедурою вилучення і верифікації.

Автентифікація цифрових доказів у контексті мобільних пристроїв передбачає доведення трьох ключових параметрів: що саме ці дані були отримані з конкретного пристрою, що вони не були змінені після вилучення, і що їх інтерпретація відповідає реальному функціонуванню системи. Практичним інструментом підтвердження цілісності є використання криптографічних контрольних сум, які обчислюються для створеної копії або для конкретних файлів і вносяться до процесуальних документів [4]. Якщо в подальшому виникає потреба у повторному дослідженні, експерт може знову обчислити контрольні суми і підтвердити, що об'єкт дослідження є тим самим, що і на момент первинного вилучення. Це має не лише технічне, а й процесуальне значення: підтверджує незмінність доказу і підтримує його допустимість.

Не менш важливим є забезпечення ланцюга збереження. Йдеться про детальне документування руху носія і копій: хто вилучив, хто транспортував, де і як зберігалася, хто створював копії, хто мав доступ, які дії виконувалися, у який час, у яких умовах, із застосуванням яких інструментів. У випадку мобільних пристроїв ланцюг збереження ускладнюється тим, що інколи виникає потреба у проміжних діях до створення повної копії, наприклад у стабілізації пристрою, заряджанні, тимчасовому екрануванні, підключенні до спеціального обладнання. Кожна така дія потенційно може вплинути на дані або породити сумніви, отже повинна бути мотивована і зафіксована. У судовій перспективі саме дотримання ланцюга збереження часто є вирішальним аргументом на користь достовірності цифрових доказів.

Суттєвою проблемою у вилученні та автентифікації є шифрування, яке стало стандартом для сучасних мобільних платформ. Доступ до даних часто пов'язаний із введенням пароля або використанням біометрії, а після перезавантаження пристрою значна частина даних залишається недоступною до моменту первинного розблокування. Це зумовлює практичні дилеми: з одного боку, слідству необхідно забезпечити недоторкан-

ність даних, з іншого потрібно зберегти можливість доступу. У межах правових процедур можуть застосовуватися процесуальні механізми отримання інформації від власника, а також залучення спеціаліста або експерта, який, дотримуючись методик, здійснює технічні дії. Однак будь-яке примусове втручання в систему захисту може бути піддане критиці, якщо воно не має належного процесуального оформлення або виходить за межі дозволених дій. Тому пріоритетом має бути використання законних способів доступу, а у разі неможливості їх застосування слід максимально фокусуватися на альтернативних джерелах: даних від операторів зв'язку, банків, сервісів електронної пошти, месенджерів, логів веб-серверів, доменних реєстраторів, а також цифрових слідів, що зберігаються в хмарі і можуть бути отримані процесуальними засобами співпраці.

У кримінальних провадженнях про фішингові атаки важливо не зводити цифрове дослідження до пошуку лише тексту повідомлення або посилання. Професійний підхід передбачає побудову цифрової картини події, тобто реконструкцію ланцюга взаємодій користувача з інформаційним середовищем. Така реконструкція включає встановлення каналу первинного контакту, ідентифікацію доменів і ресурсів, з якими взаємодіяв пристрій, фіксацію мережових з'єднань, аналіз поведінкових артефактів у додатках, перевірку змін у налаштуваннях безпеки, встановлення часу і способу підтвердження транзакцій, а також визначення ознак компрометації облікових записів. Наприклад, для SMS-фішингу важливими будуть не лише текст і номер відправника, але й дані про доставку, часові мітки, можливі підміни імені відправника, ознаки використання масових розсилок, подальші переходи за посиланням, а також співвідношення часу з банківськими діями. Для фішингу через месенджер важливим стане встановлення, чи є повідомлення результатом компрометації акаунта знайомої особи, чи це був підроблений профіль, які метадані профілю, коли створений акаунт, чи змінювався аватар і ім'я, чи були попередні контакти. Для фішингу через підроблену сторінку критично визначити, чи збереглися у браузері дані автозаповнення або збережені паролі, чи були введені логіни, чи створювалися скріншоти, чи зберігалася сторінка в кеші. Для схем з псевдопідтримкою і телефонним впливом важливими є журнали дзвінків, записи у месенджерах, а також можливі записи екрану чи голосових нотаток [5].

Встановлення технічних характеристик фішингової інфраструктури є окремим блоком роботи, який тісно пов'язаний із мобільним пристроєм. На ньому можуть бути збережені доменні імена, параметри URL, реферери переходів, дані про сертифікати безпеки, вміст сторінки в кеші, а інколи й фрагменти форм, що заповнювалися. Навіть якщо сторінка вже недоступна, кеш або збережені дані можуть дозволити довести факт її відвідування і зміст. У деяких випадках корисними є дані про встановлені профілі VPN, проксі, нетипові налаштування DNS, що могло бути використано для перенаправлення трафіку. Також важливими є ознаки фішингових додатків: наявність невідомих сертифікатів, профілів керування, нетипових дозволів, а також системних служб, що працюють у фоні.

Проблемою, яка часто виникає у судовій перспективі, є доведення того, що конкретна особа здійснювала дії на пристрої. Оскільки смартфон може використовуватися кількома особами, а в деяких випадках доступ до пристрою може бути отриманий дистанційно через шкідливе ПЗ, необхідно будувати доказування не лише на наявності артефактів, але й на сукупності обставин. Для потерпілого ключовим є встановлення факту введення даних і причинного зв'язку між цим фактом і наслідками. Для підозрюваного важливо показати контроль над інфраструктурою або участь у комунікаціях, наявність відповідних акаунтів, токенів, листування щодо обміну реквізитами, інструкцій, розподілу ролей, а також сліди доступу до викрадених коштів. У цьому сенсі мобільні пристрої підозрюваних можуть містити дані про створення фішингових сторінок, адміністрування доменів, використання панелей керування, отримання повідомлень із введенними жертвами даними, листування в групах, де координується діяльність, а також логістику виведення коштів через підставні рахунки. Автентифікація таких даних має поєднувати технічну перевірку цілісності з процесуальним доведенням їх походження та контексту використання.

Суттєвого значення набуває участь спеціаліста або експерта. У багатьох випадках слідчі дії з мобільними пристроями потребують спеціальних знань, оскільки неправильні дії можуть не лише знищити докази, а й створити процесуальні ризики. Експертне дослідження забезпечує методичну дисципліну: вибір адекватного способу вилучення, документування параметрів, створення копій, обчислення контрольних сум, ведення журналів операцій, пояснення результатів суду мовою, зрозумілою без спеціальних знань.

Важливо, щоб експерт у висновку не лише перераховував знайдені об'єкти, а й пояснював їх значення в системі доказування, вказував на можливі альтернативні пояснення і межі достовірності. Для фішингових атак це особливо актуально, оскільки одна і та сама ознака може мати різні причини: наприклад, поява певного домену в історії браузера може бути як результатом переходу за посиланням, так і автоматичним завантаженням ресурсу через рекламу; наявність одноразового коду в SMS може свідчити як про ініціювання входу жертвою, так і про спробу входу зловмисником; зміна налаштувань безпеки може бути наслідком втручання шкідливого ПЗ або самостійних дій користувача. Тому експертне тлумачення повинно бути обережним, верифікованим і підкріпленим сукупністю слідів.

Окремо слід акцентувати увагу на проблемі синхронізації даних з хмарою і взаємодії мобільного пристрою з онлайн-акаунтами. У сучасних екосистемах значна частина цифрових слідів живе в сервісах: історія листування може зберігатися на серверах месенджера, електронні листи у поштових провайдерах, резервні копії у хмарних сховищах, журнали входів у сервісах автентифікації, а банківські події у системах фінансових установ. Мобільний пристрій у такому випадку є інтерфейсом доступу, а не єдиним місцем зберігання інформації. Це означає, що стратегія розслідування повинна бути комплексною: вилучення даних з пристрою має поєднуватися з отриманням даних від сервісів і провайдерів. При цьому мобільний пристрій часто містить ключі до такого доступу: токени сесій, ідентифікатори акаунтів, адреси електронної пошти, прив'язані номери, а також підтвердження факту використання конкретного сервісу. Належна автентифікація передбачає узгодження локальних даних із серверними журналами, що підвищує доказову силу і зменшує ризик оспорювання.

У практиці розслідування фішингових атак виникають специфічні ситуації, що потребують окремої тактики. Якщо пристрій потерпілого залишається в користуванні, а вилучення неможливе або недоцільне, слід забезпечити швидке і коректне копіювання релевантних даних з мінімальним втручанням: створення скріншотів, експорт листування, збереження повідомлень, фіксація сторінок у браузері, запис екрану, документування налаштувань [6]. Однак такі дії мають обмежену доказову силу порівняно зі спеціалізованим вилученням і можуть бути піддані сумніву через можливість редагування. Тому, якщо обставини дозволяють, перевагу слід надавати проце-

дурі, що забезпечує контрольні суми, належну фіксацію та участь спеціаліста. Інша ситуація виникає, коли пристрій підозрюваного містить дані, що швидко знищуються, наприклад тимчасові чати, повідомлення з авто-видаленням, або коли використано додатки з підвищеним рівнем приватності. У таких випадках першочерговими стають заходи з негайного блокування доступу до мережі і швидкого створення копії з урахуванням ризику перезапису даних. Тактика повинна бути законною і обґрунтованою, а всі дії мають бути процесуально задокументовані.

Особливу увагу слід приділяти перевірці достовірності отриманих даних та виявленню ознак підроблення. У цифровому середовищі можлива фальсифікація скріншотів, редагування листування, підміна контактів, а також створення штучних артефактів для введення слідства в оману. Тому важливо працювати не лише з візуальними відображеннями інформації, а й з первинними даними, базами, журналами і метаданими. Наприклад, скріншот фішингового повідомлення має меншу доказову цінність, якщо не підтверджено наявності такого повідомлення у базі даних месенджера або в системних журналах. Відповідно, автентифікація повинна охоплювати порівняння різних джерел: бази даних додатків, журнали повідомлень, журнали сповіщень, а також серверні дані за можливості. Для браузерних артефактів важливо співставляти історію з кешем, cookies і локальним сховищем, а для банківських операцій узгоджувати дані з виписками і журналами входів. Такий підхід забезпечує стійкість доказування навіть у разі спроб протидії.

Під час розслідування фішингових атак, у яких заволодіння коштами відбувається через подальше виведення на підставні рахунки або через ланцюжок транзакцій, мобільний пристрій може містити докази фінансової логістики. Це можуть бути повідомлення з реквізитами, фото банківських карт, дані про додані отримувачі, підтвердження платежів, переписка про розподіл коштів, використання криптогаманців, обмінники або інші інструменти [7]. Автентифікація таких даних потребує поєднання цифрових слідів на пристрої з документальними даними фінансо-

вих установ і, за необхідності, з результатами інших експертиз. У підсумку формується доказовий ланцюг від фішингового контакту до наслідків у вигляді списання коштів і їх подальшого руху.

У системному вимірі ефективність вилучення та автентифікації цифрових доказів залежить від організації роботи органів досудового розслідування, технічного оснащення та рівня компетентності. Практика вимагає уніфікованих алгоритмів дій під час вилучення мобільних пристроїв, наявності засобів ізоляції від мережі, доступу до сертифікованих або принаймні перевірених інструментів мобільної криміналістики, а також підготовки кадрів. В умовах швидкої еволюції мобільних платформ методики повинні регулярно оновлюватися, а слідчі та експерти мають підтримувати кваліфікацію через навчання і практичні тренування. Важливо також вибудовувати співпрацю з банками, операторами зв'язку та провайдерами сервісів для оперативного отримання логів, блокування транзакцій і збереження даних, які можуть бути втрачені через короткі строки зберігання.

Висновки. Узагальнюючи, мобільні пристрої при розслідуванні фішингових атак є джерелом багаторівневої доказової інформації, що охоплює комунікаційні артефакти, дані веб-взаємодії, сліди роботи банківських ідентифікаційних механізмів, метадані, системні журнали, а також ознаки шкідливого впливу. Вилучення таких даних повинно здійснюватися з урахуванням ризику їх миттєвої зміни або знищення, що зумовлює потребу в ізоляції від мережі, правильній фіксації первинного стану, створенні контрольованих копій і застосуванні криптографічних механізмів підтвердження цілісності. Автентифікація цифрових доказів має базуватися на контрольних сумах, документованому ланцюзі збереження, коректній інтерпретації артефактів та зіставленні локальних даних з серверними джерелами. Лише сукупність цих умов забезпечує допустимість, належність і достовірність цифрових доказів у кримінальному провадженні та створює підґрунтя для ефективної протидії фішинговим атакам у сучасному цифровому середовищі.

Література:

1. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях. метод. реком. М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський, В. Г. Хахановський та ін. ; за заг. ред. О. В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ. Вид-во Нац. акад. внутр. справ. 2020. 104 с.
2. Кіберзлочинність та електронні докази = Cybercrime and digital evidence : навч. посібник / [Б. М. Головкін, О. І. Денькович, В. В. Луцик, Д. М. Цехан] ; за ред. канд. юрид. наук, доц. Ольги Денькович, д-р права, проф. Габріеле Шмельцер. Електрон. вид. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 298 с.

3. Пічієнко М. Г. Методики розслідування фішингових атак з використанням інструментів OSINT. Проблеми електромагнітної сумісності перспективних безпроводових мереж зв'язку (ЕМС-2021) : матеріали VII Міжнародної науково-технічної конференції, Харків, 25–26 листопада 2021 р. Харків. 2021. С. 101–103.

4. Сабадаш В.П. Фішинг як найбільш розвинений вид шахрайства в Інтернеті. *Університетські наукові записки*. 2006. № 1(17). С. 228–233.

5. Цифрова криміналістика та її роль у формуванні доказової інформації в умовах воєнних дій : монографія / В. Ю. Шепітько, М. В. Шепітько, К. В. Латиш, М. В. Капустіна, Є. Є. Демидова; за ред. В. Ю. Шепітька ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2025. 200 с.

6. Бараннік Р. В. Кібербезпека і управління інформаційними ресурсами : навч. посіб. Київ. Юрінком Інтер, 2025. 236 с.

7. Buchyk S., Shutenko D., Toliupa S. Phishing Attacks Detection. Information Technology and Implementation. (IT&I-2022), November 30 -December 02, 2022, Kyiv, Ukraine. pp.193–201.

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 20.03.2026

Дата прийняття статті: 27.03.2026

Дата публікації статті: 12.06.2026

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.2>**Станіслав ГОЦАЛЮК**кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного, фінансового та банківського права
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,

e-mail: goz_pravo@ukr.net

ORCID: 0000-0002-6776-3307

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНІХ ФУНКЦІЙ
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

В статті досліджено деліктну проблематику щодо нормативно-правового забезпечення державними органами освітніх процесів у сучасній Україні. Наголошується на наявності функціонування тих заходів, що регулюються системою державних органів та забезпечують динамічний розвиток освіти, реалізацію її урізноманітнених освітніх рівнів. Особливої уваги заслуговує висвітлення проблематики особливостей тенденцій практичної реалізації питань, що стосуються забезпечення якісної освіти громадян та гарантування державою нормативно-правових механізмів надання освітніх функцій у сучасній Україні. Варто зазначити, що особлива увага приділяється впровадженню в освітній процес пропозицій, спрямованих на акумуляцію досвіду європейських стандартів, щодо інноваційних багатоаспектних підходів в системі адміністративно-правового урегулювання освітньої сфери нашої держави. Практичного значення набувають актуальні питання нормативно-правового забезпечення навчання молоді з обмеженими особливими потребами. У сучасному глобалізованому світі актуалізується питання визначення прав людини та її свобод і, безперечно, визначним етапом розвитку нашої правової держави, стало оновлення законодавства положеннями Закону України від 5 вересня 2017 року «Про освіту». Одним із вирішальних кроків в зазначеному напрямку для забезпечення розробки програмного навчання та суттєвих зрушень ситуаційного порядку, виявили себе, як безумовно необхідні положення, визначені наказами МОН України, щодо питань кадрового забезпечення закладів освіти. Водночас, незважаючи на потенційну спрямованість цільового призначення з питань системи низки нормативно-правових актів урегулювання існуючих норм та сукупність послуг і заходів, гарантуючих управління освітнього процесу, варто відзначити практичну відсутність законодавчого акту, передбачаючого деліктне спрямування правових норм в системі ключових питань індивідуальної визначеності законодавчих ініціатив визначеності інноваційних рішень в освітній галузі, їх обумовленості.

Ключові слова: адміністративно-правові засади, інтеграція, інноваційний підхід, законодавчі акти, нормативно-правове забезпечення, освітній процес.

**Stanislav Gotsalyuk. REGULATORY AND LEGAL SUPPORT OF EDUCATIONAL FUNCTIONS
IN MODERN UKRAINE**

The article examines the tort issues related to the regulatory and legal support of educational processes by state bodies in modern Ukraine. It emphasizes the existence of those measures that are regulated by the system of state bodies and ensure the dynamic development of education, its implementation at various educational levels. Special attention deserves the coverage of the issues of the peculiarities of the trends in the practical implementation of issues related to ensuring high-quality education for citizens and guaranteeing by the state of regulatory and legal mechanisms for providing educational functions in modern Ukraine. Special attention is paid to the implementation of proposals aimed at accumulating the experience of European standards in the educational process regarding innovative multi-faceted approaches in the system of administrative and legal regulation of the educational sphere of our state. Actual issues of regulatory and legal support for the education of young people with special needs are gaining practical importance. In the modern globalized world, the issue of defining human rights and freedoms is becoming more relevant, and, undoubtedly, a significant stage in the development of our rule of law state was the updating of legislation with the provisions of the Law of Ukraine of September 5, 2017 "On Education". One of the decisive steps in this direction to ensure the development of programmatic learning and significant changes in the situational order was the absolutely necessary provisions defined by the orders of the Ministry of Education and Science of Ukraine on the issues of staffing of educational institutions. At the same time, despite the potential focus of the target designation on issues of the system of a number of regulatory legal acts regulating existing norms and a set of services and measures guaranteeing the management of the educational process, it is worth noting the practical absence of a legislative act providing for the tort direction of legal norms in the system of key issues of individual certainty of conditionality offered to society and young people receiving education.

Key words: administrative and legal principles, integration, innovative approach, legislative acts, regulatory and legal support, educational process.

Постановка проблеми. З погляду дискусійних питань, характерних для впровадження деліктних правовідносин у сучасний освітній процес, з урахуванням нормативно-правового забезпечення навчання в Україні, дедалі все більш актуальною стає організація регулю-

вання органами державної влади адміністративно правових засад існуючих форм здобувачів освіти. Такий підхід потребує і оновлення системи норм правових актів у національному законодавстві в програмному розвитку освітньої сфери. Безперечно, зазначені чинники

актуалізують, на сьогодні, на нашу думку, нагальні потреби систематизації та відповідно, вдосконалення деліктних правовідносин у сфері надання освітніх послуг системою існуючих навчальних закладів. У такому контексті логічним розв'язанням проблем новаційного вдосконалення правового врегулювання у сфері реалізації освітніх функцій держави, варто вказати на розпорядження КМУ України від 23 лютого 2023 р. «Про схвалення стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки». Такий механізм покликаний на нашу думку, насамперед, забезпечити дієве функціонування невідчужених прав і свобод кожної людини і громадянина України [14].

Зазначені заходи, підкріплені практичним досвідом, цілковито визначені в напрямку цілеспрямованої інтеграції України до європейських і євроатлантичних структур, з урахуванням нагальних освітніх потреб сучасності та реформування освітньої галузі, з погляду запитів національної спільноти.

Внаслідок впроваджуваного плюралізму, забезпеченого системою органів державної влади, програмного розвитку освітньої сфери, спрямованого на вдосконалення якості знань, а відтак і самоідентифікації особистості, створюються гнучкі форми для здобувачів освіти, гарантовані конституційними положеннями, нормативно-правовими актами, що закріплюють та вдосконалюють права учасників освітнього процесу в напрямку входження України до Європейського Союзу. Зазначені реформаційні кроки мають, на нашу думку, забезпечити фундамент удосконалення вимог для отримання позитивного міжнародного досвіду організаційного процесу адміністративно-правового регулювання освітньої сфери. Правові факти підтверджують реалізацію та втілення в освітній процес розпорядження КМУ від 22 лютого 2022 р. №286 «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки» у контексті передбачуваних життєвизначених та нормативно-правових орієнтирів у сфері надання освітніх послуг в нашій державі [10]. Набутий теоретичний і практичний досвід адміністративно-правового регулювання освітніх функцій має, на нашу думку, бути зорієнтованим на якість освіти, з урахуванням констатуючого фактору її подальшого розвитку. Механізми регулювання нормативно-правового забезпечення якості освіти є перспективним, з погляду новаційних пропозицій, прогресивного оновлення законодавства України.

Метою даної публікації є дослідження механізмів нормативно-правового забезпечення сучасних освітніх функцій в Україні.

Предметом дослідження є аналіз стану імплементації системи державних органів щодо унормування освітнього процесу в Україні, шляхів удосконалення, подальшої реалізації та оптимізації.

Методологія дослідження полягає в застосуванні аналітичного та системних підходів, на яких базується визначення досліджень регулятивних заходів у сфері надання освітніх послуг, системою державних органів та розгляду деяких інтегральних освітніх процесів у світовому масштабі, обумовленість їх практичного застосування у складниках освітньої політики нашої держави. Адміністративно-правове регулювання у сфері надання освітніх послуг забезпечують об'єктивно обумовлену потребу утвердження якості освітніх функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблематики адміністративно-правового регулювання освітніх функцій системою кодифікованих нормативно-правових актів здійснили у своїх працях Геєць І.В., Шаповал Р.В. Важливими механізмами адміністративно-правових відносин в освітній сфері визначальними стали визначені категорії: «Ефективності реалізації державної політики, залежності від наявності системи відповідного механізму як реальної організаційної сили втілення волі держави» [12, с. 108–116].

Правові питання державного регулювання у сфері освітніх функцій системою державних органів, оптимізації загальноправових засад, адаптації інклюзивної освіти до сучасних стандартів діючого європейського освітнього простору, здійснила Давиденко Г.В. Окремі положення впливу норм адміністративних деліктів на систему суспільних відносин знайшли своє відображення в працях Шопіної І.М. [13].

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика нормативно-правового забезпечення освітніх функцій в Україні є, на сьогодні багатоаспектною, обумовленою стратегією визначення чітких дій системи державних органів, що уповноважені врегулювати правовідносини у системі освіти. Характерним явищем розвитку системи управління в освітній галузі стала новаційна складова у сфері надання освітніх послуг, на шляху розвитку суспільних потреб людини і громадянина. Важливим механізмом такого врегулювання є удосконалення системи нормативно-правових актів. Фактичний аналіз законодавчого регулювання надання освітніх послуг системою державних органів, обумовлений обов'язковими визначеними нормативно-правовими актами, виконання яких

імplementоване законодавчими положеннями у сферу освіти та суспільно-правового статусу осіб, наділених державно-владними повноваженнями. Необхідність дотримання загальнозатверджених систем державних органів, програмного забезпечення освіти, втілюється в загальнонавчальний процес завдяки Конституції України, Законами «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», а також Указами Президента і Постановами Кабінету Міністрів України. Слід визначити, що, на сьогодні, чинним у сфері вищої освіти є Закон України «Про вищу освіту» (ст. 47). «Освітній процес - це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що проводиться у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості» [5].

Пошук шляхів оптимізації та реформування органами державної влади та місцевого самоврядування освітніх процесів визначає: «...дві великі групи: директивні та нормативні. Групу директивних складають концепції, програми, плани і стратегії, ухвалені на урядовому та президентських рівнях. Вони містять базові положення, що стають основою для нормативних установ і практичної реалізації. Нормативні документи представлені передусім законами, а також численними підзаконними актами уряду і міністерств» [8].

На думку науковця Г.Касьянова, в контексті реформаційних змін, слід зазначити: «в державному секторі сформувалося чотири основних центри, які артикулюють певною мірою виразні програми реформ в освіті. Президент України та його адміністрація, Кабінет Міністрів України, Комітет Верховної Ради України з питань науки та освіти та МОН» [2, с. 39]. У цьому аспекті, належної уваги науково-педагогічній спільноті, заслуговує Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр., що передбачає «створення системи забезпечення та постійного поліпшення якості вищої освіти, яка відповідає рекомендаціям і стандартам європейського простору вищої освіти» [10].

У процедурі забезпечення якості вищої освіти на сучасному етапі, значну роль відіграють положення Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII, що стосуються механізмів розвитку євроінтеграційних стандартів у системі вищої освіти України та шляхів впровадження позитивного

міжнародного досвіду в національний освітній процес, як його органічну складову [9]. Завдяки такому підходу у регулюванні процесів надання послуг у сфері освіти, на нашу думку, визначаються нові ідеали, новаційні моделі та механізми їх реалізації в напрямку поліпшення якості освіти, виховання, вдосконалення та навичок наукового визначення його складових. Такий ґрунтовний підхід зумовлює кумулятивні зміни в зразках якості освітнього процесу, поступальний характер демократичних складових в системі вищої освіти нашої держави. Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.04.2023 р. №426 «Про затвердження Положення про дуальну форму здобуття фахової передвищої та вищої освіти» надає право громадянам України здобувати освіту в різних її формах: інституційний та індивідуальний (дуальний або на виробництві) [6]. На нашу думку, ці сучасні визначальні етапи напрямків розвитку цілеспрямованої вищої освіти, інтегрованої у європейський простір вищої освіти, цілком відповідають нагальним потребам поліпшення якості освіти в Україні. На сьогодні, заслуговують на увагу наукової та педагогічної спільноти напрямки змін у загальноосвітньому процесі. Це знайшло своє втілення у Законі України «Про освіту», як ми вже зазначали, йдеться про різні форми здобуття освіти (ст. 9) [9]. Ці новаційні зміни зумовлюють можливість громадян всебічно розвинути теоретичні і практичні навички з основних галузей сучасного наукового знання. Ключовим принципом законодавчого забезпечення освітньої сфери, на нашу думку, є необхідність удосконалення суспільних відносин, пов'язаних зі складними процесами у реалізації невідчужуваних прав людини і громадянина. Згідно з положеннями чинної Конституції України, державне регулювання в освітній сфері, проводиться нормативно-правовими актами Верховної Ради України та імplementується у суспільне життя органами виконавчої влади. Окремої уваги наукової спільноти заслуговують накази та постанови МОН України, що врегульовують питання, які стосуються рекомендацій державної освітньої політики, вдосконалення адміністративно-правових відносин у сфері отримання освітніх послуг.

У контексті комплексної інтеграції України до європейських структур, окремої уваги заслуговують гендерні питання в системі освіти України. На нашу думку, ці чинники є одними зі складників цілеспрямованого поступального руху українського суспільства до Європейського Союзу. Забезпечуючи

нову концепцію освітньої діяльності, Кабінет Міністрів України, схвалив Стратегію впровадження гендерної рівності в сфері освіти до 2030 року та затвердив операційний план заходів з її реалізації. Політика мейнстрімінгу має бути вирішальною на шляху демократизації українського суспільства та позбавленої дискримінації за статеву ознакою [11]. Аналіз цієї Стратегії засвідчує правове регулювання відносин у освітній сфері, об'єктивно потрібних суспільству. «Інтеграція до європейського співтовариства потребує істотної перебудови усіх соціальних інституцій та процесів на нових, демократичних принципах, вільних від будь-якої форми дискримінації, зокрема за ознакою статі. Такою є політика держав – членів Європейського Союзу, які проголосили одним з основних засобів демократизації суспільства політику гендерного мейнстрімінгу (gender mainstreaming policy) як системну стратегію створення рівних можливостей для жінок і чоловіків, подолання асиметрії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та дискримінації за ознакою статі в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Саме тому в контексті європейського спрямування розвитку українського суспільства особливої значущості набуває впровадження у сфері освіти принципів забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [11].

Актуальною, на сьогодні, залишається потреба необхідності удосконалення системою державних органів критеріїв визначення органами місцевого самоврядування дій в напрямку здійснення певних кроків, щодо акредитації вищих та загальних середніх навчальних закладів. Зазначений напрямок аспектів нормативно-правової діяльності України передбачає створення окремого законодавчого рішення, здатного забезпечити стабільні і чіткі правові дії органами місцевого самоврядування.

Висновки. Варто підкреслити, що нормативно-правове забезпечення освітніх функцій в сучасній Україні спрямоване на формування механізмів, здатних регулювати освітню діяльність вищих органів влади в освітній сфері та структурних закладах вищої освіти. За допомогою сукупності правових засобів регулюються якості системи забезпечення сучасної освіти. Сучасна практика інноваційної людської діяльності впливає на необхідність реформування нормативно-правової сфери вищої освіти, адже здійснюючи аналіз умов виживання людства, можна дійти висновку, що інноваційна складова забезпечення якості освіти є пріоритетною в умовах співвідношення якості національної освіти відповідно до європейських освітніх стандартів. Розробка нових форм освіти передбачає неформальну та інформальну освіту, підкріплену практичним досвідом та визнанням законодавством значущості результатів навчання.

Окремої уваги заслуговує розгляд поширеної сьогодні та актуальної в сучасних реаліях життя дистанційної форми здобуття освіти громадянами України. Ці положення нормативно-правових актів містяться у твердженнях Закону України «Про освіту» (ст. 9). В цілому, в дослідницькій літературі проаналізовані проблеми, різною мірою дотичні до адміністративно-правового регулювання забезпечення якісної освіти в Україні. На нашу думку, на сьогодні, перспективним для освітньої сфери, є необхідність змістового закріплення форм і методів освітнього процесу. Аналізуючи сучасні тенденції удосконалення законодавчих напрямків адміністративно-правового регулювання навчальної сфери, постає потреба вирішення обумовленості освітньої автономії вищих закладів та закладів загальної середньої освіти України.

Література:

1. Деревянко Б. В. Адміністративно-правове регулювання надання послуг у сфері освіти : монографія. Донецьк : ПП «Видавничий дім «Кальміус», 2012. 528 с.
2. Касьянов Г. Освітня система України 1990 – 2014 Аналітичний огляд : Благодійний фонд «Інститут розвитку освіти». Київ : ТАКСОН, 2015. С. 39.
3. Кізіль М. А. Нормативно-правові основи реформування управління закладами середньої освіти в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 5. С. 113–123.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 15.02.2026).
5. Про вищу освіту Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n8> (дата звернення: 20.02.2026).
6. Про затвердження Положення про дуальну форму здобуття фахової передвищої та вищої освіти : наказ М-ва освіти і науки України від 13 квітня 2023 р. за № 426. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0929-23#Text> (дата звернення: 17.02.2026).
7. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України : Постанова Каб. Міністрів України № 630 від 16 жовтня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.02.2026).

8. Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників : наказ М-ва освіти і науки України від 09 вересня 2022 р. за № 805. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-22#Text> (дата звернення: 19.02.2026).

9. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n8> (дата звернення: 20.02.2026).

10. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки : Розпорядження Каб. Міністрів України № 286 від 23 лютого 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.02.2026).

11. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації : Розпорядження Каб. Міністрів України № 1163-р від 20 грудня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 19.02.2026).

12. Пушкар О. Роль органів державного управління у забезпеченні конституційних прав і свобод громадян у контексті європейських традицій публічного управління. *Наукові перспективи*. 2021. №10 (16). С. 108–116.

13. Шопіна І. М. Адміністративно-правове регулювання управління органами внутрішніх справ України : дис. ... д-ра юрид. Наук : 12.00.07 / Київ, 2012. 514 с.

14. Ishay M. R. *The human rights reader Major political essays speeches and documents from ancient times to the present*. Routledge, 2022. 720 p.

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 20.03.2026

Дата прийняття статті: 27.03.2026

Дата публікації статті: 12.06.2026

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.3>**Володимир ЗАРОСИЛО**

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: 0000-0001-6935-5449

Олена БРИТАНСЬКА

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності ПрАТ
«ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: 0009-0005-1289-9935

Анатолій ТАЛАХ

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії держави і права та конституційного права,
Навчально-науковий інститут права та безпеки імені Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональна Академія управління персоналом», email: anatoliy_talakh@ukr.net

ORCID: 0000-0002-9517-0920

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ВІДМІННОСТЕЙ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ

У статті визначено поняття функції управління у правоохоронній діяльності та зроблено порівняння систем управління в різних правоохоронних органах. Досліджено основні підходи до терміну «державне управління» та визначено, що управління у системі правоохоронної діяльності є одним з видів державного управління, проте воно має свої відмінності. З цією метою проаналізовано основні підходи до визначення цілей державного управління та цілей управління у правоохоронній діяльності. Водночас, зроблений аналіз поняття правоохоронної діяльності, як одного з найбільш важливих видів державної діяльності.

Доведено, що правоохоронна діяльність має свої відмінності, які впливають на систему управління. До відмінностей, які впливають на систему управління у правоохоронній діяльності віднесено такі: ряд правоохоронних органів мають напіввійськові структури і тому у них можуть використовуватися військові методи управління. Крім того в діяльності правоохоронних органів існує чітка регламентація дій співробітників, і будь-яке порушення встановлених законодавством норм та відповідних наказів і інструкцій тягне за собою відповідальність.

Як і у інших системах державного управління одним з головних методів визначено контроль за виконанням тих чи інших наказів вказівок та т. ін. Проте в системі управління у правоохоронній діяльності окремі співробітники мають дискреційні повноваження, особливо у сфері розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, адже форми і методи розкриття та розслідування вимагають в першу чергу різних підходів.

Головним методом управління у правоохоронній діяльності є імперативний, адже в переважній більшості виконання завдань у сфері правоохоронної діяльності є забезпечення безпеки громадян, а також безперешкодного використання громадянами своїх прав.

Як і у кожній системі державного управління в системі управління у правоохоронній діяльності застосовуються функції контроль, планування, організації, координації, регулювання та частково прогнозування.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, державне управління, управління у правоохоронній діяльності, функції державного управління, функції управління у правоохоронній діяльності, форми і методи управління у правоохоронній діяльності.

Volodymyr Zarosylo, Olena Brytanska, Anatoly Talakh. COMPARATIVE ANALYSIS OF INDIVIDUAL DIFFERENCES IN THE MANAGEMENT SYSTEM IN LAW ENFORCEMENT AGENCIES OF UKRAINE

The article defines the concept of management function in law enforcement and compares management systems in different law enforcement agencies. The main approaches to the term «state management» are studied and it is determined that management in the law enforcement system is one of the types of state management, but it has its own differences. For this purpose, the main approaches to determining the goals of state management and the goals of management in law enforcement are analyzed. At the same time, the concept of law enforcement as one of the most important types of state activity is analyzed.

It is proven that law enforcement has its own differences that affect the management system. The differences that affect the management system in law enforcement include the following: a number of law enforcement agencies have paramilitary structures and therefore military management methods can be used in them. In addition, in the activities of law enforcement agencies there is a clear regulation of the actions of employees, and any violation of the norms established by law and the relevant orders and instructions entails liability.

As in other systems of public administration, one of the main methods is the control over the implementation of certain orders, instructions, etc. However, in the system of management in law enforcement, individual employees have discretionary powers, especially in the field of disclosure and investigation of criminal offenses, because the forms and methods of disclosure and investigation require, first of all, different approaches.

The main method of management in law enforcement is imperative, because in the vast majority of tasks in the field of law enforcement is to ensure the safety of citizens, as well as the unhindered exercise of their rights by citizens.

As in every system of public administration, the functions of control, planning, organization, coordination, regulation and partly forecasting are used in the system of management in law enforcement.

Key words: *law enforcement, public administration, management in law enforcement, functions of public administration, management functions in law enforcement, forms and methods of management in law enforcement.*

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Теоретичною основою статті є широкий спектр наукових джерел, окремих нормативно-правових актів та статистичні дані України та міжнародних організацій. Висвітлення системи управління у правоохоронній діяльності розглядалося окремими науковцями, але у порівнянні з форми і методами державного управління в цілому. Зазначені проблеми розглядали наступні науковці: Бахтіна Ю. С., Білокур Є. І. та інші. Водночас, у статті розглядається визначення самого поняття правоохоронна діяльність, яке до сьогодні не визначене в законодавстві і має досить багато визначень, які сформульовано дослідниками. До них відносяться: Погосян М.А. Бистрик Г. Фатхутдінов В.Г. Гриценко В.Г. та ряд інших

З метою порівняння управління у різних правоохоронних органах проаналізовано ряд праць науковців, які висвітлювали системи управління в окремих правоохоронних органах: Національній поліції України, прокуратурі, Національній гвардії України та інших. До зазначених науковців належать наступні: Соколенко О.Л., Вітвіцький С.С., Гречишкін Ю.А. Волков І. М., Олещенко О. А., Перепада В. І., Доллінер П.Я., Сорський О.І. та інші.

Проаналізовано також ряд нормативних актів та законів у сфері управління у правоохоронній діяльності

Постановка завдання. Метою пропонованого наукового дослідження є аналіз систем управління в правоохоронних органах і порівняння цих систем з системами управління і інших державних органах, а також визначаються особливостей сфери управління у правоохоронній діяльності

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Будь-яка система управління перш за все передбачає організацію діяльності тієї чи іншої структури, з метою виконання завдань, які поставлені

перед цією структурою. Підприємств, установ та організацій у світі як і у нашій країні існує досить багато і вони переважно групуються по напрямам своєї діяльності. Підприємства, установи та організації можуть бути поділені на декілька груп за системою в якій вони працюють. В переважній більшості можна виокремлювати державні та недержавні підприємства, установи та організації.

Правоохоронні органи є державними органами тому питання про управління в системі правоохоронних органів може розглядатися у порівнянні з іншими державними органами. Перш за все аналіз поняття управління показує що державне управління включає в себе такі основні поняття:

- Розроблення цілей, завдань та шляхів досягнення тих чи інших напрямів діяльності того чи іншого державного органу чи підприємств, установ та організацій;

- Відповідне налаштування всього апарату управління та структури для виконання запланованих завдань;

- Постійний контроль за виконанням запланованих цілей та регулювання окремих напрям діяльності в разі виникнення проблем і змінами в системі діяльності органів, а також підприємств, установ та організацій;

- Постійна координація окремих елементів управління та підрозділів, які здійснюють ті чи інші функції з метою спрямування діяльності у зазначеному запланованому напрямі;

- Прогнозування, тобто визначення тих чи інших цілей та маркерів які можуть бути застосовані для їх досягнення [1].

Проте існують і інші класифікації функцій державного управління але вони так чи інакше зводяться до головних напрямів: планування, координація, контроль та організаційний вплив [2].

Правоохоронна діяльність за визначенням багатьох дослідників є державною діяльністю і відповідно вона має підпорядковуватися основним засадам управління, які визначені в науковій літературі [3].

Проте управління у правоохоронній діяльності має від особливості у порівнянні з управлінням в інших галузях державної діяльності.

У сучасній науковій літературі саме поняття «правоохоронна діяльність» також трактується по-різному. Окремі дослідники вважають, що правоохоронна діяльність – це діяльність державних та недержавних суб'єктів, яка спрямована на охорону і захист суспільних відносин від правопорушень [4,5,6]

Проте ряд авторів під правоохоронною діяльністю розуміють виключно державну діяльність, яка здійснюється спеціальними органами і яка спрямована на забезпечення охорони прав і свобод фізичних та юридичних осіб. При цьому згадані органи наділені правом застосування різноманітних заходів юридичного примусу. Застосування зазначених заходів також повинно базуватися на неухильному дотриманні відповідних вимог закону [7].

Аналіз ґносеологічної сутності категорії «правоохоронна діяльність», який проведений науковцями Кулішом А.М. та Миргород-Карповою В.В., показує що в сучасній юридичній науці існує понад 10 визначень поняття «правоохоронна діяльність» [8].

Немає необхідності розглядати всі згадані тлумачення, а виходячи з більшості оцінок ми пропонуємо визначити поняття «правоохоронна діяльність» через такі ознаки:

- Визначення виду діяльності, яка здійснюється і перш за все має ознаки правоохоронної;
- Суб'єкти, які забезпечують основні напрями зазначеної діяльності;
- Форми і методи які використовують суб'єкти у здійсненні правоохоронної діяльності;
- Публічність більшості форм правоохоронної діяльності;
- Професійність суб'єктів, які здійснюють правоохоронну діяльність;
- Чітка нормативність дій всіх суб'єктів у сфері правоохоронної діяльності;
- Процесуальний та процедурний характер діяльності яка може бути визначена як правоохоронна діяльність.

Виходячи з цих аспектів можливе визначення категорії «правоохоронна діяльність» буде тлумачитись наступним чином: Правоохоронна діяльність це діяльність виключно державних органів, яка здійснюється з метою охорони прав і свобод фізичних та юридичних осіб та держави, вона здійснюється спеціально визначеними державними органами, які мають чітко визначені права і компетенцію і яка здійснюється з відповідно визначеними у законодавстві формами і методами.

Виходячи з наведеного визначення правоохоронної діяльності ми можемо говорити про

специфічність управління в системі правоохоронної діяльності від інших форм і методів управління в народному господарстві

Перш за все відрізняється головна мета управління в правоохоронній діяльності. Окремі дослідники формулюють мету управління в правоохоронній діяльності, як забезпечення законності в діяльності суб'єктів, що здійснюють правоохоронну діяльність [9]. З іншого боку мета правоохоронної діяльності яка визначена головною – це забезпечення правопорядку та безпеки суспільства.

Відмінністю від інших систем державного управління є також і те, що суб'єкти правоохоронної діяльності є різними як за обсягом компетенції так і направлення основної діяльності. Наприклад, управління в Національній поліції України відрізняється від управління в системі прокуратури або в системі Служби безпеки України. Якщо порівняти наприклад, управління у сфері агропромислового комплексу з системою управління у Національній поліції України, то ми побачимо лише загальні аспекти управлінської діяльності, в той же час система управління а також система контролю буде досить різною.

Якщо коротко проаналізувати системи управління у правоохоронних органах то можна визначити як спільні так і відмінні риси з іншими системами державного управління.

Досить суттєвою відмінністю управління в правоохоронних органах є те, що окремі правоохоронні органи за своєю структурою є напіввійськовими або навіть військовими підрозділами. До військових правоохоронних органів можна віднести Служби безпеки України, Національну гвардію України. Проходження служби у зазначених правоохоронних органах регулюється військовими або відомчими статутами, невиконання наказів старших начальників може тягти за собою дисциплінарне стягнення або навіть підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Відповідно управління у системі військових підрозділів відрізняється від управління у цивільних структурах та системах державного управління

Для прикладу управління в системі Національної поліції України побудовано в переважній більшості за вертикальною та горизонтальною системами. Проте управління стосується в переважній більшості організації діяльності підрозділів Національної поліції України, їх забезпечення, координації діяльності у сфері забезпечення правопорядку розкриття та розслідування вчинених кримінальних правопорушень, охорони публічного порядку та публічної безпеки. Разом з тим

в окремих випадках працівники Національної поліції України мають певну дискретні повноваження при виконанні своїх посадових обов'язків. Наприклад, при затриманні озброєних злочинців існують чітко розроблені алгоритми дій, проте у кожній ситуації як керівники спеціальної операції так і виконавці можуть діяти по-різному [10,11].

Специфічність системи управління і органах Національної поліції України. Працівники Національної поліції України також в переважній більшості носять формений однострій, проте чіткого підпорядкування окремим військовим статутам не передбачено. Вимоги керівництва доводяться до виконавців письмово, усно чи через відповідні засоби зв'язку, проте у працівників Національної поліції України є також певні повноваження коли вони можуть самостійно обирати форми і методи виконання тих чи інших завдань [11].

Що стосується Національної гвардії України то система управління передбачає видання письмових або усних наказів старшими начальниками, які військовослужбовці Національної гвардії України мають виконувати. У законодавчих актах, які регламентують управління у сфері діяльності Національної гвардії України також передбачено, що якщо військовослужбовці вважають, що наказ, який їм даний є злочинним, вони можуть його не виконувати і повідомити про це керівництво Національної гвардії України. Всі співробітники Національної гвардії України під час виконання обов'язків повинні носити формений однострій де чітко визначені військові звання. Так як Національна гвардія України використовується лише в окремих випадках які чітко передбачені в законодавстві, тобто для патрулювання міст та окремих дільниць, блокування окремих шляхів та надання допомоги при виникненні масових заворушень, то працівники Національної гвардії України носять зброю і можуть використовувати спеціальні засоби та спеціальну техніку.

Таким чином можна стверджувати, що діяльність Національної гвардії України у сфері охорони публічного порядку та публічної безпеки практично не відрізняється від управління у сфері Збройних сил України, за винятком застосування зброї та відповідної техніки. Відповідно форми і методи управління можна назвати військовими [12].

Система управління Служби безпеки України відрізняється тим, що військовослужбовці, які перебувають на службі в підрозділах Служби безпеки України в переважній більшості не носять форменого однострою. Вони виконують специфічні функції, проте вони

також мають військові звання і підпорядковуються відповідним статутам. Специфічною рисою управління у діяльності Служби безпеки України є те, що співробітник Служби безпеки України здійснюють відповідні дії і виконують свої службові обов'язки таємно і відповідно структура доведення вимог керівників до підлеглих також є таємною. Звичайно, якщо порівнювати суспільств управління у Збройних силах України та у Службі безпеки України, то вони мають також певні відмінності. Також порівняння форм і методів управління у Службі безпеки України, відрізняється наприклад, від управління у системі охорони здоров'я громадян.

Система управління в прокуратурі є більш демократичною. Керівники прокуратури також віддають відповідні накази і вказівки усно, письмово та за допомогою відповідних засобів зв'язку. Виконання відповідних наказів та вказівок є безперечно обов'язковим, проте працівники прокуратури, оскільки всі вони мають відповідну освіту та дискреційні повноваження, можуть висловлювати свої припущення стосовно тих чи інших наказів вищої ланки. При цьому працівники прокуратури мають досить широкі дискретні повноваження і можуть самостійно приймати рішення в тих чи інших випадках, а потім інформувати керівництво щодо прийнятого рішення [13].

Враховуючи те, що система управління в прокуратурі тісно пов'язана з контролем за дотриманням законодавства України вона також досить специфічна, адже працівники прокуратури обирають всі свої дії тільки у напрямі виконання вимог законодавства, то тлумачення законів та інших нормативних актів може бути певною мірою різним і вищі керівники можуть в окремих випадках тільки контролювати виконання законів, але не вимагати прийняття тих чи інших конкретних рішень.

Мають свою специфіку форми і методи управління у Державній службі України з надзвичайних ситуацій. Окремі підрозділи Державної служби України з надзвичайних ситуацій виконують свої обов'язки і носять формений однострій. У таких підрозділах накази та вказівки керівництва мають виконуватися беззаперечно. Проте ряд працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій мають відповідні дискретні повноваження і вони можуть самостійно приймати відповідні рішення і пізніше інформувати керівництво про ті чи інші вчинені дії.

Певні специфічні особливості існують і діяльності антикорупційних органів, наприклад, у Національному антикорупційному бюро України. Працівники Національного

антикорупційного бюро України також мають спеціальні звання і діють на основі відповідних статутів. Проте оскільки система діяльності працівників Національного антикорупційного бюро України передбачає використання в переважній більшості форм і методів оперативно-розшукової діяльності то керівники Національного антикорупційного бюро України можуть давати тільки окремі вказівки стосовно виконання тих чи інших завдань, оскільки працівники самостійно вибирають форми і методи їх виконання [14].

Управління в Національному агентстві з питань запобігання корупції також більш демократичне, адже працівники агентства виконують завдання тільки на основі чинного законодавства, тому виконання вказівок керівництва може носити лише загальний характер, а виконання завдань здійснюється на основі законів та інших нормативних документів, які регламентують діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції.

Щодо Державної прикордонної служби України, яка визначається як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону [15], то система управління певною мірою співпадає з системою управління у Збройних силах України, проте в діяльності Державної прикордонної служби України є відповідна специфіка. Військовослужбовці Державної прикордонної служби України виконують завдання, які перед ними ставить командування в переважній більшості самостійно або групами, що також дає певні дискретні повноваження щодо їх виконання. Військовослужбовці Державної прикордонної служби України також виконують свої обов'язки на основі відповідних статутів та наказів, тому система управління є більш військовою.

Існують також певні відмінності в системах управління в Державному бюро розслідувань, Державній міграційній службі, Державній службі охорони та в інших правоохоронних органах.

Таким чином короткий аналіз систем управління у правоохоронних органах відрізняється від форм і методів управління в переважній більшості органів державної влади

На основі викладеного можна зробити відповідні **висновки**:

Велика кількість правоохоронних органів України є військовими формуваннями, або такими, які проходять службу за спеціальними статутами то вони виконують свої обов'язки на основі статутів та відповідних наказів керівництва. З іншого боку в кожному правоохоронному органі визначена законодавством

свої специфіка діяльності, обсяг компетенції і повноважень. Правоохоронні органи досить часто виконують відповідні форми і методи оперативно-розшукової діяльності, які не можуть передбачати чіткого виконання завдань, які ставляться керівництвом, тому в окремих випадках працівники виконують свої службові обов'язки на основі чинних нормативних актів з подальшим інформуванням керівників.

Управління у правоохоронній діяльності відрізняється від управління в інших сферах державного управління тому, що виконання завдань у сфері правоохоронної діяльності може бути пов'язане з певним ризиком для життя і здоров'я громадян а також працівників правоохоронних органів, тому окремі рішення працівниками правоохоронних органів приймаються виходячи з обстановки, яка складається під час їхньої службової діяльності. Основні напрями діяльності працівників правоохоронних органів спрямовані на охорону і захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб, тому вони мають право застосовувати примус у своїй діяльності з метою припинення чи попередження правопорушень.

Застосування примусу працівниками правоохоронних органів чітко регламентовано відповідними нормативними актами, проте однією з головних завдань керівництва правоохоронних органів є контроль за діяльністю працівників з метою недопущення порушень відповідних законодавчих актів, наказів та інших нормативних документів, що у свою чергу тягне за собою порушення прав і свобод громадян. Контроль за діяльністю працівників правоохоронних органів підвищений і це також є особливістю управління в системі правоохоронних органів.

На відміну від систем управління у більшості державних органів управління в правоохоронних органах чітко регламентоване і вимагає як від виконавців так і керівників перш за все ґрунтовних знань меж своєї компетенції, а з іншого боку відповідних професійних умінь і навичок у застосуванні форм і методів примусу, який вони застосовують під час виконання своїх безпосередніх обов'язків.

Оскільки в переважній більшості діяльність правоохоронних органів є публічною то всі їхні дії оцінюються населенням і вони можуть бути оцінені як позитивно так і негативно, тому в окремих випадках виконання відповідних наказів може бути припинено з метою уникнення ускладнень. В системах управління інших державних органів такий ризик майже відсутній.

Література:

1. Бахтіна Ю. С., Поняття та класифікація функцій державного управління *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна* Серія «ПРАВО». Випуск 26, 2018 рік
2. Білокур Є. І. Функції державного управління: поняття, особливості, правове регулювання : дис. канд. юридичн. наук. Спеціальність 12.00.07 адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право. Одеса. 2015, 194 с.
3. Енциклопедія державного управління [Текст] : у 8 т. / наук.-ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк Е (голова) [та ін.] ; Національна академія державного управління при Президентові України. К. : НАДУ, 2011. Т. 8 : Публічне врядування / наук.-ред. кол. : В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова) [та ін.] ; Львівський регіональний інститут державного управління Національна академія державного управління при Президентові України. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. 630 с.
4. Погосян М.А. Визначення поняття «Правоохоронна діяльність» і його співвідношення із правозахисною та судовою діяльністю: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 3 2020. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2020/3/6.pdf>
5. Бистрик Г. Правоохоронна діяльність у контексті вдосконалення правових форм діяльності держави. *Юридична Україна*. 2010. № 2.
6. Фатхутдінов В.Г. Правоохоронна діяльність: природа, сутність, гуманізм (теоретико-правові та методологічні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006.
7. Гриценко В.Г. Щодо визначення завдань правоохоронних органів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля* Серія Право 2020 № 1 URL: <https://law.duan.edu.ua/images/PDF/2020/1/13.pdf>
8. Куліш А.М., Миргород-Карпова В.В., Гносеологічний аналіз категорії «правоохоронна діяльність». *Юридичний науковий електронний журнал*. 3/2022 URL: http://lsej.org.ua/3_2022/8.pdf
9. Волюйко О, Дручек О. Поняття правоохоронної діяльності та правоохоронних органів у світлі концепції національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 10/2020 URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/10/17.pdf>
10. Соколенко О.Л. Поняття і структура правоохоронної системи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Вип. 4. 2013 URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2013/16.pdf
11. Вітвіцький С.С., Гречишкін Ю.А. Управління органами Національної поліції як складовий елемент механізму державного управління *Правовий часопис Донбасу*. № 4(81) ч. 1, 2022 URL: lawjournalofdonbass.com
12. Волков І. М., Олещенко О. А., Перепада В. І. Правове регулювання діяльності Національної гвардії України при створенні військового командування в умовах надзвичайного стану. *Честь і закон*. № 3 (70)/2019
13. Доллінер П.Я. Особливості механізмів державного управління прокуратури України 2014 – першої половини 2019 років. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Державне управління Том 31 (70) № 3 2020 URL: https://www.pubadm.vernadskeyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/17.pdf
14. Сорський О.І. Взаємодія національного антикорупційного бюро України із окремими суб'єктами публічного управління *Юридична наука* № 3(105)/2020
15. Про Державну прикордонну службу України Закон України від 3 квітня 2003 року № 661-IV Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 27, ст. 208)

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 18.03.2026

Дата прийняття статті: 24.03.2026

Дата публікації статті: 12.06.2026

УДК 343.98:364.2:004.8

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.4>**Олеся УРЛАПОВА**

Аспірантка Навчально-наукового інституту права та безпеки ім. князя Володимира Великого

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: 0009-0003-5839-5383

Руслан ПИНЯГА

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності

Навчально-наукового інституту права та безпеки

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ORCID: 0009-0003-2304-3150

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ НЕРУХОМОГО
МАЙНА, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ
ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ,
ЯК ІНФОРМАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗСЛІДУВАННЯ**

У статті досліджуються теоретичні основи формування криміналістичної характеристики шахрайства у сфері нерухомого майна, вчиненого з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій (далі – ІТТ), у вигляді інформаційної моделі розслідування. Автор обґрунтовує необхідність системного підходу до побудови криміналістичної характеристики, що відображає закономірності злочинної діяльності, особливості організації та здійснення шахрайських схем, а також процеси збору, обробки та використання криміналістично значущої інформації у слідчій практиці.

Висвітлюється вплив цифрової трансформації суспільства на розвиток шахрайських схем у сфері нерухомості, зокрема використання електронних документів, дистанційних технологій та засобів анонімізації, що ускладнює виявлення злочинців та встановлення місця скоєння злочину. Запропонована інформаційна модель дозволяє систематизувати дані про злочинні схеми, інтегрувати правові, криміналістичні та цифрові аспекти розслідування, а також забезпечує ефективне прогнозування та планування слідчих дій.

Розроблена модель методики розслідування спрямована на підвищення ефективності досудового розслідування, удосконалення процедур збору та аналізу електронних доказів, а також створює основу для формування приватних видів методик розслідування шахрайства у сфері нерухомого майна. Практичне застосування запропонованої моделі сприятиме підвищенню результативності протидії сучасним шахрайським схемам з використанням ІТТ.

Ключові слова: шахрайство, нерухоме майно, інформаційно-телекомунікаційні технології, криміналістична характеристика, інформаційна модель, методика розслідування, електронні докази, кримінальне право та кримінальний процес.

Olesya Urlapova, Ruslan Pynyaga. THEORETICAL BASIS FOR FORMING THE CRIMINAL CHARACTERISTICS OF FRAUD IN THE REAL ESTATE SECTOR COMMITTED USING INFORMATION-TELECOMMUNICATION TECHNOLOGIES AS AN INFORMATION MODEL FOR INVESTIGATION

The article examines the theoretical foundations for developing a criminalistic profile of real estate fraud committed using information and telecommunications technologies (hereinafter referred to as ITT) in the form of an information model for investigation. The author justifies the need for a systematic approach to building a criminalistic characterization that reflects the patterns of criminal activity, the peculiarities of the organization and implementation of fraudulent schemes, as well as the processes of collecting, processing, and using criminally significant information in investigative practice.

The influence of the digital transformation of society on the development of fraudulent schemes in the real estate sector is highlighted, in particular the use of electronic documents, remote technologies, and means of anonymization, which complicates the detection of criminals and the establishment of the place of the crime. The proposed information model allows for the systematization of data on criminal schemes, the integration of legal, forensic, and digital aspects of the investigation, and ensures effective forecasting and planning of investigative actions.

The developed model of investigation methodology is aimed at improving the effectiveness of pre-trial investigations, improving procedures for collecting and analyzing electronic evidence, and creating a basis for

the formation of specific types of investigation methodologies for fraud in the real estate sector. The practical application of the proposed model will contribute to improving the effectiveness of countering modern fraudulent schemes using ITT.

Key words: *fraud, real estate, information and telecommunications technologies, criminalistic characteristics, information model, investigation methodology, electronic evidence, criminal law and criminal procedure.*

Постановка проблеми. Розробка криміналістичної характеристики злочинів, як наукової категорії, що має важливе прикладне значення, була викликана, з одного боку, потребою в більш глибокому вивченні злочинних діянь у взаємозв'язку їх структурують елементів, з іншого – затребуваністю науково обґрунтованих методичних рекомендацій, щодо розслідування окремих видів злочинів. Як зазначається в літературі, ідея криміналістичної характеристики того злочину, який належить розслідувати, не є новою і відповідає в загальних рисах схемі семичленної римської формули: хто, що, де, з чією допомогою, чому, яким чином, коли [25].

Опис окремих найбільш істотних рис злочину досить часто зустрічався в працях основоположників криміналістичної науки. Так, Ганс Гросс вказував, що в практичній діяльності, судовим слідчим необхідно приділяти пильну увагу особливостям поведінки окремих категорій злочинців, способам вчинення різних видів злочинів [30].

Патріархи вітчизняної криміналістики, звертаючись до викладу методики розслідування злочинів, обґрунтовували необхідність при її побудові врахування особливостей способу, місця, часу вчинення злочину та інших відомостей [26].

Згодом узагальнений і системний характер елементів криміналістичної характеристики злочинів був відображений у літературі на категоріальному рівні [11].

Аналіз досліджень та публікацій. Значний внесок у розуміння природи, змісту даної наукової категорії, її місця і ролі в системі методики розслідування окремих видів злочинів зробили такі вчені, як П.Д. Біленчука [3], В.К. Лисиченка [3], В.А. Журавель [8], К. Чаплинський [28], Р.М. Шехавцов [27] та ін. Однак однозначної думки, щодо її сутності та призначення в криміналістиці досі не сформувалося.

Метою статті є розробка теоретично обґрунтованих засад формування криміналістичної характеристики шахрайства у сфері нерухомого майна, скоєного з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій, у вигляді інформаційної моделі розслідування, яка забезпечує системне відображення закономірностей злочинної діяльності та процесів збору, обробки й використання криміналістично значущої інформації для підвищення

ефективності досудового розслідування та запобігання злочинам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не вдаючись до критичного аналізу представлених у літературі поглядів, зупинимось на виявленні тих загальних рис криміналістичної характеристики, які на даний момент зумовлюють можливість використання даної категорії в системі методики розслідування окремих видів злочинів. Такий підхід дозволить нам: по-перше, розкрити природу і значення даної категорії в структурі методики розслідування шахрайства в сфері нерухомого майна, що вчиняється з використанням ІТТ; по-друге, виявити критерії відбору елементів криміналістичної характеристики, що мають істотне значення для формування методичних рекомендацій.

Погоджуємося з тим, що «криміналістична характеристика об'єкта є таким його описом, в якому головна увага звертається не на кримінально-правові, процесуальні, кримінологічні або інші, а на криміналістично значущі ознаки об'єкта, і зв'язки між ними, що утворюють структуру такої системи ознак» [2]. Основне прикладне значення криміналістичної характеристики полягає в тому, що при дослідженні злочинного діяння певного виду відбувається зіставлення наявних про нього даних із системою узагальнених відомостей про раніше вивчені злочини аналогічного виду, що дозволяє виділити подібні криміналістично значущі ознаки, і намітити шляхи вирішення практичних завдань, спираючись на накопичений вченими і практиками досвід. Такий підхід дозволяє говорити про універсальність криміналістичної характеристики, як елемента загальних і приватних методик розслідування злочинів.

Розгляд низкою авторів аналізованого поняття, як наукової абстракції, що узагальнює емпірику моделі [7], свідчить про прагнення до уніфікації змісту криміналістичної характеристики. Ця обставина вказує на існування певних принципів моделювання та класифікації елементів криміналістичної характеристики.

Аналіз представлених у літературі суджень про структуру криміналістичної характеристики дозволяє зробити висновок про наявність таких принципів відбору її елементів.

По-перше, це криміналістичний зміст і природа елемента, що дозволяє відрізнити його

від елементів інших характеристик, наприклад кримінально-правової, процесуальної. Водночас щодо даного положення в криміналістиці не склалося однозначної думки. З одного боку, формування структури криміналістичної характеристики об'єктивно допускає врахування окремих істотних кримінально-правових, кримінологічних та інших відомостей про злочин. В іншому випадку, як зазначається в літературі, криміналістична характеристика втрачає свої правові орієнтири і позбавляється будь-якого сенсу [3]. З іншого боку, існуюча складність у диференціації таких відомостей часом призводить до заміщення криміналістичних категорій правовими.

Дискусійним залишається питання про співвідношення криміналістичної характеристики злочинів і предмета доказування. Одні автори вважають, що зміст видової криміналістичної характеристики охоплює елементи предмета доказування [21], інші включають до структури приватної методики і криміналістичну характеристику, і предмет доказування [4], треті обмежуються видовим предметом доказування [12]. На наш погляд, предмет доказування визначає підсумки розслідування, його доказову модель, а криміналістична характеристика злочину допомагає знайти шляхи і засоби отримання інформації, необхідної для прийняття процесуальних рішень. У зв'язку з цим ми згодні з позицією окремих авторів, які вважають, що відомості про обставини, що підлягають встановленню (доведенню), допомагають намітити напрямки слідчої діяльності [13], проте вважаємо, що це не є підставою для їх віднесення до структурних елементів криміналістичної характеристики. На наш погляд, зміст криміналістичної характеристики детермінує визначення цілей слідчої діяльності, однією з яких є професійна інтерпретація інформації по кожному елементу для конкретизації кола обставин, що підлягають доведенню в рамках розслідування конкретного злочину.

Також спірним, на наш погляд, є включення до криміналістичної характеристики даних про поширеність кримінальних діянь. Останнє відображає скоріше кримінально-правовий та кримінологічний аспекти явища і не має істотного значення при формуванні методик розслідування злочинів. Стосовно дистанційних форм шахрайства, для яких найбільшу актуальність мають питання встановлення місць їх вчинення, важко провести кореляцію між організаційними засадами розслідування даних злочинів і статистичними показниками про кількість їх вчинення в межах певної території.

З цього питання ми поділяємо позицію П.Д. Біленчука та В.К. Лисиченка про те, що процес формування елементного складу криміналістичної характеристики повинен відображати структуру механізму злочину. В рамках останнього завжди функціонують такі елементи та зв'язки між ними: суб'єкт злочину та його ставлення до своїх дій, їх наслідків, співучасників; предмет посягання; спосіб злочину; місце, час та інші обставини, що стосуються обставин злочину; обставини, що сприяють або перешкоджають вчиненню злочину; зв'язки та відносини між діями (способом злочину) і злочинним результатом, між учасниками події, між діями та обставинами, суб'єктом злочину і предметом посягання; тощо [3].

По-друге, актуальність і наукова обґрунтованість виділення відповідного елемента. Очевидно, що підвищення якості розслідування злочинів немислиме без синтезу в криміналістичній характеристиці положень інших наук і сучасних досягнень правозастосовної практики (у тому числі в некримінальних сферах).

Перш за все, вчинення шахрайства в області нерухомого майна передбачає постійний моніторинг криміналістичною наукою актуальності положень (категорій та їх змістовної інтерпретації) інших галузей. В першу чергу це стосується категорії «нерухоме майно», динаміка генезису якої, як вже було зазначено, тісно переплітається з модернізацією цілого ряду сфер: житлової, земельної, містобудівної тощо.

Наприклад, узагальнення судової та правової практики свідчить, що для цілей криміналістичної оцінки правовідносин, щодо нерухомого майна в сфері шахрайства важливо розмежовувати поняття житлового приміщення та інших об'єктів: у якості житлових приміщень визнаються лише об'єкти, що належать до житлового фонду – ті, що придатні для постійного проживання громадян. Водночас садовий будинок чи дача, навіть фактично використовувані для проживання, не відносяться до житлового фонду і не можуть розглядатися як житлові приміщення у розумінні житлового законодавства та судової практики [6].

Вчинення шахрайства з використанням ІТТ передбачає вивчення даних технологій та узагальнення постійно мінливої кримінальної практики їх використання. Видається, що це неможливо без інтеграції в криміналістичну науку сучасних досягнень, що відображають технологічні та технічні складові процесів, методів пошуку, збору, зберігання, обробки,

надання, поширення інформації. У зв'язку з цим у літературі все частіше звертається увага на цифровізацію, як ключову складову технологізації та інноваційного розвитку сучасної криміналістики [10].

Поділяючи цю позицію, зазначимо, що в рамках розглянутої нами методики аналіз способів приховування злочину шляхом легалізації доходу, отриманого в процесі шахрайства з нерухомим майном, часто зумовлює використання злочинцями цифрової валюти (криптовалюти). Для цього шахраї задіюють інтернет-платформи, що здійснюють торгівлю криптовалютою. Також очевидно, що можливість реалізації подібних дій обумовлюється наявністю відповідних особистісних характеристик злочинців. Тому багато сучасних шахраїв володіють знаннями та навичками в галузі IT-технологій. За даними окремих авторів, приблизно 15,5% підозрюваних, які вчиняють розкрадання чужого майна, були фахівцями в галузі використання інформаційних технологій [15]. Стосовно розглянутої нами категорії злочинних діянь узагальнення слідчої практики показало, що майже половина злочинців мали навички поводження з цифровими технологіями вище середнього рівня. При цьому, за даними інших дослідників, злочинці регулярно підвищують рівень своїх професійних (і кримінальних) навичок з метою вдосконалення способів обману або зловживання довірою, що вчиняються з використанням ІТТ [10].

По-третє, істотність і необхідність елемента в криміналістичній характеристиці злочинів [23]. З цього питання серед вчених також немає єдиної думки. Одні автори висловлюються за включення до криміналістичної характеристики найбільшої кількості ознак, що мають криміналістичне значення [1], інші говорять про класифікацію елементного складу [5; 18]. Видається, що для вирішення зазначеного питання розуміння природи криміналістичної характеристики має відбуватися з урахуванням теоретичних основ формування даної категорії та її практичного значення.

Розгляд криміналістичної характеристики як теоретичної концепції дозволяє розглядати її, як «ймовірнісну модель» [20], що має орієнтувальне значення при формуванні окремих приватних методик розслідування злочинів. Дана обставина свідчить про узагальнений характер системи її елементів, що формується за рахунок моделювання даних про криміналістично значущі ознаки злочинних діянь в цілому. Практико-орієнтований підхід спонукає сприймати криміналістичну

характеристику як робочий інструмент розслідування, як систему зібраних і узагальнених даних про криміналістично значущі ознаки певного виду (групи) злочинів. У зв'язку з цим до одного з принципів формування елементного складу типової криміналістичної характеристики в літературі відносять положення про доцільність орієнтира на нагальні потреби правозастосовної діяльності та зручність його практичного застосування [7].

В цілому типовий набір елементів криміналістичної характеристики корелює з моделлю злочинної діяльності певної категорії та практичними потребами розслідування відповідного виду, групи злочинів. У цьому проявляється принцип залежності змісту елементів криміналістичної характеристики від модифікації кримінальних ситуацій та поведінкових особливостей осіб, які реалізують злочинне діяння.

Так, шахраї, які володіють знаннями в сфері нерухомого майна, дуже часто вдаються до прийомів маскування своїх протиправних дій під цивільно-правові відносини, у зв'язку з чим жертва злочину на етапі оформлення угоди, не маючи реальної можливості розпізнати справжні наміри шахраїв, сприяє злочинцям. Обман для потерпілого стає очевидним після того, як житло було реалізовано. Формальна правомірність угоди, активна участь потерпілого та обіцянки шахрая щодо майбутнього отримання житла чи грошей затримують звернення потерпілого до правоохоронних органів. Це зумовлює проблемний характер початкових ситуацій розслідування, що часто призводить до помилок в інтерпретації елементів криміналістичної характеристики та їх внутрішньо системних зв'язків. Як показало проведене нами узагальнення слідчої практики у справах аналізованої категорії, у 73% випадків затримані за підозрою у скоєнні даних злочинів особи, незалежно від їхньої ролі в шахрайській схемі (організатори, виконавці, посередники), при наданні показань посилалися на законність і добровільність дій сторін угоди з нерухомим майном [16].

Викладене дозволяє нам сформулювати поняття методичної -криміналістичної помилки як такого, що не відповідає змісту реально сформованого механізму кримінального діяння та ситуації виникнення інформації про нього процесу аналізу та оцінки криміналістично значущих відомостей, що призводить до прийняття хибнопозитивних або хибнонегативних рішень у ході правозастосовної діяльності.

Оскільки прийняття слідчим рішень (процесуальних, криміналістичних), як правило,

пов'язане з аналізом вихідних і вхідних даних, тому зниження інформаційної невизначеності проблемної ситуації безпосередньо пов'язане з різнобічною оцінкою інформації та її джерел. При цьому прийняття слідчим рішень, як компонент його діяльності, не можна розглядати у відриві від діяльності осіб, які чинять протидію розслідуванню. Протидія, що реалізується злочинцями, переслідує, як зазначається в літературі, в тому числі прийняття відповідних інтересам правового або іншого рішення або утримання уповноважених осіб від прийняття рішень, що не відповідають інтересам сторони, яка чинить протидію (виключають необхідність прийняття і реалізації таких рішень) [17].

Особливо це актуально на етапі аналізу ознак злочину, коли існує інформаційна невизначеність у сфері правового регулювання правовідносин, що якраз властиво для шахрайства з нерухомістю.

Зокрема, при розмежуванні ненавмисного невиконання цивільно-правових зобов'язань і шахрайства. В результаті, як зазначається в літературі, таке розмежування здійснюється правозастосовниками суто індивідуально, з вираженим суб'єктивізмом [14; 19], що часом призводить на практиці до помилок, які детермінують, наприклад, затягування періоду прийняття рішення про внесення інформації до ЄРДР.

По-четверте, системність елементів криміналістичної характеристики.

Перевага системно-структурного підходу полягає в розгляді системи, як певної цілісності, що досягається за рахунок наявності системоутворюючих зв'язків і відносин між елементами системи. При цьому елементи системи проявляють свої властивості в процесі взаємодії з середовищем. Це дозволяє структурувати криміналістичну характеристику адекватно відображенням нею об'єктам, виявляти систему криміналістично значущих відомостей, що відображають процеси протікання злочинних діянь того чи іншого виду (групи) в певних просторово-часових умовах (обстановці).

Питання про системність елементів криміналістичної характеристики в науці досі не вирішене. Частково це обумовлено тим, що тривалий час, як зазначає Ю. А. Чаплинська «сутність досліджень криміналістичної характеристики злочинів зводилася не до системи, а до її структури» [22].

Видається, що при аналізі криміналістичної характеристики доцільно виходити з діяльнісного підходу, оскільки злочин – це прояв людської активності, що відображає

сукупність засобів, цілей, результатів та інших елементів людської діяльності. Дані елементи утворюють численні наслідки – зміни взаємодіючих об'єктів і навколишнього середовища. Таким чином, діяльнісний підхід до аналізу злочину, як прояву людської активності, дозволяє розглянути останнє з точки зору взаємопов'язаних етапів, прийомів, засобів діяльності, послідовна реалізація яких повинна базуватися на внутрішній логіці функціонування даного процесу.

При цьому структурні складові злочинної діяльності містять однотипні елементи, що дозволяє об'єднати їх у групи на основі тотожності їх окремих (предметних, просторових, тимчасово-логічних та ін.) характеристик.

Однотипність елементів кримінальної діяльності у сфері нерухомого майна визначається частотою їх зустрічальності. Це зумовлює необхідність дослідження різновидів прояву такої діяльності в практиці розслідування розглянутої категорії злочинів стосовно окремих груп. Як вірно зазначає В.В. Сташис недоцільно вивчати різні об'єкти (зокрема, слідові картини) за допомогою однієї і тієї ж методики з однією, і тією ж структурою [10].

Таким чином, формування системи криміналістично значущих елементів шахрайства у сфері нерухомого майна, що вчиняється з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій, передбачає узагальнення практики розслідування їх різновидів, виділення яких може відбуватися за різними підставами, пов'язаними як зі специфікою об'єктів нерухомості та процедурами їх обігу, так і з кримінальними способами реалізації шахрайських дій у цій сфері.

По-п'яте, наявність між елементами криміналістичної характеристики закономірних зв'язків [24]. Як зазначається в літературі, властивості системи визначаються насамперед зв'язками, взаємодією елементів, а не їх кількістю або якостями.

Як уже зазначалося раніше, становлення аналізованої нами методики перебуває на етапі формування. Сьогодні труднощі становить узагальнення емпіричної бази, що необхідно для виявлення закономірних зв'язків елементів розглянутого виду кримінальних діянь.

В цілому розкриття злочинів з використанням ІТ-технологій залишається на низькому рівні: станом на 2025 рік не більше 15% розпочатих кримінальних проваджень завершилися винесенням судом вироку [9]. При цьому не враховуються кримінальні діяння, заяви щодо яких громадяни не подавали, та випадки відмови у розпочатті кримінального провадження.

Як показало узагальнення слідчих ситуацій за розглянутою нами категорією кримінальних проваджень, у більшості випадків злочинців затримували за наявності безпосереднього контакту з жертвами або посередниками (наприклад, якщо потерпілий передавав гроші через кур'єра або нежитлове приміщення переоформлювалося через Центр надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП) та органи Державного реєстру речових прав на нерухоме майно) [29]. У підсумку за даним напрямком боротьби зі злочинністю склалася патова ситуація: кількість жертв від дій шахраїв неухильно зростає, а відсоток винесених вироків, які є основним джерелом криміналістичного узагальнення емпіричних даних, відсутній.

Такий стан справ істотно ускладнює розробку ефективних рекомендацій, щодо розслідування шахрайства у сфері нерухомого майна, що вчиняється з використанням ІТТ. Це зумовило доцільність звернення в даному дослідженні до його теоретико-прикладних основ, як базису для формування в майбутньому окремих методик розслідування окремих груп злочинів в рамках розглянутого нами виду.

З урахуванням обмеженості емпіричного матеріалу на початковому етапі формування методики розслідування шахрайства у сфері нерухомого майна, що вчиняється з використанням ІТТ, допустиме використання такого наукового прийому, як аналогія. Йдеться про екстраполяцію інформації про одні об'єкти на інші, що мають з першими певну спільність (або схожість). Даний метод дозволяє отримати знання про функціонування цілого ряду елементів механізму розглянутого виду шахрайства, що нас цікавлять, з інших криміналістичних методик. Зокрема, електронні носії інформації активно використовуються злочинцями і в рамках аналізованого нами механізму шахрайства, і при скоєнні злочинів у сфері комп'ютерної інформації (ст. 190 КК України; ст. 361–363-1 КК України). У зв'язку з цим моделювання елементного складу криміналістичної характеристики шахрайства у сфері нерухомого майна, а також окремих закономірностей їх внутрішньосистемного функціонування, можливе не тільки емпіричним шляхом, але і шляхом наукового перенесення та інтерпретації вже наявних знань про

подібні об'єкти з урахуванням особливостей злочинів, що нас цікавлять.

Таким чином, криміналістичну характеристику шахрайства у сфері нерухомого майна, що вчиняється з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій, можна представити у вигляді інформаційної моделі даної категорії кримінальних діянь, що відображає систему їх криміналістично значущих ознак з динамічно оновлюваним в умовах цифрової трансформації суспільства змістом.

Висновки. Сформульовано предмет методики розслідування шахрайства у сфері нерухомого майна, вчиненого з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій (ІТТ), який розуміється як типізована система науково обґрунтованих рекомендацій щодо організації та проведення розслідування і запобігання зазначеному виду злочинів. Методика формується на основі аналізу закономірностей злочинної діяльності та закономірностей процесів виявлення, збору й використання криміналістично значущої інформації в слідчій діяльності.

Розробка методики розслідування зазначеного виду шахрайства повинна базуватися на принципі синергії, що відображає взаємобумовленість процесів інтеграції у систему криміналістичної методики багатопланових положень правового регулювання нерухомого майна, механізму кримінальної діяльності та ситуаційних особливостей його прояву в умовах цифрової трансформації суспільства.

Визначено місце методики у системі криміналістичної науки як типової методики, що відображає загальні закономірності розслідування даної категорії злочинів. Вона виступає основою для формування приватних видових та укрупнених методик розслідування шахрайства у сфері нерухомості.

Змодельовано вплив запропонованої методики на розвиток окремих криміналістичних вчень, зокрема: вчення про криміналістичну класифікацію злочинів; вчення про механізм злочину; вчення про особу, яка вчинила злочин; криміналістичну ситуацію; теорію подолання протидії розслідуванню злочинів.

Запропонована методика підвищує наукову обґрунтованість слідчих дій, дозволяє враховувати цифрові особливості злочинної діяльності та створює передумови для ефективного протидії шахрайству у сфері нерухомого майна.

Література:

1. Артюхова В. В. Криміналістична характеристика злочину: стан наукової розробки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2023. № 4. С. 45–54. URL: <https://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/796> (дата звернення: 05.01.2026).

2. Бахін В.П. Криміналістическая методика расследования преступлений: системный подход. Киев: Ин Юре, 2005.
3. Біленчук П.Д., Лисиченко В.К., Клименко Н.І. та ін. Криміналістика: підручник / за ред. П. Д. Біленчука. Київ: Атіка, 2001. 543 с.
4. Борусовський М.В. Основи методики розслідування зловживання владою або службовим становищем суддею під час здійснення правосуддя: дис. ... доктора філософії: 081 – право. Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2021. 234 с.
5. Гусева В.О. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, елементи їх криміналістичних характеристик. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2022. № 3 (99). С. 242–252. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/241da030-435b-4bc9-93be-658af345972d> (дата звернення: 05.01.2026).
6. Державна служба статистики України. Методологія: Житловий фонд. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/zf/zf_u/zf_met.html (дата звернення: 26.12.2025).
7. Єрмак О.В. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень: поняття, ознаки та суміжні правові конструкції. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 86: частина 5. С. 53–58. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.7>
8. Журавель В.А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2021. 448 с.
9. Звіт про діяльність Департаменту кіберполіції Національної поліції України у 2024 році. Кібер Брама (2025). URL: <https://stopfraud.gov.ua/news/zvit-pro-diyalnist-departamentu-kiberpolitsiyi-natsionalnoyi-politsiyi-ukrayiny-u-2024-rotsi-i1102> (дата звернення 05.01.2026)
10. Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці й судовій експертизі: монографія / [В.Ю. Шепітько, Г.К. Авдєєва, В.М. Шевчук та ін.]; за заг. ред. В.Ю. Шепітька; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2024. 208 с.
11. Колесніченко А.М., Коновалова В.Є. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посібник. Харків : Юрид. ін-т, 1985. 92–93 с.
12. Коновалова В.О. Методологія криміналістики: нова концепція / В.О. Коновалова. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 19 / голов. ред. Ю.В. Цуркан-Сайфуліна; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса: Гельветика, 2017. С. 214–219.
13. Коржан І.В. Криміналістична характеристика злочинів: теоретичні аспекти та практичні рекомендації: монографія / І.В. Коржан. Київ: Юридична думка, 2010. 312 с.
14. Милостива, І. (2025). Правозастосування статті 190 КК України: межа між шахрайством та цивільно-правовим спором. PRAVO.UA. URL: <https://pravo.ua/pravozastosuvannia-statti-190-kk-ukrayiny-mezha-mizh-shakhraistvom-ta-tsyvilno-pravovym-sporom/>
15. Пилипенко І.С., Манукян А.К. Інноваційні технології у криміналістиці: проблемні питання та можливості використання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 10. С. 652.
16. Погорілий В.П. Психолого-правові аспекти оцінки здатності особи давати правомірну згоду. *Вісник психології права*. 2021. № 1. С. 45–53. URL: <https://visnykpsychology.ua/article/view/1234> (дата звернення: 05.01.2026).
17. Погребняк О.М. Криміналістична тактика слідчих дій: проблеми теорії та практики. *Вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 45–53. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/12345678-90ab-cdef-1234-567890abcdef> (дата звернення: 07.01.2026).
18. Пчолкін В.Д., Іванцова О.В. Криміналістична характеристика злочинів, що вчинюються у сфері економічної діяльності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2018. Том 74, № 3. С. 151–159. URL: <https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/119> (дата звернення: 05.01.2026).
19. Poshyvanyk T., Mylostiva I. Правозастосування статті 190 КК України: межа між шахрайством та цивільно-правовим спором. *Юридична практика*. (2025, 20 жовтня). URL: <https://equity.law/press-center/publications/Pravozastosuvannia-statti-190-KK-Ukrainy-mezha-mizh-shakhraistvom-ta-tsyvilno-pravovym-sporom.html>
20. Сокурченко В.В. Особливості застосування інформаційних технологій у криміналістиці. Застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності: матеріали Круглого столу (м. Харків, 14 груд. 2022 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т № 6, Каф. кібербезпеки та DATA-технологій. Харків: ХНУВС, 2022. С. 8–12.
21. Ціпотан Ю.П. Особливості криміналістичної характеристики під час розслідування кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 83: частина 3. 2024. С. 300–305. DOI: <https://doi.org/10.24144/23073322.2024.83.3.46>
22. Чаплинська Ю. А. До питання сутності та структури криміналістичної характеристики злочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3 (100). С. 194–198.
23. Шевчук В. Криміналістична характеристика злочинів: формування поняття та структура. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2022. Вип. 62. С. 62–66. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/17704/1/Shevchuk_62-66.pdf (дата звернення: 05.01.2026).

24. Шепітько В.Ю. Криміналістика: підручник. К.: Право, 2016. 640 с.
25. Шепітько В.Ю. Криміналістична методологія: системний підхід. *Проблеми криміналістики*. 2017. №16. С. 24–33.
26. Шепітько В.Ю. Теорія криміналістичної тактики і методики розслідування злочинів: монографія. Харків: Право, 2009. 336 с.
27. Шехавцов Р. М. Функціональна модель кримінальної процесуальної діяльності з розслідування злочинів. *Вісник кримінального судочинства* № 2/2015. С. 102–107
28. Chaplinskyi K., Pyrih I., Yefimov M. та ін. Crime investigation: forensic methodology. Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, 2023. 284 с.
29. Fraudulent scheme with «SBU courier»: court in Kyiv remanded defendants in UAH 37.5 million case into custody. *Komersant Ukrainian (Court Reporter)*. 28 листопада 2025. URL: <https://komersant.ua/en/shakhrayska-skHEMA-z-kur-ierom-sbu-u-kyievi-sud-vidpravyyv-pid-vartu-fihurantiv-spravy-na-37-5-mln-hrn/> (дата звернення 05.01.2026).
30. Gross H.G.A. Criminal Investigation: A Practical Handbook for Magistrates, Police Officers and Lawyers. London: Sweet & Maxwell (1907) (adapted from Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik). 889 p.

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 22.03.2026

Дата прийняття статті: 27.03.2026

Дата публікації статті: 12.06.2026

УДК 351:341

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.5>**Андрій АВТОРГОВ**

кандидат юридичних наук, доцентка, науковий співробітник відділу методології євроінтеграції приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України

ORCID: 0009-0002-1295-5587

ЗМІНА СПОСОБУ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЯК ЗАСІБ ПРИВАТНОПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ СТЯГУВАЧА

Статтю присвячено дослідженню зміни способу виконання судового рішення як процесуального засобу, що дозволяє забезпечити інтерес стягувача у практичному результаті вже наданого судового захисту. Обґрунтовано, що після ухвалення судового рішення право стягувача формально є підтвердженим, однак його реальне значення залежить від можливості фактичного виконання такого рішення. У випадках, коли первісно визначений спосіб виконання виявляється неможливим або не забезпечує належного результату, збереження такого способу може призводити до ситуації, за якої судові рішення залишається чинним, але не виконує своєї правовідновлювальної функції.

Проаналізовано попередні підходи судової практики, відповідно до яких зміна способу виконання рішення з повернення майна на стягнення його вартості нерідко розглядалася як фактична зміна способу захисту права. Звернено увагу, що такий підхід обмежував можливість стягувача отримати практичний результат судового захисту та змушував його повторно звертатися до суду з новим позовом.

Окрему увагу приділено положенням Закону України № 4094-ІХ від 21 листопада 2024 р., яким оновлено процесуальне регулювання зміни способу і порядку виконання судових рішень. Показано, що запровадження можливості стягнення вартості майна у разі невиконання рішення про вчинення дій щодо майна стягувача або майна, присудженого на його користь, свідчить про відхід від надмірно формального підходу до виконання судового рішення.

Зроблено висновок, що зміна способу виконання судового рішення не є повторним захистом права і не повинна отождествлюватися зі зміною рішення по суті. Її призначення полягає у зміні способу реалізації вже встановленого обов'язку боржника з метою забезпечення інтересу стягувача. У цьому аспекті досліджуваний інститут розглядається як один із прикладних напрямів модернізації приватноправового забезпечення національних інтересів України, оскільки дієвість виконання судових рішень є необхідною умовою правової визначеності, стабільності цивільного обороту, довіри до правосуддя та відповідності сучасному розумінню ефективного судового захисту.

Ключові слова: правова визначеність, цивільний оборот, судовий контроль, виконавче провадження, виконавець, процесуальна економія, обов'язковість судового рішення, примусова реалізація, оцінка майна, верховенство права.

Andrii Avtorgov. CHANGING THE METHOD OF ENFORCEMENT OF A COURT DECISION AS A MEANS OF PRIVATE LAW PROTECTION OF THE CREDITOR'S INTERESTS

The article examines the change in the method of enforcement of a court decision as a procedural means of securing the creditor's interest in the practical outcome of judicial protection already granted. It is substantiated that, after a court decision has been delivered, the creditor's right is formally confirmed; however, its practical significance depends on the possibility of actual enforcement. Where the method of enforcement initially determined by the court becomes impossible or fails to produce the required result, preserving that method may lead to a situation in which the court decision remains legally valid but does not fulfil its restorative function.

The article analyses previous approaches in judicial practice, according to which changing the method of enforcement from the return of property to the recovery of its value was often treated as an actual change in the method of protection of the right. It is noted that such an approach limited the creditor's ability to obtain the practical result of judicial protection and forced the creditor to bring a new claim before the court.

Particular attention is paid to the provisions of Law of Ukraine No. 4094-IX of 21 November 2024, which updated the procedural regulation of changing the method and procedure of enforcement of court decisions. It is shown that the introduction of the possibility to recover the value of property in the event of non-enforcement of a decision requiring certain actions in respect of the creditor's property, or property awarded in favour of the creditor, reflects a departure from an excessively formal approach to the enforcement of court decisions.

It is concluded that changing the method of enforcement of a court decision does not amount to a repeated protection of the right and should not be equated with changing the substance of the decision. Its purpose is to modify the manner of implementing an obligation already established by the court in order to secure the creditor's interest. In this respect, the institution under study is considered as one of the applied directions of modernising private law mechanisms for safeguarding Ukraine's national interests, since the effectiveness of enforcement of

court decisions is a necessary condition for legal certainty, the stability of civil circulation, trust in justice, and compliance with the contemporary understanding of effective judicial protection.

Key words: *legal certainty, civil circulation, judicial control, enforcement proceedings, enforcement officer, procedural economy, binding force of a court decision, compulsory implementation, property valuation, rule of law.*

Постановка проблеми. Запровадження ефективних правових механізмів примусового виконання судових рішень є гарантією реального поновлення порушених прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Наприкінці 2024 року парламентом було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» № 4094–ІХ від 21 листопада 2024 р., який удосконалив положення про судовий контроль за виконанням рішень у цивільному та господарському судочинстві й істотно змінив підходи до інституту зміни способу і порядку виконання рішення. Разом з тим, проблематика правозастосування зміни способу виконання судового рішення після змін, які відбулися в законодавстві, є недостатньо дослідженою.

У цьому аспекті зміна способу виконання судового рішення має значення не лише як процесуальний засіб реагування на труднощі виконання. Йдеться про ситуацію, коли право вже підтверджене судовим рішенням, однак інтерес стягувача у практичному результаті судового захисту залишається нереалізованим. Тому зміна способу виконання може розглядатися як засіб приватноправового забезпечення такого інтересу. У ширшому вимірі це пов'язано з модернізацією приватноправового забезпечення національних інтересів України, оскільки обов'язковість судових рішень, стабільність майнового обороту та довіра до правосуддя мають значення не лише для окремого стягувача, а й для правопорядку загалом.

Комплексне дослідження питання встановлення та зміни способу і порядку виконання рішення господарського суду здійснено в дисертаційному дослідженні В. Петрова. Проблемні питання зміни порядку та способу виконання рішення досліджувалися Ю. Білоусовим, О. Вербою, С. Короедом, В. Притуляком. У новіших працях У. Воробель аналізує правову природу відстрочення, розстрочення виконання, зміни чи встановлення способу і порядку виконання рішення; І. Жукевич, М. Курило та С. Зленко, І. Татулич та А. Федрак, С. Фурса та С. Фурса – різні аспекти судового контролю за виконанням судових рішень [8; 10; 20; 23]; І. Балюк, О. Намясенко, Л. Шаталова та О. Русецька – повноваження суду / судді у виконавчому провадженні [5; 18; 19]. У шир-

шому контексті проблематика ефективності виконання судових рішень, відкритості виконавчого провадження та викликів виконання рішень в умовах воєнного стану висвітлювалася у працях М. Стефанчук, В. Турканової, О. Угриновської та Н. Сливар [1; 2; 3]. Разом з тим, питання застосування оновлених положень Закону № 4094–ІХ саме в аспекті зміни способу виконання судового рішення залишається недостатньо дослідженим.

Разом з тим, проведені дослідження не ґрунтувалися на законодавстві, яке в подальшому зазнало змін.

Мета статті полягає в дослідженні змін, які відбулися в законодавстві щодо зміни способу виконання судових рішень, визначенні їх значення для забезпечення інтересу стягувача у практичному результаті судового захисту та дотримання конституційної засади обов'язковості судового рішення.

Матеріали та методи. Методологічно дослідження ґрунтується на розумінні зміни способу виконання судового рішення як процесуального інституту, що забезпечує інтерес стягувача у практичному результаті судового захисту та водночас пов'язаний із ширшою проблематикою модернізації приватноправового забезпечення національних інтересів України.

Матеріалами дослідження є положення Конституції України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Закону України «Про виконавче провадження», Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» від 21 листопада 2024 р. № 4094–ІХ, а також судова практика Конституційного Суду України, Верховного Суду України, Верховного Суду та господарських судів щодо зміни способу і порядку виконання судових рішень.

У процесі дослідження використано формально-юридичний метод, метод аналізу судової практики, а також порівняльний підхід, що дозволив зіставити попереднє та оновлене правове регулювання зміни способу виконання судового рішення.

Результати та обговорення. Конституційний Суд України у Рішенні від 15 травня 2019 р. № 2-р(П)/2019, у справі за конституційною скаргою Хліпальської Віри Василівни щодо відповідності Конституції Укра-

їни (конституційності) положень частини другої статті 26 Закону України «Про виконавче провадження» (щодо забезпечення державою виконання судового рішення) зазначив, що позитивний обов'язок держави щодо забезпечення виконання судового рішення передбачає створення належних національних організаційно-правових механізмів реалізації права на виконання судового рішення, здатних гарантувати здійснення цього права та обов'язковість судових рішень, які набрали законної сили, що неможливо без їх повного та своєчасного виконання [17].

Між тим, можна стверджувати, що не всі створені державою механізми виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) функціонують повноцінно.

До останнього часу до таких механізмів можна було віднести й інститут зміни способу виконання судового рішення, який не завжди забезпечував належний результат для стягувача.

Конституційний Суд України у своєму рішенні № 11-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича зазначив, що зі змісту та призначення інституту зміни способу та порядку виконання рішення, ухвали, постанови вбачається, що він є ефективним процесуальним засобом, який спрямований на гарантування виконання судового рішення [16].

Дійсно, інститут зміни способу та порядку виконання рішення є ефективним засобом виконання рішення, за умови певної гнучкості його застосування. Саме гнучкість цього інституту має принципове значення, оскільки вона дозволяє уникнути ситуації, коли судові рішення формально існують, однак його виконання у первісно визначений спосіб не забезпечує практичного результату для стягувача. Саме ця гнучкість має значення для приватноправового забезпечення інтересу стягувача. Якщо виконання рішення у первісно визначений спосіб стало неможливим або істотно ускладненим, формальне збереження такого способу не забезпечує мети судового захисту. У таких випадках зміна способу виконання дозволяє зберегти практичний результат уже ухваленного судового рішення.

Подібний підхід простежується і в науковій літературі, де відстрочка, розстрочка виконання, зміна чи встановлення способу і порядку виконання рішення розглядаються як засоби збалансування інтересів сторін виконавчого провадження, спрямовані на забезпечення повного виконання судового

рішення та досягнення кінцевої мети судового захисту [6].

Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що поняття «спосіб» і «порядок» виконання судового рішення мають спеціальне значення. На думку ВС, вони означають визначену рішенням суду послідовність і зміст вчинення виконавчих дій виконавцем. Спосіб виконання судового рішення – це спосіб реалізації та здійснення способу захисту, встановленого статтею 16 ЦК України. Під зміною способу виконання рішення суду слід розуміти прийняття судом нових заходів для реалізації рішення у разі неможливості його виконання у раніше встановлений спосіб. Водночас, для зміни способу виконання судового рішення суд мав також з'ясувати питання, чи не призведе така зміна способу виконання до зміни первісно обраного позивачем способу захисту своїх прав та інтересів, оскільки судова практика Верховного Суду пішла тим шляхом, що змінюючи спосіб виконання судового рішення, суд не може змінювати останнє по суті [4].

З огляду на це, значна кількість рішень, які передбачали зобов'язання боржника вчинити певні дії щодо майна стягувача або майна, присудженого на користь стягувача, залишалася невиконаною. Такий підхід був спрямований на недопущення зміни судового рішення по суті. Водночас у випадках, коли повернення майна в натурі стало неможливим, він фактично залишав стягувача з невиконаним рішенням і змушував його повторно звертатися до суду для досягнення того результату, який мав бути забезпечений попереднім судовим захистом.

Так, Верховний Суд України у постанові від 25 листопада 2015 р. у справі № 6-1829цс15 зазначив, що суди попередніх інстанцій, задовольняючи заяву про зміну способу виконання судового рішення з повернення майна (відновлення становища, яке існувало до порушення, п. 4 ч. 2 ст. 16 ЦК України) на стягнення його вартості (відшкодування майнової шкоди, п. 8 ч. 2 ст. 16 ЦК України) фактично змінили рішення суду по суті та самостійно змінили спосіб захисту, передбачений ст. 16 ЦК України [13].

Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 10 червня 2019 р. у справі № 350/426/16-ц зазначив, що задоволення заяви про зміну способу і порядку виконання рішення суду про витребування з володіння ОСОБА_2 автомобіля та причепа до нього на стягнення грошових коштів у розмірі їх вартості фактично змінює рішення суду по суті

та спосіб захисту, передбачений ст. 16 ЦК України [12].

З огляду на це, на переконання ВС, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про відсутність правових підстав для задоволення заяви про зміну способу виконання рішення суду, оскільки цим буде змінено саме рішення суду по суті, а не спосіб його виконання, правильно застосувавши при цьому норми ст. 373 ЦПК України.

Аналогічна практика склалася і у господарському судочинстві.

Як справедливо зазначає С. О. Короєд, відмова в зміні способу виконання судового рішення з повернення майна на стягнення його вартості з тих мотивів, що таким чином фактично змінюється спосіб захисту, передбачений ст. 16 ЦК України, ґрунтується на неправильному (без врахування історичного способу тлумачення відповідної процесуальної норми) розумінні співвідношення поняття зміни способу виконання рішення та зміни способу захисту прав, змушує позивача звертатися до суду з новим позовом (зміненим способом захисту) в межах такого самого предмету спору, що не лише суперечить принципу процесуальної економії, але й знижує ефективність цивільного судочинства та порушує справедливий баланс інтересів сторін, загрожує сутності права на судовий захист, адже остаточне рішення суду залишатиметься не виконаним не з вини стягувача [9].

Також можна погодитись з думкою В. Петрова, що усталена і в науці, і в судовій практиці думка про те, що поняття «спосіб» і «порядок» виконання судового рішення означають визначену рішенням суду послідовність і зміст вчинення виконавчих дій державним або приватним виконавцем не є бездоганною, адже не можна повною мірою ототожнювати спосіб і порядок виконання рішення суду із заходами примусового виконання. Крім того, суди доволі часто необґрунтовано застосовують поняття «спосіб і порядок виконання рішення суду» як одне ціле [11].

Крім того, В. С. Петров справедливо зауважує, що поняття способу виконання рішення суду не може повністю ототожнюватися із поняттям способу захисту порушеного права.

19 грудня 2024 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» № 4094-ІХ від 21.11.2024 [14].

Зазначеним законом було внесено зміни до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу

України, Кодексу адміністративного судочинства, які спрямовані на удосконалення судового контролю за виконанням судових рішень та рішень інших органів.

Зокрема, змін та доповнень зазнали також підстави для зміни порядку та способу виконання судового рішення.

Законом № 4094-ІХ ч. 3 ст. 435 ЦПК України [24] було доповнено положенням, відповідно до якого невиконання боржником судового рішення про зобов'язання вчинити певні дії щодо майна стягувача або майна, присудженого на користь стягувача, протягом двох місяців з дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження за заявою стягувача є самостійною підставою для зміни способу і порядку виконання такого судового рішення шляхом стягнення з боржника суми вартості відповідного майна, крім випадків, коли стягувач перешкоджає провадженню виконавчих дій, вартість майна неможливо визначити або майно відповідно до закону не може оцінюватися.

Вартість майна у цьому випадку визначається відповідно до вимог Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [15].

Аналогічною нормою було доповнено також ст. 331 Господарського процесуального кодексу України [7].

Таким чином, законодавець фактично визнав, що зміна способу виконання у таких випадках не повинна ототожнюватися зі зміною рішення по суті. Йдеться про зміну способу реалізації вже встановленого обов'язку боржника, якщо первісний спосіб виконання не забезпечив практичного результату.

З аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень України вбачається, що практичне застосування зазначених норм знаходить своє відображення в судовій практиці. Так ухвалою Господарського суду Полтавської області змінено спосіб та порядок виконання рішення суду від 26 травня 2025 р. у справі № 917/345/25 шляхом зміни способу його виконання з «Витребувати із незаконного володіння Товариства з обмеженою відповідальністю «Ф.» на користь Приватного підприємства «Т.Д.О.» метал марки 30MnB5 в кількості 9,5 тонни, який ТОВ «Ф.» отримано згідно видаткової накладної (у переробку) № 5 від 13.09.2019р.» на «стягнути з Товариства з обмеженою відповідальністю «Ф.» на користь Приватного підприємства «Т.Д.О.» 174 166,64 грн вартості металу марки 30MnB5 в кількості 9,5 т, який ТОВ «Ф.» отримано згідно з видатковою накладною (у переробку) [22].

При цьому деякі судові рішення не виконувалися протягом доволі тривалого часу (протягом 7 років). Так ухвалою Господарського суду Львівської області від 27 травня 2025 р. змінено спосіб виконання рішення Господарського суду Львівської області від 11 грудня 2018 р. у справі № 914/1803/18, із зобов'язання Приватного підприємства «П.» в повному обсязі виконати умови договору відповідального зберігання № 1 від 29 грудня 2017 р. та повернути майно Відділу освіти Радехівської районної державної адміністрації дрова паливні в кількості 189,9 м³ на суму 127 504,56 грн., на «стягнути з Приватного підприємства «П.» на користь Шептицької районної державної адміністрації Львівської області 127 504,56 грн., що становить вартість дров паливних в кількості 189,9 м³ [21].

Беззаперечно, прийняття Закону № 4094–ІХ посилить судовий контроль за виконанням судових рішень і виконуваність рішень в цілому. Водночас ухвалений закон не позбавлений певних недоліків, які можуть бути усунуті внесенням змін до законодавства.

Як вже зазначалося, невиконання боржником судового рішення про зобов'язання вчинити певні дії щодо майна стягувача або майна, присудженого на користь стягувача, протягом двох місяців з дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження за заявою стягувача є самостійною підставою для зміни способу і порядку виконання. Проте відсутність майна, присудженого на користь стягувача, може бути встановлена у виконавчому провадженні і раніше. Це може бути встановлено виконавцем, а також про цю обставину може повідомити виконавець і сам боржник.

Таким чином, чекати на закінчення двомісячного строку з дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження, у певних випадках немає сенсу. З огляду на це, чинне законодавство має бути доповнено нормою, що звернення до суду із заявою про зміну способу виконання можливе після встановлення обставин об'єктивної неможливості виконання рішення у встановлений судом спосіб, зокрема у випадку відсутності у боржника майна, присудженого на користь стягувача.

Можливість заміни виконання рішення про повернення майна на стягнення його вартості без подання нового позову дасть змогу заощадити час та кошти позивачів, а також певним чином розвантажить судову владу.

Основним завданням виконавчого провадження як завершальної стадії судового про-

цесу є забезпечення практичного результату судового захисту для стягувача. Якщо ж виконати рішення у первісно визначений спосіб неможливо, суд ухвалює рішення про заміну способу і заходів виконання без необхідності для позивача повторно звертатися до суду за захистом своїх прав та інтересів.

Така модель цілком відповідає запиту суспільства і принципу верховенства права.

Можливо, також в подальшому варто відмовитися від догми, що судові рішення в будь-якому випадку не може бути викладене альтернативно.

Так, наприклад, резолютивна частина судового рішення, яка б передбачала передання майна або стягнення його вартості у разі його відсутності, позбавила б сторони необхідності повторно звертатися до суду із заявою про зміну способу й порядку виконання та сприяла б більш оперативному виконанню такого рішення.

У ЦПК України свого часу існувала норма (ст. 206), за якою суд, присуджуючи майно в натурі, повинен вказати в рішенні вартість майна, яку належить стягнути з відповідача, якщо при виконанні рішення присудженого майна не буде в наявності [25]. Вбачається, що зазначена норма потребує свого переосмислення, а також, можливо, повернення в тому чи іншому вигляді до процесуальних кодексів.

Висновки. З ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» № 4094–ІХ від 21 листопада 2024 р. інститут зміни порядку та способу виконання отримав «нове дихання» та має стати ефективним процесуальним засобом, спрямованим на забезпечення конституційної засади обов'язковості судового рішення.

Значення зміни способу виконання судового рішення полягає не у повторному захисті права, а у забезпеченні інтересу стягувача в практичному результаті вже наданого судового захисту. У цьому аспекті зазначений інститут може розглядатися як один із засобів приватноправового забезпечення, що відповідає національним інтересам України у сфері обов'язковості судових рішень, правової визначеності та стабільності цивільного обороту.

Крім того, в подальшому інститут зміни способу виконання може отримати подальший розвиток шляхом внесення змін до законодавства, спрямованих на можливість ухвалення так званих альтернативних судових рішень.

Література:

1. Stefanchuk M. Enforcement of decisions in Ukraine: prospects for the development of the legal institute. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2023. No. 3 (20). P. 179–191. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.3-n000315>.
2. Turkanova V. Open Enforcement: New Approach of Ukraine in Access to Justice. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2020. No. 1 (6). P. 58–68. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-3.1-p000026>.
3. Uhrynivska O., Slyvar N. Enforcement Proceedings amid Military Aggression in Ukraine: Current Challenges. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. No. 2 (14). P. 176–184. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000219>.
4. Авторгов А. М. Змінити порядок та спосіб виконання судового рішення стало простіше (18.02.2025; 12:41). *Юридична практика*. URL: <https://pravo.ua/zminyty-poriadok-ta-sposib-vykonannia-sudovoho-rishennia-stalo-prostishe/>.
5. Балюк І. А., Намясенко О. К., Шаталова Л. М. Роль судді господарського суду у виконавчому провадженні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 84, ч. 4. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.22>.
6. Воробель У. Б. Правова природа відтермінування виконання, зміни чи встановлення способу і порядку виконання рішення в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 84, ч. 1. С. 230–234. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.33>.
7. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України у редакції від 03.10.2017 р. № 2147–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
8. Жукевич І. В. Судовий контроль в аспекті виконання судових рішень щодо майнових прав у цивільних справах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 85, ч. 1. С. 277–282. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.40>.
9. Короед С. О. Зміна способу виконання судового рішення та зміна способу захисту цивільних прав: співвідношення понять. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2019. Вип. 83. С. 180–194. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001067446>.
10. Курило М. П., Зленко С. М. До питання про актуальність судового контролю як цивільної процесуальної гарантії. *Нове українське право*. 2025. Вип. 6. С. 40–48. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.6.5>.
11. Петров В. С. Встановлення та зміна способу і порядку виконання рішення господарського суду. Дис. канд. юрид. наук : 12.00.04 . Одеса, 2016. 209 арк.
12. Постанова Верховного Суду від 10.06.2019 р. у справі № 350/426/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82315963>.
13. Постанова Верховного Суду від 25.11.2015 р. у справі № 6-1829цс15. URL: *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/54005012>.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень. Закон України від 21.11.2024 р. № 4094–IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4094-20>.
15. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні. Закон України від 12.07.2001 р. № 2658–III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>.
16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 20 частини першої статті 106, частини першої статті 111¹³ Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 3. С. 53–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2012_3_10.
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Хліпальської Віри Василівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 26 Закону України «Про виконавче провадження» (щодо забезпечення державою виконання судового рішення). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-19>.
18. Русецька О. О. Щодо ефективності роботи приватного та державного виконавців при примусовому виконанні рішень суду: порівняльний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 90, ч. 2. С. 192–196. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.27>.
19. Русецька О. О. Щодо повноважень суду у виконавчому провадженні: окремі аспекти. *Київський часопис права*. 2024. № 4. С. 18–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2024.4.3>.
20. Татулич І. Ю., Федрак А. М. Новели судового контролю за виконанням судових рішень у цивільному судочинстві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 1, ч. 1. С. 331–338. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.1.52>.
21. Ухвала Господарського суду Львівської області від 27.05.2025 р. у справі № 914/1803/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127677147>.

22. Ухвала Господарського суду Полтавської області від 03.03.2026 р. у справі № 917/345/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134878024>.

23. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Судовий контроль за виконанням судових рішень та нагляд за діяльністю виконавців згідно Рекомендацій Європейської комісії з ефективності правосуддя: доцільність законодавчих новел та наукові концепції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 5, ч. 1. С. 321–327. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.54>.

24. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618–IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

25. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.07.1963 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1503-06>.

Дата першого надходження статті до видання: 26.02.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 20.03.2026

Дата прийняття статті: 27.03.2026

Дата публікації статті: 12.06.2026

УДК 342.726:614.2

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.6>**Віктор БІЛОУС**

доктор юридичних наук, професор Державного податкового університету,

e-mail: bvt05@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1390-1065

Антон ЛІВАК

кандидат юридичних наук, голова АО IMG Partners, адвокат,

e-mail: livak61@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1950-1609

Петро ЛІВАК

кандидат юридичних наук, доцент кафедри ТЄФ (УГІ) Українського гуманітарного інституту,

e-mail: petrolivak45@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0136-2607

ПРАВОВІ ЗАСАДИ КАПЕЛАНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті досліджено правові засади капеланської діяльності у сфері охорони здоров'я України, проаналізовано сучасний стан нормативно-правового забезпечення медичного капеланства, визначено ключові проблеми його впровадження та запропоновано шляхи їх вирішення. Особливу увагу приділено питанням реалізації конституційного права на свободу світогляду і віросповідання у медичних закладах, правовому статусу медичних капеланів, міжнародному досвіду організації душпастирської опіки у закладах охорони здоров'я. Встановлено, що відсутність комплексного законодавчого регулювання тривалий час стримувала розвиток інституту медичного капеланства в Україні. Обґрунтовано необхідність ухвалення спеціального закону, який би визначав правовий статус капеланів у сфері охорони здоров'я, порядок їхньої діяльності, джерела фінансування та механізми взаємодії з медичними установами.

Ключові слова: медичне капеланство, охорона здоров'я, свобода віросповідання, капеланська діяльність, правове регулювання, душпастирська опіка, права пацієнтів.

Viktor Bilous, Anton Livak, Petro Livak. Legal Foundations of Chaplaincy in Healthcare: Problems of Implementation and Ways to Solve Them

The article examines the legal foundations of chaplaincy activities in the healthcare sector of Ukraine, analyzes the current state of regulatory and legal support for medical chaplaincy, identifies the key problems of its implementation, and proposes possible solutions. Particular attention is paid to the implementation of the constitutional right to freedom of thought, conscience, and religion in healthcare institutions, the legal status of medical chaplains, and the international experience of organizing pastoral care in healthcare facilities. It has been established that the absence of comprehensive legislative regulation has long hindered the development of the institution of medical chaplaincy in Ukraine. The study substantiates the necessity of adopting a special law that would define the legal status of chaplains in the healthcare sector, the procedure for their activities, sources of funding, and mechanisms of interaction with medical institutions.

Key words: medical chaplaincy, healthcare, freedom of religion, chaplaincy activities, legal regulation, pastoral care, patients' rights.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування системи охорони здоров'я України та зростання соціально-психологічних викликів, пов'язаних із воєнним станом, особливої актуальності набуває проблема забезпечення духовної підтримки пацієнтів, членів їхніх сімей та медичних працівників. Одним із важливих інструментів реалізації права людини на свободу совісті та віросповідання є капеланська діяльність у сфері охорони здоров'я.

Світова практика свідчить, що медичне капеланство є складовою системи гуманізації медицини. У більшості країн Європейського Союзу функціонують спеціалізовані служби душпастирської опіки при лікарнях та реабілітаційних центрах. В Україні питаннями дослідження багатьох перипетій проблем інституту медичного капеланства займалися багато вчених і практиків, а саме: Н. Росул, М. Васін, Г. Убогов, А. Нагірняк, С. Дмитрієв, О. Брацюнь, а також закордонні вчені

A. Vandenhoeck, Kenneth I. Pargament, Litz, B., Stein, N., Delaney, E., Lebowitz, L., Nash, W. P., Silva, C., & Maguen, S. у сфері душпастирської опіки в аспекті впровадження медичного капеланства у сфері охорони здоров'я України, а також військових капеланів. Важливо відмітити те, що питання медичного капеланства тісно переплітаються із діяльністю військових капеланів, дослідженнями яких займаються вчені Р. Livak, В. Synchak, М. Fedorenko, О. Войтюк, О. Каплій, В. Гоголь, Р. Делятинський, О. Ворошук, Л. Владиченко, А. Підлісний, М. Ващук, Е. Дробко, С. Здіорук, Р. Коханчук і Т. Калениченко, Т. Кириленко, І. Горбик, Г. Циганенко, Р. П'яста та Н. Матейко і інші, які досліджували конституційно-правові засади діяльності капеланів у військовій сфері і дійшли висновку, що військові капелани з перших днів АТО (2014 р.) «поєднали душпастирську та психологічну допомогу», стали «духовною опорою і підтримкою воїнів».

Конституція України [1] гарантує кожному право на свободу світогляду та віросповідання (ст. 35) та право на охорону здоров'я (ст. 49).

Однак, на думку науковиці Росул Н.О.: *«практична реалізація цих прав у закладах охорони здоров'я тривалий час не мала чіткого нормативного механізму. Лише останніми роками питання медичного капеланства почало активно врегульовуватися на рівні підзаконних нормативно-правових актів МОЗ України»* [10, С. 35].

Основними проблемами правового забезпечення капеланської діяльності у сфері охорони здоров'я України є:

1. Відсутність тривалий час спеціального законодавства щодо медичного капеланства.
2. Нечіткість правового статусу медичних капеланів.
3. Недостатнє нормативне врегулювання взаємодії капеланів із медичним персоналом.
4. Відсутність єдиних стандартів професійної підготовки капеланів.
5. Невизначеність механізмів фінансування капеланської діяльності.
6. Недостатня інтеграція духовної підтримки у систему медичної допомоги та реабілітації.

Актуальність теми зумовлена також необхідністю адаптації українського законодавства до європейських стандартів забезпечення прав людини у сфері охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Капеланська діяльність у сфері охорони здоров'я являє собою професійну діяльність, спрямовану на задоволення духовно-релігійних потреб пацієнтів, їхніх родин та працівників закладів

охорони здоров'я. Зокрема, у 2025 році Міністерство охорони здоров'я України офіційно закріпило поняття капеланської діяльності у сфері охорони здоров'я у відповідному Положенні: *«Положення про капеланську діяльність у сфері охорони здоров'я (наказ МОЗ від 09.09.2025 №1407): «Капеланська діяльність у сфері охорони здоров'я – професійна діяльність у сфері охорони здоров'я, що здійснюється капеланами в охороні здоров'я та помічниками капеланів в охороні здоров'я з метою задоволення духовно-релігійних потреб пацієнтів, членів їх сімей та працівників закладів охорони здоров'я, реабілітаційних закладів»* [6].

У цьому документі офіційно визначено поняття «духовна (душпастирська) опіка» та врегульовано діяльність капеланів у закладах охорони здоров'я.

Згідно з цим Положенням: *«Духовна (душпастирська) опіка – це діяльність, спрямована на духовно-моральну підтримку пацієнтів, їхніх сімей та працівників медичних закладів»*.

Відповідно до даного Положення, вказано, що: *«Капеланська діяльність визначається як професійна діяльність капеланів та їхніх помічників, спрямована на забезпечення духовної підтримки пацієнтів»* [4].

Отже, якщо коротко:

1. Спеціальний законопроект про запровадження душпастирської опіки було прийнято в першому читанні Верховною Радою України у 2016 році, але так і не став законом.

2. На сьогодні діяльність медичних капеланів регулюється підзаконними нормативними актами МОЗ, зокрема Положенням про капеланську діяльність у сфері охорони здоров'я від 09.09.2025 №1407 [6].

3. Окремого закону щодо медичних капеланів немає, але правове підґрунтя для душпастирської опіки в медичних закладах уже існує.

Водночас, нині правовий статус медичних капеланів України, виходячи із «Положення МОЗ про капеланську діяльність у сфері охорони здоров'я» прямо спирається на кілька рівнів законодавства: конституційні гарантії, законодавство про охорону здоров'я, законодавство про свободу віросповідання та трудове право.

Так, у преамбулі наказу МОЗ від 09.09.2025 року за №1407 прямо зазначено, що його видано, зокрема, на підставі частини першої статті 74 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» 2].

Крім того, саме Положення передбачає, що терміни та правові підходи беруться із законів:

- Закон України «*Основи законодавства України про охорону здоров'я*» [2];
- Закон України «*Про свободу совісті та релігійні організації*» [3];
- Закон України «*Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я*» [4];
- Закон України «*Про систему охорони психічного здоров'я в Україні*» [5].

Науковиця Н.О. Росул у своїй статті в даному аспекті зазначає, що: «*медичне капеланство є окремим видом релігійної діяльності, який поєднує духовну, психологічну та соціальну підтримку особи під час лікування та реабілітації*». На її думку, «*медичне капеланство має комплексну правову природу і поєднує:*

- *конституційні гарантії свободи совісті;*
- *право на охорону здоров'я;*
- *принцип гуманізації медичної допомоги;*
- *міжнародні стандарти захисту прав людини*» [10, С.36].

З питань нормативно-правового регулювання капеланської діяльності в Україні варто відмітити, що основу правового регулювання становлять:

- Конституція України [1];
- Закон України «*Про свободу совісті та релігійні організації*» [3];
- Закон України «*Основи законодавства України про охорону здоров'я*» [2];
- підзаконні нормативно-правові акти МОЗ України [6,7,8].

Стаття 35 Конституції України [1] гарантує кожному свободу світогляду та віросповідання. Це право включає можливість сповідувати будь-яку релігію, а також здійснювати релігійні обряди індивідуально чи колективно.

У Законі України «*Основи законодавства України про охорону здоров'я*» закріплено принцип поваги до людської гідності пацієнта. Саме ця норма створює підґрунтя для надання духовної допомоги особам, які перебувають на лікуванні [2].

У своїй статті науковиця Н.О. Росул також наголошує, що: «*законодавство України досі не містить спеціального закону про медичне капеланство, що створює певні прогалини у визначенні статусу капеланів, їхніх прав та обов'язків*» [10, С.222].

Особливого значення питання правового регулювання набуло після повномасштабної війни, коли значно збільшилася кількість пацієнтів, які потребують як медичної так і психологічної та духовної підтримки.

Міжнародний досвід правового регулювання медичного капеланства свідчить про те, що у країнах Європи медичне капеланство давно інтегроване у систему охорони здоров'я,

на що вказує у своїй праці науковиця Росул Н. О.: «*У Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині діяльність капеланів регламентується окремими нормативними актами та угодами між державою і релігійними організаціями, в яких авторка статті провела аналіз нормативно-правового забезпечення медичного капеланства в даних країнах Європейського Союзу, де вона дослідила конституційні гарантії свободи совісті і віросповідання та механізми реалізації права пацієнтів і медичних працівників на душпастирську опіку в медичних закладах країна ЄС*» [11, С.33].

У своїй науковій праці авторкою було проведено порівняльно-правовий аналіз законодавства держав Вишеградської групи, визначено особливості правового статусу медичних капеланів, умови їх діяльності, порядок взаємодії релігійних організацій із закладами охорони здоров'я та джерела фінансування капеланської служби.

Особливу увагу приділено кваліфікаційним вимогам до капеланів: від відсутності чітких критеріїв в Угорщині до обов'язкової богословської освіти та спеціалізації в Чехії. Також досліджується практика фінансування душпастирської опіки – як за рахунок медичних закладів, так і релігійних організацій та наголошено на важливій ролі медичного капеланства у забезпеченні права на свободу віросповідання та необхідності вдосконалення цього інституту в Україні враховуючи досвід країн ЄС.

Вчена Н.О. Росул у своєму дослідженні зазначає, що у цих державах:

- *передбачено офіційний статус медичних капеланів;*
- *фінансування їхньої діяльності здійснюється частково за рахунок державного бюджету;*
- *функціонують стандартизовані програми професійної підготовки;*
- *капелани входять до складу мультидисциплінарних команд* [11, С.35].

Наразі, в цьому контексті необхідно привести статтю вченої із країни ЄС Vandenhoeck, Anne (2013), в якій авторка «*провела аналіз ролі капеланів у медичній сфері європейських країн із обґрунтуванням їхньої професійної спеціалізації у сфері духовної допомоги пацієнтам та зазначає, що організація капеланської служби в цих країнах ЄС суттєво відрізняється через історичні, культурні та релігійні особливості. Проте загальноєвропейською тенденцією є професіоналізація капеланства та посилення його ролі в медичних закладах*» [14, С.555].

У своїй праці науковиця Anne Vandenhoeck «*використала концепцію «цілісної допомоги»*

(whole person care), відповідно до якої лікування повинно охоплювати не лише фізичні, а й психологічні, соціальні та духовні потреби людини. Капелан розглядається як спеціаліст, який оцінює духовні потреби пацієнтів і членів їхніх сімей та надає професійну духовну підтримку. Робота демонструє сучасний європейський підхід до капеланства як окремої професійної сфери діяльності у країнах ЄС, зокрема Нідерландах і Бельгії, де діяльність капеланів закріплена на законодавчому рівні» [14, с.557].

Окрім європейської вченої Vandenhoeck, Anne (2013), є необхідність розглянути монографію новітніх досліджень американського вченого Koenig H. G. (2013), Коеніг Гарольд Дж. «Духовність у догляді за пацієнтами: чому, як, коли і для чого» 3-тє видання 2013 року, у сфері взаємозв'язку духовності та здоров'я. Автор праці вивчає: «...інтеграції духовних потреб пацієнта у процес медичної допомоги, в якій обґрунтовує необхідність урахування духовного виміру здоров'я, розглядає методи духовного скринінгу та духовного анамнезу, визначає межі професійної компетентності медичних працівників і роль капеланів та душпастирської опіки в лікувальному процесі». Окремі розділи присвячені діяльності капеланів, медичних сестер, соціальних працівників і фахівців із психічного здоров'я [16, С.216].

Ця книга є одним із базових міжнародних джерел для обґрунтування:

- необхідності духовної підтримки пацієнтів;
- ролі медичного капелана в міждисциплінарній команді;
- духовного оцінювання (spiritual assessment);
- впливу релігійності та духовності на одужання, якості життя та психологічну адаптацію пацієнтів;
- розвитку системи душпастирської опіки в закладах охорони здоров'я.

У Німеччині та США медичне капеланство визнається важливим елементом паліативної допомоги та психосоціальної підтримки пацієнтів.

Україна може використати цей досвід для формування власної моделі правового регулювання медичного капеланства.

Аналіз процесу відродження інституту капеланства у сфері охорони здоров'я провів науковець М. Васін, який вказував на: «необхідності правового врегулювання медичного капеланства в Україні, який у своїй статті досліджує проблему забезпечення права людини на свободу віросповідання у медичній

сфері та підкреслює, що духовна підтримка пацієнтів є складовою гуманізації медичної допомоги».

Автор наголошує, що: «медичне капеланство активно функціонує у багатьох країнах світу і є важливим елементом паліативної допомоги, психологічної підтримки й реабілітації пацієнтів» [9, С.19].

До вище наведених наукових досліджень необхідно відмітити статтю, в якій науковець Убогов Г., із співавторами комплексно «розкривають правові та організаційні аспекти впровадження душпастирської опіки у сфері охорони здоров'я України, в якій автори наголошують, що духовна допомога пацієнтам є невід'ємною складовою сучасної медичної системи, особливо в умовах тяжких захворювань, паліативної допомоги та кризових станів» [12, С.34].

Головною метою роботи є обґрунтування необхідності законодавчого закріплення медичного капеланства та розроблення відповідного законопроекту. Автори у своїй статті провели аналіз стану нормативно-правового забезпечення душпастирської опіки в Україні, в якій вони визначаються з основними проблемами, а саме:

- «відсутність офіційного статусу медичного капелана;
- неврегульованість механізму доступу священнослужителів до медичних закладів;
- відсутність державних стандартів підготовки капеланів;
- недостатня координація між державою та релігійними організаціями» [12, С.34].

Автори детально і глибоко провели аналіз законопроекту щодо запровадження душпастирської опіки у сфері охорони здоров'я в аспекті розгляду цього питання Верховною Радою України. У своїх висновках автори пропонують:

- створити законодавчу базу для діяльності медичних капеланів;
- розробити положення про душпастирську опіку в медичних закладах;
- запровадити спеціальну підготовку медичних капеланів;
- забезпечити співпрацю держави, медичних установ і релігійних організацій» [12, С.33].

Обидві праці присвячені проблемі правового оформлення медичного капеланства в Україні та доводять необхідність інтеграції духовної опіки у систему охорони здоров'я. При цьому вчений М. Васін більше акцентує увагу на правозахисному й соціальному значенні медичного капеланства, тоді як праця С. Убогова та співавторів має більш практич-

ний і нормотворчий характер, оскільки містить аналіз конкретних законодавчих ініціатив та механізмів їх реалізації.

Варто відмітити те, що в Україні уже запроваджена і діє модель військового капеланства, яке має давню історію і регламентується відповідним Законом України «Про Службу військового капеланства» від 30.11.2021 року [7].

В даному контексті науковець Livak P., у співавторстві із Synchak B., and Fedorenko M. (2022) присвятили свою статтю аналізу становлення інституту військового капеланства в Україні в умовах російсько-української війни у розрізі 2014-2024 р, а саме: «дослідили законодавчу базу, принципи діяльності капеланів, проблеми їхньої підготовки та роль духовної підтримки у війську. Автори поєднують історичний аналіз розвитку капеланства з вивченням сучасного законодавства, зокрема Закону України «Про Службу військового капеланства» 2021 року. Особливо цінним є акцент на ролі священників-волонтерів, які фактично започаткували активне функціонування капеланської служби на фронті» [13, С.87].

Автори статті зробили детальний опис обов'язків, прав та принципів діяльності військових капеланів, які у сучасній українській армії виконують не лише релігійну, а й морально-психологічну функцію: підтримують бойовий дух, допомагають у реабілітації військових, сприяють формуванню толерантності та моральних цінностей, що є важливим елементом національної безпеки та моральної стійкості суспільства [11, С.91].

Важливим напрямом розвитку сучасного військового капеланства в Україні стала його інтеграція в систему морально-психологічного забезпечення військ та налагодження тісної взаємодії з військовими психологами. Якщо військові психологи працюють переважно з психоемоційними наслідками бойового стресу, травматичних переживань і посттравматичних розладів, то військові капелани зосереджуються на духовних, світоглядних та екзистенційних питаннях, які виникають у воїнів під час виконання бойових завдань, які взаємопов'язані між собою і потребують загального процесу відновлення й зміцнення внутрішніх ресурсів військовослужбовця.

У сфері дослідження медичного та військового капеланства є наукова праця зарубіжного вченого [Kenneth I. Pargament], яка являється однією з найвпливовіших у психології релігії та духовності, в якій автор розробив: «концепцію *spiritually integrated psychotherapy* («духовно інтегрованої психотерапії»), у якій духовність розглядається як важливий ресурс

подолання стресу, травми, екзистенційних криз та моральних конфліктів» [15, С.144].

У своїй монографії автор [Kenneth I. Pargament] розробив теоретичну модель «пошуку священного» (*search for the sacred*), методи духовної оцінки клієнта та практичні рекомендації щодо інтеграції духовних ресурсів у психотерапевтичний процес». Дана праця щодо вирішення проблем медичного і військового капеланства є особливо цінною, оскільки «пропонує наукове обґрунтування ролі духовності у подоланні травматичного досвіду, втрати, моральних ушкоджень (*moral injury*) та формуванні духовної стійкості (*spiritual resilience*)» [15, С.343].

Крім наведених вище досліджень, необхідно відмітити часто цитовану працю вчених країн ЄС (Litz B. T., Stein N., Delaney E. M., Lebowitz L., Nash W. P., Silva C., Maguen S.) щодо наукового розуміння феномену *moral injury* (моральної травми) у статті: «Моральна травма та моральне відновлення у ветеранів війни: попередня модель і стратегія втручання», в якій автори «визначають моральну травму як наслідок подій, під час яких людина сама вчинила, не змогла запобігти або стала свідком дій, що суперечать її глибоким моральним переконанням і можуть мати довготривалі психологічні, соціальні, поведінкові та духовні наслідки» [17, С. 699].

Дана стаття має особливе значення для дослідження і вирішення проблем військового та медичного капеланства, оскільки:

- вводить поняття моральної травми як окремого явища, відмінного від ПТСР;
- підкреслює роль почуттів провини, сорому, втрати довіри та духовної кризи;
- обґрунтовує необхідність духовного супроводу військовослужбовців і ветеранів;
- створює теоретичне підґрунтя для сучасних програм духовного зцілення, морального відновлення та розвитку *spiritual resilience* (духовної стійкості) у військовому середовищі [17, С.695–706].

Саме на цю статтю сьогодні спирається значна частина досліджень моральної травми у військовій психології, військовому капеланстві та програмах реабілітації ветеранів країн НАТО.

Отже, враховуючи дані дослідження, варто відзначити основні проблеми впровадження медичного капеланства в Україні, це - відсутність окремого спеціального закону, який би комплексно регулював капеланську діяльність саме у сфері охорони здоров'я. Однак правове регулювання вже існує на рівні законодавчих норм у сфері охорони здоров'я та підзаконних актів Міністерства охорони здоров'я України.

Зокрема, у 2025 році МОЗ затвердило спеціальне Положення: «Про затвердження Положення про капеланську діяльність у сфері охорони здоров'я» – наказ МОЗ України №1407 від 09.09.2025 р. Цей документ визначає:

- поняття капеланської діяльності у медичних закладах;
- встановлює статус капеланів та помічників капеланів;
- регулює організацію духовної опіки в лікарнях і реабілітаційних установах;
- передбачає можливість діяльності як на трудовій основі, так і на волонтерських засадах [6].

Крім цього, існує наказ МОЗ України від 05.07.2025 № 1065 *«Деякі питання підготовки та професійної діяльності за професіями у сфері охорони здоров'я»*, де в розділі 7, *«передбачена посада медичного капелана у сфері професіоналів з психологічної допомоги і духовної опіки та відповідні їм професійні кваліфікації»* [8].

Таким чином, станом на сьогодні, модель регулювання така: окремого закону про медичне капеланство немає, але існує офіційне нормативне регулювання даного процесу діяльності через накази Міністерства охорони здоров'я України та норми іншого базового медичного законодавства. Тому, враховуючи вище наведене, автори вважають за необхідне розкрити детально аспекти проблем впровадження медичного капеланства у сфері охорони здоров'я України та шляхи їх вирішення.

Відсутність спеціального законодавства. Попри існування окремих нормативно-правових положень, правове забезпечення діяльності медичного капеланства в Україні залишається недостатньо врегульованим на законодавчому рівні. У зв'язку з цим автори статті обґрунтовано зазначають, що правове регулювання медичного капеланства в Україні потребує подальшого вдосконалення.

Неврегульованість трудових відносин. На практиці капелани часто здійснюють діяльність на волонтерських засадах, що створює проблеми соціального захисту, фінансування та професійної відповідальності.

Недостатня професійна підготовка. Система підготовки медичних капеланів в Україні лише формується і, на 2026 рік відсутні: єдині освітні стандарти; державна сертифікація; чіткі кваліфікаційні вимоги, як це передбачено для підготовки військових капеланів.

Конфесійні та етичні проблеми. Однією з ключових проблем є забезпечення рівності представників різних конфесій. Медичний заклад, будь-якої форми власності і підпорядкування, має гарантувати пацієнту право на

духовну підтримку незалежно від релігійної належності. Тому тут виникають питання:

- дотримання медичної таємниці;
- етичних меж втручання капелана;
- взаємодії з лікарями та психологами.

1. Шляхи вдосконалення правового регулювання потребують ухвалення спеціального Закону України «Про капеланську діяльність у сфері охорони здоров'я», який має визначити:

- правовий статус капеланів;
- порядок їхньої діяльності;
- систему фінансування;
- гарантії прав пацієнтів.

2. Розроблення професійних стандартів має передбачати усі аспекти:

- створення державних стандартів професійної підготовки;
- системи сертифікації капеланів;
- етичного кодексу медичного капелана.

3. Інтеграція капеланів у медичну систему, які повинні бути повноцінними учасниками мультидисциплінарних команд разом із лікарями, психологами та соціальними працівниками.

4. Використання міжнародного досвіду та адаптація до європейських стандартів організації душпастирської опіки у закладах охорони здоров'я.

Висновки. Капеланська діяльність у сфері охорони здоров'я є важливим інструментом забезпечення прав людини, гуманізації медицини та надання комплексної підтримки пацієнтам. Сучасний стан правового регулювання медичного капеланства в Україні свідчить про поступове формування відповідного інституту, однак наявні численні законодавчі та організаційні проблеми.

Основними недоліками чинної системи є:

- відсутність спеціального закону;
- нечіткість правового статусу капеланів;
- недостатня професійна підготовка;
- неврегульованість фінансування.

Для ефективного розвитку медичного капеланства необхідно:

1. Ухвалити спеціальний закон.
2. Визначити стандарти професійної підготовки капеланів.
3. Інтегрувати духовну підтримку у систему охорони здоров'я.
4. Забезпечити міжконфесійну рівність.
5. Використати позитивний міжнародний досвід.

Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню якості медичної допомоги, захисту прав пацієнтів та розвитку гуманістичних засад української системи охорони здоров'я в дзеркалі медичного капеланства.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. ст. 19.
3. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII / Верховна Рада УРСР. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 25, ст. 283.
4. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 3 грудня 2020 року № 1053-IX / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2021, № 8, ст.59)
5. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні: Закон України від 15.01.2025 № 4223-IX. (Набрав чинності 7 лютого 2026 року).
6. Наказ МОЗ України від 09.09.2025 № 1407 «Про затвердження Положення про капеланську діяльність у сфері охорони здоров'я».
7. Про Службу військового капеланства: Закон України від 30.11.2021 № 1915-IX/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text>
8. Наказ МОЗ України від 05.07.2025 № 1065 «Деякі питання підготовки та професійної діяльності за професіями у сфері охорони здоров'я» URL: <https://medkapelan.com.ua/osvita-kapelaniv/>
9. Васін М.С. Актуальність законодавчого впровадження медичного капеланства в Україні. Науково-практичний журнал «Соціологія права» 2018. Вип. 3. С. 18–24. Серія ПРАВО. Випуск 78: частина 1226
10. Росул Н.О. Актуальні питання нормативно-правового регулювання медичного капеланства в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2023. № 78(1). С. 220–225. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.36>
11. Росул Н.О. Правове регулювання душпастирської опіки в закладах охорони здоров'я країн Вишеградської групи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 20245258 452 DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.8>
12. Убогов С. Г., Нагірняк А. Я., Дмитрієв С. В., Брацюнь О. П. Законодавчі аспекти запровадження душпастирської опіки в сфері охорони здоров'я України. *Інтегративна антропологія*. 2016. № 2(28). С. 33–37.
13. Synchak B., Livak P., Fedorenko M. «Training of Military Chaplains for the Armed Forces of Ukraine in Conditions of the Invasion by the Russian Federation,» Occasional Papers on Religion in Eastern Europe: 2022. Vol. 42 : Iss. 3, Article 8. p. 81–94. DOI: <https://doi.org/10.55221/2693-2148.2345>
14. Vandenhoeck A. Chaplains as specialists in spiritual care for patients in Europe. *Polish Archives of Internal Medicine* (Polskie Archiwum Medycyny Wewnętrznej), 2013. 123(10), 552–557. <https://doi.org/10.20452/pamw.1933>
15. Kenneth I. Pargament. Spiritually Integrated Psychotherapy: Understanding and Addressing the Sacred. New York: Guilford Press, July 1, 2011, 384 Pages. ISBN 9781609189938
16. Koenig, Harold G. Spirituality in Patient Care: Why, How, When, and What. 3rd ed., revised and expanded. West Conshohocken, PA: Templeton Press, 2013. 352 p. ISBN 978-1599474250.
17. Litz B. T., Stein N., Delaney E. M., Lebowitz L., Nash W. P., Silva C., Maguen S. Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy. *Clinical Psychology Review*, 2009. 29(8), 695–706. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.07.003>

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 19.03.2026

Дата прийняття статті: 23.03.2026

Дата публікації статті: 12.06.2026

УДК 35.08:174:342.9

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.7>**Надія БОРТНИК**

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного та конституційного права факультету Морського права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, e-mail: bnp1969n@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3030-406X

Олег ДУБИНСЬКИЙ

доктор юридичних наук, заслужений працівник освіти України, професор, професор кафедри морського та господарського права факультету Морського права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, e-mail: dubinskiy_oleg@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5272-8365

Катерина ДУБОВА

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри морського та господарського права факультету Морського права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, e-mail: ilinskaya2013@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1098-9620

ЕТИКА ТА ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВЕДІНКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Стаття досліджує питання етики та законодавчого регулювання поведінки державних службовців, акцентуючи увагу на їхній ключовій ролі у забезпеченні ефективності державного апарату та зміцненні довіри громадян до інституцій влади. В умовах глобалізації, зростання прозорості управлінських процесів і підвищення суспільних очікувань щодо доброчесності посадових осіб, етичні принципи набувають особливого значення. Чесність, професіоналізм, неупередженість і повага до прав людини стають основою виконання службових обов'язків, запобігання корупції та формування позитивного іміджу державного апарату. Етичні стандарти виступають моральними орієнтирами, які визначають поведінку службовців, забезпечуючи об'єктивність, відповідальність і прозорість у прийнятті рішень. Правове регулювання є ключовим інструментом для забезпечення ефективного впровадження етичних стандартів у різних сферах суспільного життя, оскільки воно створює правові механізми для запобігання конфліктам інтересів, мінімізації ризиків зловживання владними повноваженнями та гарантування прозорості й підзвітності управлінських процесів. Водночас законодавство повинно відповідати сучасним викликам, таким як цифровізація, глобалізація та зміна суспільних пріоритетів, а також інтегрувати найкращі міжнародні практики, забезпечуючи гармонізацію національних норм із загальновизнаними стандартами. Комплексний підхід до формування нормативно-правової бази має включати не лише регламентацію поведінки суб'єктів, але й створення умов для підвищення правової культури та етичної свідомості, що є необхідною передумовою сталого розвитку правової держави.

Підкреслено, що значну увагу доцільно приділяти створенню ефективних механізмів контролю та відповідальності, включаючи незалежні органи моніторингу, які гарантують дотримання етичних стандартів. Важливим аспектом є формування культури доброчесності серед службовців через освітні програми та заходи, спрямовані на розвиток етичної свідомості й професійної компетентності. У висновку зазначено, що гармонійне поєднання морально-етичних цінностей із законодавчим регулюванням є необхідною умовою для забезпечення прозорості, справедливості та ефективності діяльності державного апарату, що сприяє розвитку демократичного суспільства та зміцненню довіри громадян до органів влади.

Ключові слова: етика, етичні принципи, морально-етичні цінності, правила поведінки, державна служба, культура доброчесності, запобігання корупції, міжнародні стандарти державної служби.

Nadiya Bortnyk, Oleg Dubynsky, Kateryna Dubova. ETHICS AND LEGISLATIVE REGULATION OF THE CONDUCT OF CIVIL SERVANTS

The article examines the issues of ethics and legislative regulation of the behavior of civil servants, focusing on their key role in ensuring the efficiency of the state apparatus and strengthening citizens' trust in government institutions. In the context of globalization, increasing transparency of administrative processes and increasing public expectations regarding the integrity of officials, ethical principles acquire special importance. Honesty, professionalism, impartiality and respect for human rights become the basis for the performance of official duties, preventing corruption and forming a positive image of the state apparatus. Ethical standards act as moral guidelines that determine the behavior of officials, ensuring objectivity, responsibility and transparency in decision-making. Legal regulation is a key tool for ensuring the effective implementation of ethical standards in various spheres of

public life, as it creates legal mechanisms to prevent conflicts of interest, minimize the risks of abuse of power and guarantee transparency and accountability of administrative processes. At the same time, legislation must meet modern challenges, such as digitalization, globalization and changing social priorities, as well as integrate the best international practices, ensuring the harmonization of national norms with generally recognized standards. A comprehensive approach to the formation of the regulatory framework should include not only the regulation of the behavior of subjects, but also the creation of conditions for increasing legal culture and ethical awareness, which is a necessary prerequisite for the sustainable development of the rule of law.

It is emphasized that significant attention should be paid to the creation of effective control and accountability mechanisms, including independent monitoring bodies that guarantee compliance with ethical standards. An important aspect is the formation of a culture of integrity among employees through educational programs and activities aimed at developing ethical awareness and professional competence. The conclusion states that the harmonious combination of moral and ethical values with legislative regulation is a necessary condition for ensuring transparency, fairness and efficiency of the state apparatus, which will contribute to the development of a democratic society and strengthening citizens' trust in government bodies.

Key words: ethics, ethical principles, moral and ethical values, rules of conduct, civil service, culture of integrity, prevention of corruption, international civil service standards.

Постановка проблеми. Етика державної служби є фундаментальною складовою ефективного функціонування державного апарату, що сприяє зміцненню довіри громадян до інституцій влади. У сучасних умовах глобалізації, підвищення прозорості управлінських процесів та зростання суспільних очікувань щодо відповідальності й доброчесності посадових осіб, питання етичної поведінки державних службовців набуває особливого значення. Етичні принципи, такі як чесність, неупередженість, професіоналізм і повага до прав людини, є основою для забезпечення належного виконання службових обов'язків і запобігання корупції.

Водночас етика державної служби не може існувати у відриві від законодавчого регулювання. Правові норми, які встановлюють стандарти поведінки державних службовців, створюють чіткі рамки для їхньої діяльності, визначають відповідальність за порушення етичних принципів та забезпечують механізми контролю. Законодавче регулювання спрямоване на гармонізацію етичних норм із практичною діяльністю службовців, сприяючи дотриманню верховенства права та забезпеченню суспільного блага.

Стан дослідження проблеми. Питання, що розглядається, має значну актуальність у рамках реформування та оптимізації функціонування органів публічної служби, що зумовлює його важливість для наукових досліджень. Ця проблематика вже неодноразово ставала об'єктом ґрунтовного аналізу з боку провідних науковців, серед яких варто назвати роботи В. Авер'янова, В. Бевзенка, А. Берлача, Ю. Битяка, В. Білоуса, Н. Добрянської, І. Жаровської, В. Заросила, М. Коваліва, Т. Коломоєць, В. Колпакова, І. Личенко, О. Остапенка, С. Петкова, І. Шопіної та інших дослідників. Їхній внесок у вивчення цієї тематики створює теоретичне підґрунтя для подальших досліджень і практичного впровадження реформаторських ініціатив.

Метою цієї статті є аналіз взаємозв'язку між етикою та законодавчим регулюванням поведінки державних службовців. У фокусі дослідження перебувають ключові аспекти етичних стандартів у державній службі, нормативно-правова база, яка регламентує поведінку посадових осіб, а також виклики й перспективи вдосконалення цієї системи. Особлива увага звертається на міжнародний досвід у сфері етичного регулювання та його адаптацію до українських реалій. Відтак, дослідження цієї теми є важливим не лише з точки зору теоретичного осмислення, але й для розробки практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності державного управління через впровадження етичних стандартів і вдосконалення правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Етика державної служби є однією з ключових складових ефективного функціонування системи державного управління. Вона визначає моральні принципи, якими мають керуватися державні службовці у своїй професійній діяльності, та сприяє зміцненню довіри громадян до державних інституцій. У свою чергу, законодавче регулювання поведінки державних службовців встановлює чіткі рамки та стандарти, які забезпечують прозорість, підзвітність і доброчесність у роботі публічних службовців.

Як зазначають Т. В. Стещенко, В. О. Ритова та А. В. Хоменко, етичні принципи та стандарти завжди відігравали ключову роль у формуванні професійної компетентності публічних службовців. Відповідальне дотримання цих норм є визначальним чинником, що впливає на рівень професіоналізму представників державної служби. Навіть високий рівень досвіду та кваліфікації службовця втрачає своє значення, якщо він проявляє неповагу до прав, свобод і законних інтересів громадян, чим порушує фундаментальні засади етики та довіри суспільства до державних інституцій [1, с. 118–119].

Етичні принципи є основою для формування професійної культури державних службовців. Вони визначають моральні орієнтири, які сприяють забезпеченню ефективного та справедливого виконання службових обов'язків. До основних етичних принципів, що мають дотримуватися державні службовці, належать:

1. Принцип об'єктивності та неупередженості. Державний службовець повинен діяти виключно в інтересах суспільства, уникаючи впливу особистих уподобань, політичних переконань чи сторонніх інтересів.

2. Принцип доброчесності. Цей принцип передбачає чесність, порядність і прозорість у виконанні службових обов'язків, а також недопущення корупційних дій.

3. Принцип відповідальності. Державний службовець має усвідомлювати відповідальність за свої дії та рішення перед суспільством і законом.

4. Принцип професіоналізму. Виконання службових обов'язків повинно ґрунтуватися на високому рівні компетентності, знань і навичок.

5. Принцип законності. Усі дії державного службовця мають відповідати чинному законодавству.

Етичні принципи є універсальними і стосуються всіх аспектів діяльності державного службовця, починаючи від прийняття рішень і завершуючи взаємодією з громадянами.

Слушною є позиція авторів підручника «Етика державного управління» під загальною редакцією Т. Е. Василевської, які наголошують на тому, що рівень довіри до органів державної влади, ефективність їхньої діяльності у створенні демократичної держави та забезпеченні принципів гуманізму, соціальної справедливості, прозорості й дотримання прав людини значною мірою залежить від ціннісних основ управлінської діяльності. Зокрема, важливими є етична обґрунтованість прийняття рішень, етична чутливість у процесі їх реалізації, моральні якості державних службовців та рівень їхньої етичної культури. Ці аспекти є визначальними для формування суспільної довіри до владних інституцій та забезпечення ефективного функціонування державного управління в умовах демократичного устрою [2, с. 5].

В Україні правові основи діяльності державних службовців визначаються низкою нормативно-правових актів, серед яких ключове місце займає Закон України «Про державну службу» [3]. Цей закон встановлює загальні правила поведінки державних службовців, їх права, обов'язки та відповідальність.

Основні положення законодавства можна умовно подати у таких блоках:

1. *Кодекс етики державного службовця.* У багатьох країнах світу існують спеціальні кодекси етики, які деталізують морально-етичні стандарти поведінки державних службовців. В Україні такі норми закріплені у відповідних положеннях Закону «Про державну службу» [3] та інших нормативно-правових актах.

2. *Антикорупційне законодавство.* Закон України «Про запобігання корупції» [4] визначає заходи щодо попередження корупційних проявів серед державних службовців. Зокрема, він регламентує порядок декларування доходів і майна, встановлює обмеження на отримання подарунків і запобігає конфлікту інтересів.

3. *Порядок дисциплінарної відповідальності.* Законодавство передбачає механізми притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності за порушення етичних норм або недотримання законодавчих вимог.

4. *Регулювання конфлікту інтересів.* Одним із важливих аспектів законодавчого регулювання є встановлення правил щодо уникнення ситуацій, у яких особисті інтереси державного службовця можуть вплинути на виконання його посадових обов'язків.

На переконання Ю. С. Даниленка, специфіка правового регулювання норм поведінки державних службовців обумовлена необхідністю їх відповідності не лише положенням Конституції та чинного законодавства про державну службу, але й вимогам етичних та моральних принципів. При цьому правові норми, що визначають етичні стандарти поведінки, не лише спираються на загальноприйняті моральні цінності суспільства, але й адаптують їх до особливостей професійної діяльності державних службовців, забезпечуючи таким чином гармонізацію правових принципів із етичними вимогами [5, с. 58].

Для забезпечення дотримання етичних стандартів і законодавчих вимог в Україні функціонують спеціалізовані органи, такі як Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) [4]. Вони здійснюють моніторинг поведінки державних службовців, проводять розслідування випадків порушень та розробляють рекомендації щодо вдосконалення етичної культури в органах влади. Адже, як слушно зазначає Л. М. Корнута, у кожному випадку можна стверджувати, що корупційні правопорушення мають етичний аспект, а точніше, передбачають порушення етичних норм [6, с. 12].

Як підкреслюють А. Баран та І. Годик, з метою відновлення суспільної довіри до функціонування державних органів та їх посадових осіб, Національне агентство України з питань державної служби ухвалило рішення щодо впровадження стандартів етичної поведінки державних службовців. Відповідний нормативний акт базується на врахуванні прогресивного та ефективного досвіду країн-членів Європейського Союзу, що спрямовано на підвищення рівня професійної етики та прозорості в діяльності органів публічної влади [7, с. 26].

Згідно з положеннями «Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування», особи, які займають відповідні посади, повинні дотримуватися норм етики, виключаючи зі своєї поведінки такі дії: використання нецензурної лексики та підвищених інтонацій; будь-які принизливі висловлювання щодо зовнішнього вигляду, одягу, віку, статі, сімейного стану чи віросповідання інших осіб; поширення чуток або обговорення приватного чи сімейного життя колег, членів їхніх родин або близьких осіб; вплив особистих, сімейних, суспільних чи інших стосунків на прийняття рішень у процесі виконання службових обов'язків. Крім того, категорично забороняється прояв будь-яких форм дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного чи соціального походження, громадянства, сімейного або майнового стану, місця проживання чи мовної приналежності. Забороняється також участь у розпалюванні ворожнечі або виправданні ненависті та насильства щодо осіб чи груп за ознаками статі, сексуальної орієнтації, раси, етнічної належності, національності, мови, соціального статусу, релігії чи інших переконань. Недопустимими є будь-які форми принизливого або упередженого ставлення до осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, осіб, які проживали на тимчасово окупованих територіях чи в зонах бойових дій, а також ветеранів незалежно від їхнього стану здоров'я чи соціального статусу. Окремо підкреслюється неприпустимість дій сексуального або іншого характеру (словесних чи фізичних), які можуть принижувати або ображати гідність осіб у трудових, службових чи інших відносинах [8].

Однак, попри наявність розвиненої нормативно-правової бази, на практиці виникають численні виклики у забезпеченні дотримання етичних стандартів:

1. Низький рівень правосвідомості. Недостатня обізнаність державних службовців із

етичними нормами та законодавчими вимогами може призводити до їх порушення.

2. Слабкі механізми контролю. У деяких випадках відсутність ефективного контролю за дотриманням етичних стандартів створює умови для зловживань владою чи корупційної діяльності.

3. Суспільна толерантність до порушень. Низький рівень громадського контролю та толерантне ставлення до порушень з боку суспільства можуть сприяти поширенню недоброчесної поведінки серед державних службовців.

Отже, етика та законодавче регулювання поведінки державних службовців є важливими інструментами для забезпечення ефективного функціонування системи державного управління. Поєднання морально-етичних принципів із чіткими правовими нормами дозволяє створити умови для прозорості та підзвітності діяльності публічних службовців.

Подальше вдосконалення етичної культури в органах влади потребує комплексного підходу, який включатиме підвищення рівня правосвідомості, посилення контролю за дотриманням етичних стандартів та активізацію громадського нагляду. Лише за умов тісної співпраці між державою, суспільством і міжнародними партнерами можливо досягти високих стандартів етики та доброчесності в діяльності державних службовців України.

У цьому аспекті особливу значущість набуває вивчення та адаптація міжнародного досвіду, що стосується етичних стандартів державних службовців. Запровадження найкращих практик, напрацьованих у різних країнах, сприяє формуванню прозорості, відповідальності та ефективної системи державного управління. Зокрема, аналіз норм і принципів, закріплених у міжнародних документах, таких як Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб [9] або Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [10], дозволяє розробити національні підходи до забезпечення професійної етики. Це, у свою чергу, сприяє зміцненню довіри громадян до інститутів влади та підвищенню рівня відповідальності державних службовців у процесі виконання своїх обов'язків.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що етика та законодавче регулювання поведінки державних службовців є невід'ємними складовими ефективного функціонування державного апарату та забезпечення суспільної довіри до державних інституцій. У ході дослідження було виявлено, що етичні принципи та правові

норми, які регулюють поведінку державних службовців, тісно взаємопов'язані, оскільки вони слугують основою для формування професійної культури, запобігання корупції та забезпечення прозорості діяльності органів державної влади.

По-перше, етичні стандарти виступають важливим регулятором поведінки державних службовців, оскільки вони визначають моральні орієнтири, на яких базується виконання службових обов'язків. Такі принципи, як чесність, об'єктивність, відповідальність та неупередженість, сприяють підвищенню професійної репутації державного апарату та формуванню довіри громадян.

По-друге, законодавче регулювання є необхідним для забезпечення дотримання етичних норм на практиці. Наявність чітко визначених законодавчих актів дозволяє врегулювати ключові аспекти поведінки державних службовців, включаючи уникнення конфлікту інтересів, забезпечення прозорості прийняття рішень та недопущення зловживань владою. Водночас, законодавча база повинна бути адаптованою до сучасних викликів і враховувати міжнародний досвід у цій сфері.

По-третє, важливу роль відіграють механізми контролю та відповідальності. Ефективне функціонування системи моніторингу за дотриманням етичних стандартів і правових норм є ключовим для запобігання порушенням і притягнення винних осіб до відповідальності. Особливу увагу слід приділяти створенню незалежних органів контролю та забезпеченню їхньої неупередженості.

По-четверте, значущим аспектом є формування культури доброчесності серед державних службовців. Це вимагає впровадження освітніх програм, спрямованих на підвищення рівня етичної свідомості, а також створення умов для професійного розвитку службовців у контексті дотримання етичних стандартів.

Отже, успішна імплементація етичних принципів у діяльність державних службовців можлива лише за умови гармонійного поєднання морально-етичних цінностей із чітким законодавчим регулюванням. Лише комплексний підхід до цієї проблематики дозволить забезпечити прозорість, ефективність і справедливість у діяльності державного апарату, що є запорукою стійкого розвитку демократичного суспільства та зростання довіри громадян до органів влади.

Література:

1. Стешенко Т. В., Ритова В. О., Хоменко А. В. Правила етичної поведінки державних службовців: міжнародні стандарти і національний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 118–121.
2. Етика державного управління : підручник / Т. Е. Василевська, В. О. Саламатов, Г. Б. Марушевський ; за заг. ред. Т. Е. Василевської. К. : НАДУ, 2015. 204 с.
3. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4. Ст. 43.
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056.
5. Даниленко Ю. С. Правила етичної поведінки державних службовців: поняття і сутність. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»* 2019. Вип. № 2. С. 54–63.
6. Корнута Л. М. Проблематика визначення етики державного службовця як складової професійної компетентності. Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ: матеріали Міжнар. Наук.-практ. Конф. (м. Чернувці, 04 березня 2021 р.). Чернівці. 2021. С. 11–15.
7. Баран А., Годик І. Етика державного службовця як засіб запобігання та протидії корупції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2022. № 4 (36). С. 23–29.
8. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 року № 158. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/11/nakaz-158.pdf>
9. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 12 грудня 1996 року. ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788#Text
10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року. Ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

Дата першого надходження статті до видання: 26.02.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 21.03.2026

Дата прийняття статті: 27.03.2026

Дата публікації статті: 12.06.2026

УДК 342.9:342.25](477)

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.8>**Оксана ЛІТВІНОВА**

аспірант Міжрегіональної Академії управління персоналом»,

e-mail: ksulitvin18@gmail.com

ORCID: 0009-0005-3813-6418

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ХТО ТАКІ ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЧОМУ МИ ГОВОРИМО ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗАХИСТУ ЇХНІХ ПРАВ?

У статті розглядається історична еволюція, правові основи та сучасні тенденції розвитку місцевого самоврядування в Україні. Відстежуючи витоки від Магдебурзького права до сучасних реформ, дослідження підкреслює важливість автономії для місцевих громад та правові механізми, які захищають їхні права. Дослідження показують, що постійні реформи та активна участь громад є необхідними умовами забезпечення захисту прав і подальшого розвитку місцевого самоврядування в Україні.

В умовах нової соціальної реальності, що характеризується стрімкою цифровізацією та демократичними перетвореннями в Україні, відбувається помітне прискорення розвитку самоуправлінських інститутів і вдосконалення їх правового захисту. На основі емпіричного аналізу результатів опитування громадян виявлено ключові проблеми взаємодії суспільства та влади. Проаналізовано форми участі громадян, систему гарантій місцевого самоврядування та запропоновано конкретні кроки для подолання інституційної недовіри і формалізму в роботі органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: місцеве самоврядування, Магдебурзьке право, територіальна громада, жителі, форми участі громадян у громадах, електронні петиції.

Oksana Litvinova. ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM FOR PROTECTING THE RIGHTS OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE: WHO ARE LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES AND WHY DO WE SPEAK ABOUT THE NEED TO PROTECT THEIR RIGHTS?

The article examines the historical evolution, legal foundations, and modern trends in the development of local self-government in Ukraine. Tracing its origins from Magdeburg Law to contemporary reforms, the study highlights the importance of autonomy for local communities and the legal mechanisms that protect their rights. Research shows that continuous reforms and active civic participation are essential conditions for ensuring the protection of rights and the further development of local self-government in Ukraine.

In the context of a new social reality characterized by rapid digitalization and democratic transformations in Ukraine, there is a noticeable acceleration in the development of self-governing institutions and the improvement of their legal protection. Based on an empirical analysis of citizen survey results, key problems in the interaction between society and government have been identified. The forms of citizen participation, the system of guarantees for local self-government, and specific steps to overcome institutional distrust and formalism in the work of local self-government bodies are analyzed.

Key words: local self-government, Magdeburg Law, territorial community, residents, forms of citizen participation in communities, electronic petitions.

Постановка проблеми. Метою цієї статті є дослідити та показати реальну можливість кожному жителю країни у який спосіб можна взаємодіяти з державою та вносити власний результат у розбудову демократичної країни. А також через систему гарантій місцевого самоврядування дослідити та навести приклади їх реалізації та захисту, у тому числі через використання цифрових інструментів електронної демократії.

Якщо звернутись до історичних джерел та розглядати та розглядати генезу, як формувалась модель місцевого самоврядування, то

ми маємо згадати про впровадження такого поняття, як «Магдебурзьке право».

Надання місту Магдебурзького права означало отримання ним значного обсягу автономії та специфічних привілеїв, які виокремлювали міську громаду з-під загального феодального управління.

Поширення Магдебурзького права на українських землях відбувалося кількома хвилями протягом тривалого історичного періоду, а його поступове скасування було пов'язане зі зміною політичних режимів та уніфікацією законодавства.

Цікавим є факт, що у центрі Києва споруджений пам'ятник на відзнаку повернення Києву Магдебурзького права у 1802 році.

Сьогодні ж місцевому самоврядуванню присвячено цілий розділ в Конституції України 1996 року та було прийнято низку змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», який був прийнятий 21 травня 1997 року.

За останні п'ять років у Верховній раді України було зареєстровано близько 25 законопроектів, що були направлені на вдосконалення реалізації прав громадян на участь в місцевому самоврядуванні.

Отже, кінцевий результат діяльності органів місцевого самоврядування має вагомий вплив на місцевих жителів та суспільства в цілому.

Матеріали та методи. Методологічна основа дослідження базується на комплексному поєднанні загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Для дослідження правового статусу органів місцевого самоврядування (ОМС) та територіальних громад застосовано формально-юридичний метод аналізу нормативно-правової бази (Конституції України, законів України). Історико-правовий метод використано для відстеження еволюції місцевого самоврядування від Магдебурзького права до цифрової сучасності. Основну емпіричну базу дослідження склали результати соціологічного опитування громадян (жителів сіл, малих міст та великих обласних центрів), проведеного автором з метою виявлення рівня активності та довіри громадян до адміністративно-правових механізмів місцевого самоврядування.

Результати та обговорення. Яку ж роль місцеве самоврядування відіграє для звичайного громадянина?

Чому виникає необхідність обґрунтування захисту їхніх прав у сучасних умовах державотворення?

Почнемо з термінології, яка закладена у діючих нормативно-правових актах.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. (стаття 140 Конституції України)

Територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністратив-

ний центр (стаття 1 Закону України «Про місцеве самоврядування»)

Отже, громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад. (стаття 3 Закону України «Про місцеве самоврядування»)

Будь-які обмеження права громадян України на участь у місцевому самоврядуванні залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території, за мовними чи іншими ознаками забороняються.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про місцеве самоврядування» система місцевого самоврядування включає:

- територіальну громаду;
- сільську, селищну, міську раду;
- сільського, селищного, міського голову;
- виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;
- районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;
- органи самоорганізації населення.

У містах з районним поділом за рішенням територіальної громади міста або міської ради можуть утворюватися районні в місті ради. Районні в містах ради утворюють свої виконавчі органи та обирають голову ради, який одночасно є і головою її виконавчого комітету.

Отже, органи місцевого самоврядування (ОМС) – це місцеві ради, які керують містами, селищами та селами, дбають про комфорт і розвиток громади.

Головна ідея місцевого самоврядування – давати людям право самим вирішувати, як жити у своїй громаді. Тобто, жителі можуть впливати на рішення, які стосуються їхнього міста чи села.

Статтею 6 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено форми участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення.

Основними є:

- 1) місцевий референдум;
- 2) загальні збори (конференція) жителів;
- 3) місцева ініціатива;
- 4) громадські слухання;
- 5) участь жителів у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету;
- 6) публічні консультації;
- 7) консультативно-дорадчий орган при органах та/або посадових особах місцевого самоврядування;

8) громадське оцінювання діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування;

Можуть бути також інші форми участі, що не суперечать закону.

Отже, як простий житель відповідної громади може діяти у рамках визначеного законодавства сьогодні?

1. Через місцевий референдум – голосувати за важливі питання громади.

2. Прийти на загальні збори або конференції жителів – висловити свою думку і почути інші.

3. Запропонувати власну ідею чи ініціативу для покращення життя у громаді.

4. Відвідати громадські слухання – обговорити рішення влади, які стосуються міста чи села.

5. Брати участь у плануванні та розподілі коштів місцевого бюджету (наприклад, через бюджет участі).

6. Долучитись до публічних консультацій – відповісти на опитування або залишити свою пропозицію.

7. Вступити до консультативних чи дорадчих органів при раді чи голові громади.

8. Оцінювати роботу місцевої ради та посадових осіб, висловлювати свою думку про якість їхньої роботи.

9. Використовувати інші законні способи впливати на рішення громади – наприклад, писати звернення чи скарги.

Участь може бути як особистою (тобто прийти на збори, подати ідею), так і онлайн – через спеціальні сайти чи мобільні застосунки.

Таким чином, кожен житель може не просто бути стороннім спостерігачем державного управління, а реально впливати на те, як живе його місто чи село.

«Чого громада забажає, того і пан не поламає», як каже українське прислів'я.

Тепер давайте розглянемо на конкретному прикладі. Наприклад, Ви житель села Тарасівка у Київській області та бажаєте приймати активну участь у вирішенні питань в межах своєї громади. Перші кроки, що Вам потрібно зробити, це визначити у підпорядкуванні якої саме територіальної громади знаходиться населений пункт, у якому проживаєте та почати діяти.

Враховуючи той факт, що Україна зараз проходить важливий шлях цифрової трансформації, розглянемо деякі варіанти взаємодії людини з громадою саме через цифрові інструменти. Адже завдяки сервісам онлайн та цифровій грамотності ми можемо швидко відреагувати на проблему та привернути

увагу влади в умовах повномасштабного воєнного вторгнення росії в Україну.

Такими цифровими платформами можуть бути:

«Єдина платформа місцевої електронної демократії»(скорочено – e-DEM), яка має на меті надати громадянам легкий і зручний доступ до використання кількох інструментів електронної демократії.

Ці інструменти покликані налагодити зручний взаємозв'язок громадян та влади у вирішенні різноманітних соціально важливих проблем, не виходячи з дому.

Тут жителі міста можуть створювати петиції, фіксувати проблеми, що потребують вирішення, впливати на розподіл місцевого бюджету.

Сервіс електронних петицій на сайті Президента України <https://petition.president.gov.ua/help>

Тут громадяни можуть також створювати електронні петиції, адресувати їх Президенту, Парламенту або Уряду України.

Веб портал Дія.Цифрова громада <https://hromada.gov.ua/>

Цей сервіс допомагає громадам оцифровувати послуги та навчати цифровій грамотності.

Портал відкритих даних, який використовується для аналізу, порівняння та практичних рішень у роботі ОМС та комунікації з жителями. <https://data.gov.ua/>

Та безліч інших платформ, перелік яких будемо поступово досліджувати у наступних публікаціях.

Однак, незважаючи на широку нормативну базу та діджиталізацію процесів, реальна ефективність адміністративно-правових механізмів вимірюється рівнем активності та довіри самих громадян. Мною було проведено опитування серед громадян.

Аналіз відповідей респондентів (жителів сіл, малих міст та великих обласних центрів) виявляє низку критичних проблем у правозастосовній практиці.

Дані опитування свідчать про вкрай низьку регулярну залученість громадян до вирішення справ громади. Переважна більшість респондентів зазначає, що брали участь в управлінні «іноді (1–2 рази за 3 роки)» або взагалі ніколи не брали участі. Ті громадяни, які проявляють активність, найчастіше фокусуються на питаннях благоустрою та інфраструктури (дороги, освітлення), житлово-комунального господарства, освіти та розподілу місцевого бюджету.

Найбільш популярним інструментом впливу стали електронні петиції, а також

звернення до місцевих депутатів і використання офіційних електронних сервісів опитування. Проте оцінка їхньої ефективності самими жителями є переважно посередньою або низькою.

Громадяни гостро відчують відірваність ОМС від реальних потреб. Респонденти прямо вказують на проблему «вітринної комунікації», коли влада створює лише видимість діалогу. Найпоширенішою перешкодою для участі респонденти називають «відчуття, що мій голос/думка нічого не вирішує». Люди констатують: «немає пропозицій, так як владі наплювати»

Глибока недовіра до рішень місцевої влади: цей фактор є домінуючим серед перешкод для проактивної позиції громадян. Замість партнерства виникає відчуження.

Інформаційний та організаційний вакуум: незважаючи на еру цифровізації, величезною перешкодою залишається «відсутність інформації про можливості участі» та «брак вільного часу». Як зазначає один з учасників опитування, сайти громад часто позбавлені зрозумілого функціоналу: громадянам незрозуміло куди подавати пропозиції, хто відповідальний, як контролювати розгляд та як добитися результату.

Недосконалість регламентів: наявні інструменти, такі як петиції, застосовуються формально. Наприклад, якщо електронна петиція не набирає визначеної кількості голосів, влада її ігнорує, хоча, на думку громадян, вона все одно має розглядатись як індикатор (фідбек) існуючої проблеми.

Спираючись на запит суспільства, науковий аналіз вимагає вдосконалення правових механізмів.

Респонденти пропонують дієві кроки:

Створення систем прозорого трекінгу пропозицій: необхідно запровадити ефективний зворотний зв'язок, щоб кожен мешканець міг онлайн відстежувати статус розгляду своєї пропозиції чи скарги та бачити обґрунтування прийнятих рішень.

Деформалізація інструментів участі: потрібно переглянути норми щодо петицій – відійти від їх формального застосування і зобов'язати ОМС аналізувати навіть ті ініціативи, що не набрали достатньої кількості голосів, як соціологічний зріз проблем містян.

Посилення імперативності та відповідальності ОМС: громадяни вимагають обов'язкових громадських консультацій перед капітальними роботами чи прийняттям чутливих бюджетних рішень. Більше того, пропонується запровадження дієвого контролю

за діяльністю ОМС зі штрафними санкціями за ігнорування звернень чи невирішення проблемних питань.

Пряма партисипатна демократія: пролунали пропозиції дозволити витрачання коштів місцевого бюджету лише за умови прямого електронного схвалення більшістю громадян відповідної територіальної громади.

Висновки. Таким чином, жителі міста мають реальні цифрові інструменти діяти та вирішувати соціально важливі питання.

Адже, активна позиція жителів громади та посадових осіб органів місцевого самоврядування відіграють важливу роль у формуванні державної політики та відповідно потребують судового захисту.

Місцеве самоврядування в Україні має глибокі історичні корені та потужний потенціал для подальшого розвитку. Законодавчі зміни та активна участь громадян сприяють формуванню демократичного суспільства, де кожен може впливати на процеси управління. Досвід минулого та сучасні реформи є основою для побудови ефективної системи самоврядування, яка забезпечує захист прав та свобод громадян.

Стаття 145 Конституції України містить лише одне речення, де зазначено, що права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку. Це означає, що органи місцевого самоврядування є суб'єктами права на судовий захист, а їхні повноваження – об'єктом правової охорони.

Можливість посадових осіб органів місцевого самоврядування відстоювати права через кожну судову суперечку встановлює не лише істину, а й надає ряд гарантій у реалізації прав.

Разом з тим, слід окремо дослідити окремі механізми реалізації судового захисту, проблеми процесуальної правосуб'єктності органів місцевого самоврядування, захисту публічних інтересів населення, суперечності законодавства та судової практики.

Судові гарантії прав місцевого самоврядування є предметом дослідження у моїй дисертації та потребують глибокого порівняльно-правового аналізу реальних способів захисту, що виявляються в процесі реалізації прав жителів громад та органів місцевого самоврядування. Адже досліджуючи існуючі механізми реалізації прав та публічного інтересу населення, можна буде сформулювати актуальні пропозиції та рекомендації для покращення ефективності судового захисту та вільного волевиявлення жителів через дієві форми та способи.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 2653 від 20.12.2019. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
3. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення дотримання державних гарантій місцевого самоврядування та захисту його економічних основ № 3118 від 24.02.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
4. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості та відкритості місцевих рад шляхом визначення відповідальних осіб за оприлюднення результатів діяльності № 4256 від 23.10.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
5. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо розпорядження землями комунальної власності № 3801 від 07.07.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo> (дата звернення: 08.06.2026).
6. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо повноважень місцевих рад № 2369 від 01.11.2019. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
7. Проект Постанови про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 2653/П від 15.01.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
8. Проект Постанови про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення дотримання державних гарантій місцевого самоврядування та захисту його економічних основ № 3118/П від 01.06.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
9. Проект Постанови про скасування результатів голосування Верховної Ради України від 16.04.2020 щодо прийняття в другому читанні як закону проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 2653 від 20.12.2019 № 2653-П від 17.04.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
10. Проект Постанови про направлення на доопрацювання проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо повноважень місцевих рад № 2369/П від 13.04.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
11. Енциклопедія історії України : електронна бібліотека / Інститут історії України НАН України. URL: <http://resource.history.org.ua>
12. Карий О. І., Панас Я. В. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до місцевого самоврядування. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 176 с.
13. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
14. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. Реєстр законопроектів. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
15. Пропозиції Президента України до Закону України «Про внесення змін до статті 59-1 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» № 3034а від 27.08.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 20.03.2026

Дата прийняття статті: 27.03.2026

Дата публікації статті: 12.06.2026

УДК 343.13:343.35:347.963

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.9>**Іван ПЕЛІВАН**аспірант, прокурор Офісу Генеральної прокуратури, olgahaxytsyk7@ukr.net

ORCID: 0009-0008-0428-7914

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАВЕРШЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті досліджено проблемні питання завершення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень в умовах сучасного реформування кримінального процесуального законодавства України. Проаналізовано особливості реалізації процесуальних повноважень прокурора, слідчого та сторони захисту на завершальному етапі досудового розслідування, а також визначено основні практичні труднощі, що виникають під час відкриття матеріалів кримінального провадження, дотримання розумних строків та укладення угод у кримінальному провадженні. Особливу увагу приділено законодавчим змінам щодо можливості застосування узгодженого додаткового покарання у вигляді штрафу, навіть у випадках, коли такий вид покарання не передбачено санкцією статті Особливої частини Кримінального кодексу України.

Здійснено аналіз правових підстав та меж судового розсуду при визначенні розміру штрафу у межах угод, а також досліджено ризики неоднакового застосування кримінального закону та потенційних зловживань дискреційними повноваженнями. Наголошено, що значний діапазон можливого розміру штрафу може негативно впливати на забезпечення принципів правової визначеності, справедливості та рівності учасників кримінального провадження перед законом і судом.

У роботі акцентовано увагу на необхідності забезпечення балансу між публічними інтересами держави у сфері протидії корупції та гарантіями права особи на захист. Встановлено, що ефективність завершення досудового розслідування значною мірою залежить від належного процесуального керівництва прокурора, своєчасного виконання процесуальних обов'язків сторонами кримінального провадження та чіткого нормативного врегулювання окремих процесуальних механізмів.

Зроблено висновок про доцільність подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства України в частині конкретизації підстав та порядку завершення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, а також визначення чітких критеріїв реалізації дискреційних повноважень прокурора та суду. Реалізація таких змін сприятиме забезпеченню єдності судової практики, підвищенню ефективності кримінального провадження та зміцненню довіри суспільства до системи кримінальної юстиції.

Ключові слова: досудове розслідування, корупційні кримінальні правопорушення, кримінальне провадження, прокурор, угода, штраф, дискреційні повноваження, відкриття матеріалів, сторона захисту, кримінальний процес.

Ivan Pelivan. PROBLEMOUS ISSUES OF COMPLETION OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CORRUPTION CRIMINAL OFFENCES

The article examines the problematic issues of completing the pre-trial investigation of corruption criminal offenses in the context of modern reform of the criminal procedural legislation of Ukraine. The features of the implementation of the procedural powers of the prosecutor, investigator and defense at the final stage of the pre-trial investigation are analyzed, and the main practical difficulties that arise during the opening of criminal proceedings, compliance with reasonable deadlines and the conclusion of agreements in criminal proceedings are identified. Particular attention is paid to legislative changes regarding the possibility of applying an agreed additional punishment in the form of a fine, even in cases where such a punishment is not provided for by the sanction of an article of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine.

The legal basis and limits of judicial discretion in determining the amount of a fine within the framework of agreements are analyzed, and the risks of uneven application of criminal law and potential abuse of discretionary powers are investigated. It is emphasized that a significant range of possible fines may negatively affect the principles of legal certainty, fairness and equality of participants in criminal proceedings before the law and the court.

The paper focuses on the need to ensure a balance between the public interests of the state in the field of combating corruption and guarantees of the individual's right to protection. It has been established that the effectiveness of the completion of the pre-trial investigation largely depends on the proper procedural guidance of the prosecutor, the timely fulfillment of procedural obligations by the parties to the criminal proceedings, and the clear regulatory regulation of individual procedural mechanisms.

The conclusion is made about the expediency of further improving the criminal procedural legislation of Ukraine in terms of specifying the grounds and procedure for completing the pre-trial investigation of corruption criminal offenses, as well as defining clear criteria for exercising the discretionary powers of the prosecutor and the court. The implementation of such changes will contribute to ensuring the unity of judicial practice, increasing the efficiency of criminal proceedings and strengthening public trust in the criminal justice system.

Key words: pre-trial investigation, corruption criminal offenses, criminal proceedings, prosecutor, agreement, fine, discretionary powers, discovery of materials, defense, criminal trial.

Постановка проблеми. В умовах сучасного реформування системи кримінальної юстиції України та активізації державної антикорупційної політики особливої актуальності набувають питання забезпечення ефективності завершення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Саме завершальний етап досудового розслідування має важливе значення для реалізації завдань кримінального провадження, оскільки від належного виконання процесуальних дій на цій стадії залежить дотримання прав учасників кримінального провадження, забезпечення принципу змагальності сторін, а також ефективність подальшого судового розгляду.

Особливої уваги потребують проблеми, пов'язані із відкриттям матеріалів стороні захисту, дотриманням розумних строків кримінального провадження, реалізацією процесуальних повноважень прокурора та укладенням угод у кримінальному провадженні щодо корупційних кримінальних правопорушень. Актуальність зазначених питань зумовлена також змінами кримінального та кримінального процесуального законодавства України, спрямованими на вдосконалення механізмів протидії корупції та забезпечення ефективного відшкодування шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями.

Водночас практика застосування окремих положень законодавства свідчить про наявність низки проблемних аспектів, пов'язаних із межами процесуальної дискреції прокурора та суду, неоднаковим застосуванням правових норм, а також ризиками порушення принципів правової визначеності та справедливості. У зв'язку з цим наукове дослідження проблем завершення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень є своєчасним та необхідним як для розвитку науки кримінального процесу, так і для вдосконалення правозастосовної практики.

Метою статті є комплексний аналіз проблемних питань завершення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, дослідження особливостей реалізації процесуальних повноважень учасників кримінального провадження на завершальному етапі досудового розслідування, а також формування пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

– дослідити правову природу та процесуальні особливості завершення досудового

розслідування корупційних кримінальних правопорушень;

– проаналізувати проблеми відкриття матеріалів кримінального провадження стороні захисту;

– визначити особливості реалізації процесуальних повноважень прокурора на завершальному етапі досудового розслідування;

– дослідити проблемні аспекти укладення угод у кримінальному провадженні щодо корупційних кримінальних правопорушень;

– сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та правозастосовної практики.

Матеріали та методи.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі завершення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

Предметом дослідження є норми кримінального процесуального законодавства України, що регулюють порядок завершення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, практика їх застосування, а також наукові підходи до вирішення проблемних питань на завершальному етапі досудового розслідування.

Основна гіпотеза дослідження полягає у тому, що ефективність завершення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень залежить від належного нормативного врегулювання процесуальних механізмів, чіткого визначення меж процесуальної дискреції прокурора та суду, а також забезпечення балансу між публічними інтересами держави і гарантіями права особи на захист.

Інформаційну базу дослідження становили Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, міжнародно-правові акти у сфері протидії корупції, практика Верховного Суду та Європейського суду з прав людини, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, а також матеріали правозастосовної практики щодо завершення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

У ході дослідження застосовано такі методи: формально-юридичний – для аналізу норм кримінального процесуального законодавства України; системно-структурний – для дослідження механізму завершення досудового розслідування у взаємозв'язку з іншими стадіями кримінального провадження; порівняльно-правовий – з метою аналізу окремих положень національного та міжнародного законодавства; логіко-юридичний – для фор-

мулювання висновків та пропозицій щодо вдосконалення законодавства; метод узагальнення судової практики – для дослідження практичних проблем застосування кримінального процесуального законодавства у справах про корупційні кримінальні правопорушення.

Результати та обговорення. Теоретичну основу дослідження проблематики закінчення досудового розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності становлять праці вітчизняних та зарубіжних учених, а також напрацювання практичних працівників у галузі кримінального процесуального права. Вагомий внесок у розроблення окремих аспектів зазначеної проблематики здійснили С.С. Алексєєв, Ю. П. Алєнін, В. Г. Асташенков, А. С. Барабаш, Ю. В. Баулін, С. М. Благодар, Н. Ю. Букша, Ю. В. Буров, Л. В. Герасимчук, Г. І. Глобенко, І. В. Гловюк, М. Є. Григор'єва, В. О. Гринюк, Ю. О. Гришин, О. А. Губська, С. В. Дрьомов, А. Я. Дубинський, О. В. Капліна, Л. М. та інші науковці, у працях яких досліджувалися форми, процесуальний порядок і проблемні аспекти закінчення досудового розслідування.

Доцільно звернути увагу на завершення чи закінчення досудового розслідування та співвідношення цих понять. Період досудового розслідування у КПК визначений двома моментами – початком і закінченням.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК [1], досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Отже, закон пов'язує закінчення досудового розслідування з постановленням процесуального рішення визначеними у параграфі 1 глави 24 КПК де розкриваються відповідні форми закінчення досудового розслідування.

Окрім того, закон містить поняття «завершення» як проміжний етап досудового розслідування, але не розкриває його сутність і процесуальні наслідки. У зв'язку з цим на практиці постають проблемні питання щодо реалізації учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав заявляти клопотання, отримувати та подавати докази, а також у вчиненні процесуальних дій та прийнятті процесуальних рішень суб'єктами досудового розслідування після завершення, але до закінчення досудового розслідування, із цього постає питання співвідношення

понять «закінчення» та «завершення» досудового розслідування.

Поняття «завершення досудового розслідування» має нормативну і практичну об'єктивізацію, насамперед, через ст. 290 КПК. Як вбачається з цієї норми, момент завершення досудового розслідування залежить від рішення прокурора, коли на його думку, наявні достатні докази для складання обвинувального акту або клопотання про застосування примусових заходів. Водночас ч. 4 ст. 110 КПК закріплює, що обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування.

За такої правової регламентації можна зробити висновок, що досудове розслідування, яке має наслідком закриття або звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, має два визначальні моменти – початок (який визначається внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР) і закінчення (винесення постанови про закриття кримінального провадження або звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності).

Досудове розслідування, яке має наслідком звернення до суду з обвинувальним актом або з клопотанням про застосування примусових заходів, має три ключові віхи: початок – визначається внесенням відомостей до ЄРДР, завершення – пов'язується з фактом складання обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, закінчення – фіксується направленням до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Якщо природа періоду з початку до завершення є логічною і зрозумілою, то процесуальні можливості учасників кримінального провадження в період від завершення до закінчення досудового розслідування потребують конкретизації та більш чіткої нормативної регламентації. Враховуючи що кінцевим моментом строку досудового розслідування є його закінчення, а ст. 219 КПК встановлює загальні правила їх обчислення. Можливість продовження строку також пов'язана із закінченням досудового розслідування. Нормативна прогалина в цьому питанні зумовлює низку теоретичних і практичних проблем.

Системний аналіз норм КПК дає можливість визначити наслідки закінчення досудового розслідування – унеможливується

подальше проведення слідчих (розшукових) дій, збирання доказів, припиняються повноваження щодо постановлення процесуальних рішень і вчинення процесуальних дій суб'єктами досудового розслідування, закінчується функція судового контролю за дотриманням прав та інтересів осіб під час досудового розслідування.

Разом із тим, закон містить також поняття «завершення» – як проміжний етап досудового розслідування, однак не розкриває його сутність і процесуальні наслідки у зв'язку з цим на практиці виникають проблемні питання в реалізації учасниками кримінального провадження їхніх процесуальних прав після завершення, але до закінчення досудового розслідування.

Наразі законодавцем у ч. 6 ст. 199 КПК врегульовано одне із найпроблемніших питань, яке стосувалось продовження строку запобіжного заходу до проведення підготовчого судового засідання, що як правило відбувається на етапі завершення розслідування в ході ознайомлення із матеріалами провадження і до направлення обвинувального акту до суду.

Логічним видається позиція Г. І. Глобенка, який зазначає, що закінчення досудового слідства – це не лише рішення, але й об'ємний за змістом етап роботи, що передує його прийняттю, який складається з відповідної послідовності аналізу і оцінки зібраних доказів, систематизації та належного оформлення матеріалів справи, прийняття рішення про форму закінчення провадження у справі, повідомлення учасникам процесу про закінчення провадження у справі та пред'явлення її матеріалів для ознайомлення, складання підсумкового процесуального документа, реалізація всіх процесуальних рішень, пов'язаних з формою закінчення розслідування [2].

Виконавши усі необхідні дії, передбачені ст. 290 КПК, слідчий може приступити до складання підсумкового процесуального документа у кримінальному провадженні, в якому повинні зазначатися обставини правопорушення. таким документом є обвинувальний акт. Рішення про закінчення досудового розслідування приймається тоді, коли буде встановлено, що воно було проведено повно, об'єктивно та всебічно.

Слід звернути увагу на формулювання ст. 291 КПК. Так, частина перша даної ст. зазначає, які дії повинен вчинити прокурор, коли він отримає від слідчого обвинувальний акт. Частини 2, 3 та 4 ст. 291 КПК регулюють саму форму процесуального документа та додатки, які направляються разом з обвинувальним актом до суду.

Так прокурор перевіряє відповідність складеного слідчим кінцевого процесуального документа відповідним положенням КПК, а вже потім приймає рішення про подальшу процесуальну долю обвинувального акту.

Важливою ознакою обвинувального акту є його обґрунтованість. Ця ознака означає обумовленість висновків слідчого достатніми та достовірними доказами.

Як констатує К. В. Легких, обвинувальний акт має містити деталізований опис фактичних обставин кримінального правопорушення та відповідати вимогам КПК, що дозволить суду прийняти рішення про подальший судовий розгляд за даним обвинувальним актом [3].

Вивчивши думки різних вчених щодо складових частин обвинувального акта, можна дійти висновку, що чинний КПК передбачає три складові частини обвинувального акту: вступну, описову та додатки. При цьому вступна частина повинна включати в себе відомості, які зазначені у п. 1–3 ч. 2 ст. 291 КПК.

Слід звернути увагу і на термінологічну неузгодженість норм КПК, навіть у рамках однієї статті. Так, відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 291 КПК України, обвинувальний акт повинен містити анкетні відомості кожного обвинуваченого, а вже у п. 2 ч. 4 ст. 291 КПК визначено, що до обвинувального акту додається розписка підозрюваного. Отже, складається ситуація, коли в обвинувальному акті підозрюваний автоматично перетворюється на обвинуваченого, проте при отриманні копії обвинувального акту ця особа знову стає підозрюваним. Це суперечить положенням ч. 2 ст. 42 КПК, де передбачено, обвинуваченим є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду. Тобто виходить, що п. 2 ч. 2 ст. 291 КПК України суперечить ч. 2 ст. 42 та п. 2 ч. 4 ст. 291 КПК. Тому погоджуємося з авторами, які вказують на неприпустимість такої «безпідставної зміни процесуального статусу особи» та очевидну потребу внесення змін до зазначених положень КПК задля їх узгодження [4].

У зв'язку з цим пропонуємо пункт 2 частини 2 ст. 291 КПК викласти в такій редакції: «2) анкетні відомості кожного підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, громадянство, місце прописки та/або місце проживання)».

Описова частина обвинувального акту складає центральну, найбільш об'ємну частину цього документа у якій найголовнішим є викладення фактичних обставин кримінального правопорушення, про що йдеться у п. 5

ч. 2 ст. 291 КПК, бо правильне їх викладення має значення не тільки для аргументації висновків слідчого, але й для дослідження обставин вчиненого діяння в суді, а також для реалізації права на захист.

Чинний КПК не вимагає наводити перелік та правову оцінку доказів, які вказують на винність особи, щодо якої велося досудове розслідування. Таке законодавче закріплення спрямоване на підвищення неупередженості та об'єктивності суду під час судового розгляду, оскільки обвинувальний акт – це лише позиція по справі сторони обвинувачення» [5].

Існує позиція щодо того що після ознайомлення з обвинувальним актом прокурор має більше можливостей, ніж зазначено у ч. 1 ст. 291 КПК. Тобто, крім направлення обвинувального акту до суду та складання нового, він ще може повернути обвинувальний акт і матеріали провадження слідчому з вказівками провести ті чи інші слідчі дії чи закрити кримінальне провадження за наявності підстав, які передбачені ст. 284 КПК.

З такою позицією ми погоджуємось лише частково, адже вона виглядає вкрай нелогічною та суперечливою з огляду на те що у відповідності до ст. 290 КПК, рішення про відкриття матеріалів кримінального провадження приймає саме прокурор, або слідчий за його дорученням, а не слідчий самостійно. Тобто, на момент прийняття рішення про відкриття матеріалів та надання їх для ознайомлення прокурор вже має ґрунтовно вивчити всі матеріали провадження, в разі неповноти розслідування надати вказівки для усунення недоліків, здобуття додаткових чи перевірки наявних доказів, дослідження тих недосліджених обставин на які звертає увагу сторона захисту, а лише після цього приймати таке рішення.

Слід відзначити про відсутність зазначення в КПК на термін, протягом якого прокурор має прийняти рішення з приводу отриманого обвинувального акту. Відповідно, строк, за який прокурор повинен перевірити обвинувальний акт, включається до загального строку досудового розслідування. У той самий час щодо розслідування кримінальних проступків КПК чітко визначає термін, за який прокурор має прийняти процесуальне рішення, а у випадку розслідування злочинів такий строк КПК не встановлює що є істотною прогалиною.

Затверджуючи обвинувальний акт, прокурор висловлює свою згоду з висновками слідчого, які він зробив в обвинувальному акті, що само по собі може розглядатися як про-

цесуальне рішення прокурора. Воно оформлюється шляхом накладання резолюції про затвердження обвинувального акту.

Крім того ст. 291 КПК дозволяє прокурору скласти новий обвинувальний акт та направити його до суду. Прокурор користується правом скласти новий обвинувальний акт у тому випадку, коли він не погоджується з формулюванням висновків слідчого чи з викладенням відомостей у даному процесуальному документі. Прокурор може скласти новий обвинувальний акт і у тому випадку, коли він просто хоче змінити стиль викладення відомостей, який буде краще відповідати його манері та стратегії підтримання обвинувачення.

Якщо прокурор, ознайомившись з матеріалами досудового розслідування та обвинувальним актом, дійде висновку, що наявних доказів недостатньо для доведення винуватості особи в суді, він у виключних випадках все ж може повернути всі матеріали слідчому для проведення додаткових процесуальних дій. Таке рішення буде виглядати вкрай нелогічно враховуючи вищевикладене, зокрема рішення прокурора про завершення досудового розслідування, яке передуює складанню акту. Однак, такі рішення трапляються на практиці і пов'язані вони, як правило, зі зміною старшого групи прокурорів на етапі завершення досудового розслідування, або отримання на етапі складання обвинувального акту інформації про наявність важливих недосліджених доказів, зокрема від сторони захисту.

У такому випадку разом з обвинувальним актом прокурор надсилає чіткі письмові вказівки, які містять інформацію про те, що саме має зробити слідчий. Однак тут виникають певні суперечності, адже за таких обставин прокурор має додатково ще й прийняти рішення про відновлення досудового слідства, а відповідно винести про це обґрунтовану постанову. Цілком очевидно, що ці дії повинні бути вчинені у межах строку досудового розслідування, а за необхідності – цей строк має бути продовжений. Після проведення всіх необхідних дій слідчий повторно відкриває матеріали досудового розслідування зацікавленим особам у порядку, передбаченому ст. 290 КПК, додавши до них ті відомості, які були отримані внаслідок визначених слідчих дій та складає новий обвинувальний акт який знову направляє прокурору.

Такий правовий механізм застосовується лише у тих кримінальних провадженнях, де дійсно виникла необхідність в проведенні додаткових слідчих дій, яка може виникнути на цій стадії в результаті отримання (відкриття) інформації, наприклад яка міститься

у документах сторони захисту які вони надають прокурору. Однак, оцінка яку дають даній правовій позиції суди досить неоднозначна та іноді такі дії прокурора можуть призвести до пропуску строку досудового розслідування.

Є декілька проблемних питань неврегульованих чинним КПК у визначеному аспекті.

По-перше чинний КПК прямо не передбачає можливість прийняття такого рішення прокурором, як відновлення досудового слідства на стадії складання та погодження обвинувального акту, що викликає у широкого кола правників обґрунтовані сумніви у законності такого рішення. Повноваження прокурора на цій стадії чітко визначені і знаходяться в межах затвердження вже складеного акту чи складання нового.

По-друге, як відомо строк ознайомлення із матеріалами провадження стороною захисту не включається до загальних строків досудового розслідування, а у такому випадку сторона обвинувачення може зловживати цим на свою користь неодноразово повідомляючи про завершення досудового розслідування, відкриття матеріалів, ознайомлення із ними і подальше відновлення слідства із причин незатвердження обвинувального акту прокурором. З огляду на це вважаємо що повноваження прокурора на цій стадії завершення досудового розслідування підлягають деталізації у КПК.

Окремо слід звернути увагу на те, що в положеннях ст. 291 КПК, якими регулюється порядок складання і затвердження обвинувального акту, нічого не сказано про порядок направлення такого акту до суду. У будь-якому випадку, як зазначає О. О. Тарбас, процес зміни статусу з підозрюваного на обвинуваченого (підсудного) пов'язується саме з моментом передачі усієї документації разом з обвинувальним актом до суду. Тому виникає питання: коли обвинувальний акт вважається переданим до суду? Це може бути або момент передачі акту, або момент отримання цього акту судом, або момент реєстрації документа в канцелярії тощо. Чіткої відповіді на це питання закон не дає, оскільки КПК не врегулював момент закінчення досудового розслідування [6].

Так само у чинному законодавстві залишається неврегульованим питання обчислення строків досудового розслідування в разі повернення судом обвинувального акту зі стадії підготовчого судового розгляду.

У цьому випадку правникам доводиться послуговуватись рішеннями ВС. Так, згідно із позицією ВС, викладеною у постанові від 07.12.2022 у справі № 681/1033/20 та

від 08.02.2023 у справі № 135/1003/19, у разі якщо сторона обвинувачення направила обвинувальний акт до суду в межах строку досудового розслідування, однак його було повернуто судом, то період між поверненням обвинувального акта і направленням до суду нового обвинувального акта не входить до строку досудового розслідування, адже його закінчено зверненням до суду з таким актом вперше і не може йтися про будь-яке досудове розслідування, а також проведення додаткових або нових слідчих дій чи збирання доказів у цей період доопрацювання змісту обвинувального акта за рішенням суду [7; 8].

Аналогічні висновки зроблено у постанові ОП ККС ВС від 15.04.2024 у справі № 753/25892/21 про те, що повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору у зв'язку з тим, що вони не відповідають вимогам КПК України (п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України), не відновлює досудове розслідування [9].

Якщо сторона обвинувачення після повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру проводила слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та/або приймала процесуальні рішення, які не є необхідними для приведення цього акту чи клопотання у відповідність до вимог КПК України та забезпечення виконання ухвали суду, то отримані у кримінальному провадженні за результатами здійснення таких дій докази повинні визнаватися недопустимими як такі, що отримані після закінчення досудового розслідування.

Прокурор може повторно звернутися до суду з обвинувальним актом чи клопотанням у межах розумного строку, без невинуватих затримок у часі, після закінчення виконання процесуальних дій, які були необхідними на виконання ухвали суду для приведення цього акту чи клопотання у відповідність до вимог КПК України і подальшого звернення з ними до суду.

Як зазначено у постанові ККС ВС від 25.01.2024 у справі № 450/3797/21, при поверненні судом обвинувального акта, який не відповідає вимогам КПК, повноваження прокурора обмежені лише усуненням його недоліків, і строк їх усунення не може бути включений у строк досудового розслідування в розумінні положень ст. 219 КПК [10].

Важливим видається і висновок зроблений у постанові ККС ВС від 16.01.2023 у справі № 635/7519/2 про те, що передача обвинувального акта прокурором посадовій особі

органу прокуратури (працівниці канцелярії), яка уповноважена прийняти та відправити цей акт поштовим зв'язком до місцевого суду, в останній день строку досудового розслідування, а не посадовій особі того органу, до якого подається відповідний документ чи скарга (місцевого суду), вважається порушенням процесуальних строків (ст. 116 КПК) [11].

Необхідно звернути увагу і на рішення викладене у постанові Об'єднаної палати ККС ВС від лютого 2025 року у справі (№ 369/16172/20) [12].

Як зазначено судом кінцевим моментом строку досудового розслідування є його закінчення, яке, як етап кримінального провадження, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 283 КПК законодавець пов'язує в часі зі зверненням з обвинувальним актом до суду.

Об'єднана палата вказала, що в рамках строку досудового розслідування обвинувальний акт має бути не лише складено, затверджено та вручено, а й надіслано на адресу суду, що полягає у скеруванні акту до суду засобами поштового зв'язку або переданні його відповідальній особі канцелярії суду.

Іншою складовою проблематики етапу закінчення досудового розслідування, яка, на жаль, поки що не отримала належного вирішення, є те, що в КПК відсутні чіткі нормативно закріплені обов'язки підозрюваного, так само, як і його захисника, щодо отримання ними копії обвинувального акту, цивільного позову і реєстру матеріалів досудового розслідування. При цьому відсутній як процесуальний порядок фіксації відмови підозрюваного отримати зазначені документи або відмови написати розписку про їх отримання, так і регламентація зобов'язання сторони захисту отримати такі документи [13].

У зв'язку з цим, пропонуємо статтю 293 КПК доповнити новою частиною 2, яку викласти в такій редакції: «2. У разі відмови особі, визначеній у частині першій цієї ст., отримати копію обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та копію реєстру матеріалів досудового розслідування прокурор або слідчий за його дорученням здійснює фіксацію такої відмови в протоколі проведення процесуальної дії або іншим способом, що підтверджує факт відмови, а у випадку неможливості такої фіксації – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень».

Крім того, слід підтримати пропозиції М. А. Макарова, О. О. Торбаса та інших науковців, що вважають за доцільне розширити перелік осіб, передбачених ч. 10 ст. 290 КПК,

які за рішенням слідчого судді можуть бути обмежені у часі при ознайомленні з матеріалами досудового розслідування. Зокрема, до цього переліку варто додати цивільного позивача, його представника чи законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які можуть навмисно затягувати час у процесі ознайомлення із матеріалами кримінального провадження [14].

У зв'язку із викладеним, пропонуємо ст. 291 КПК доповнити новою частиною 5 такого змісту: «5. Обвинувальний акт, що надійшов до суду, негайно реєструється в автоматизованій системі документообігу суду і з цього моменту вважається переданим до суду. Відмова у прийнятті чи реєстрації обвинувального акту не допускається. Про передання обвинувального акту до суду повідомляється обвинувачений, його захисник, законний представник».

Крім того, деякі вчені зазначають, що до переліку документів, які направляються до суду разом з обвинувальним актом, слід включити довідку про список осіб, які підлягають виклику в судові засідання [15].

На практиці, після стадії судового розгляду на якій судом з огляду на позицію сторін визначається порядок дослідження доказів прокурор за власною ініціативою, або за ініціативою суду складає клопотання про виклик свідків у судові засідання, яке за своїм змістом ідентичне до вищеприписаної довідки, яку деякими науковцями пропонується долучати до обвинувального акту.

Однак і тут виникає дискусійне питання, щодо переліку осіб, які можуть бути викликані для допиту в суді, адже як відомо суд досліджує покази свідків безпосередньо сприймаючи їх в зал судового засідання, а протоколи допитів складені на досудовому розслідуванні взагалі суду не надаються, однак у випадку, якщо свідок не допитаний на досудовому розслідуванні і його покази не відкриті стороні захисту суд, як правило, відмовляє у виклику таких свідків в судові засідання аргументуючи це порушенням права на захист, або іншими підставами. На нашу думку така практика судів є хибною, адже з різних причин, зокрема і строків досудового розслідування, на стадії досудового розслідування не завжди вдається допитати всіх свідків, покази яких могли б вплинути на об'єктивність судового розгляду. Також в ході судового розгляду виникають нові, або додаткові не досліджені раніше обставини свідками яких могли бути не допитані особи.

Доречним є звернути увагу на про реєстр матеріалів досудового розслідування, який наповнюється інформацією відповідно до вимог ст. 109 КПК України. При цьому, форма реєстру досудового розслідування чинним КПК не визначена, як і не має чіткого визначення щодо змісту який має наповнювати позиції реєстру визначені КПК України. На початкових етапах після запровадження в дію чинного КПК була доволі розповсюджена практика, всупереч нормам передбаченим п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України, безпідставного повернення прокурору обвинувального акту із підготовчого засідання з причин невідповідності реєстру вимогам КПК України. На даний час вона майже викорінена судами і зустрічається вкрай рідко, однак єдиної форми та змісту реєстру досудового розслідування досі немає, а тому слідчі і прокурори вимушені орієнтуватись на вимоги конкретного суду на розгляд якого направляється акт та реєстр.

Отже, обвинувальний акт як процесуальний документ має достатньо серйозне значення для об'єктивного вирішення справи по суті, що проявляється відразу в декількох аспектах. Так він визначає межі судового розгляду, являється основою для захисту обвинуваченого в суді, гарантує розгляд усіх обставин злочинного діяння під час судового засідання.

Крім направлення обвинувального акту до суду однією із форм закінчення досудового розслідування є закриття кримінального провадження. Значущість цієї форми закінчення досудового розслідування підтверджується й кількістю прийнятих процесуальних рішень про закриття кримінального провадження, яка значно перевищує всі інші форми закінчення досудового слідства разом.

Як слушно зауважує Токаренко К. В., навіть у самому переліку форм, наданому в ст. 283 КПК України, закриття провадження знаходиться на першому місці, тим самим законодавець особливо підкреслює процесуальне значення цієї форми [16].

Певною мірою погоджуючись із таким твердженням, вважаємо, що належне забезпечення й дотримання прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження повинно здійснюватися незалежно від форми закінчення досудового розслідування.

Слушним є зауваженням С. А. Паршака, щодо того що рішення про закінчення досудового розслідування може мати законний характер не лише у випадку встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, але й щодо їх

всебічного, повного та об'єктивного дослідження (ч. 2 ст. 9, ч. 1 ст. 94 КПК України), а також ужиття заходів до забезпечення відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок вчинення кримінального правопорушення, тощо. Тому розслідування не може вважатися закінченим до тих пір, поки завдання кримінального провадження не вирішені [17].

Відтак постановою про закриття кримінального провадження – це одне із важливих процесуальних рішень, прийнятих компетентною уповноваженою особою, за допомогою якого забезпечується виконання завдань кримінального провадження, передбачених у ст. 2 КПК України.

Подібне визначення сформулював і С. М. Благодир, розуміючи під закриттям кримінальної справи на досудовому слідстві заключний етап розслідування, під час якого слідчий, прокурор у межах своїх повноважень аналізує та оцінює зібрані докази і на їх основі констатує закінчення провадження у кримінальній справі по суті у зв'язку з наявністю передбачених законом підстав [18].

Ми не можемо повною мірою погодитися з таким тлумаченням закриття кримінального провадження, оскільки за наявності відповідних підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності прокурор складає про це клопотання і направляє його до суду. І вже суд у підготовчому провадженні, дослідивши надіслані матеріали кримінального провадження, переконавшись у дійсній наявності підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності, приймає про це рішення і закриває провадження.

На думку Т. О. Біліченка, закриття кримінального провадження являє собою юридичний акт яким припиняється здійснення провадження через наявність певних обставин, встановлених законом [19].

Здійснивши аналіз наукових точок зору з приводу тлумачення поняття «закриття кримінального провадження», К. В. Токаренко виділила найголовніші ознаки, які вказують, що воно є кримінальним процесуальним рішенням. Ураховуючи це, учена пропонує закриття кримінального провадження розуміти як підсумкове рішення, що виконує завдання кримінального провадження та досягає його мети. Це рішення є кінцевим для багатьох стадій кримінального провадження. Але в науці виникають дискусії щодо того, чи вирішується остаточно цим рішенням саме кримінальне провадження [20].

З приводу досліджуваного питання підтримаємо бачення Г. І. Глобенка, який ціл-

ком слушно зауважив, що вихідним для усіх визначень є розуміння закриття кримінальної справи (кримінального провадження) як правового інституту. Тож, загострюючи увагу на якомусь одному аспекті закриття кримінального провадження, важко відобразити цілісну сутність цього інституту [21].

Сьогодні, науковцями пропонується різне групування підстав для закриття кримінального провадження, що здійснюється залежно від відповідних ознак. На нашу думку, важливе практичне значення має поділ підстав для закриття кримінального провадження залежно від юридичних наслідків, які настають для підозрюваного. За цим критерієм підстави для закриття кримінального провадження поділяються на реабілітуючі та нереабілітуючі. Проте деякі автори, беручи за основу даний поділ, виокремлюють й інші групи підстав.

Наприклад, С. М. Благодир виділяє реабілітуючі, нереабілітуючі та підстави, що констатують неможливість провадження [22].

Л. М. Лобойко поділяє підстави для закриття кримінального провадження на такі, що реабілітують, такі, що не реабілітують, «нейтральні» (формальні) [23].

В.М. Тертишник виділяє реабілітуючі, постреабілітуючі, нереабілітуючі та формально-процесуальні підстави [24].

Стосовно поділу підстав на реабілітуючі та нереабілітуючі погоджуємося зі слушним зауваженням Г. В. Рось, що практичне значення цієї класифікації полягає у визначенні, коли саме виникає право особи на реабілітацію. Однак за розширеної класифікації таке визначення буде неможливим [25].

Чимало запитань, у тому числі в практичній діяльності, викликає підстава для закриття кримінального провадження, передбачена п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України (помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого). Ця підстава є наслідком дії норми ст. 61 Конституції України, відповідно до якої юридична відповідальність особи має індивідуальний характер. Відтак смерть підозрюваного, обвинуваченого позбавляє сенсу подальше провадження щодо вчиненого ним кримінального правопорушення. Єдиним винятком із такої ситуації є випадок, коли близькі родичі померлого підозрюваного (обвинуваченого) переконані, що останній не вчиняв інкримінованого діяння, або діяння не має всіх ознак складу кримінального правопорушення, і, відповідно, проведення повного й неупередженого розслідування забезпечить реабілітацію померлого, зокрема шляхом

закриття провадження на стадії досудового розслідування за однією з реабілітуючих підстав або ухвалення виправдувального вироку за результатом судового розгляду.

Однак складність цього питання проявляється у тому, що КПК не передбачає процедури, за якою родичі померлого підозрюваного, обвинуваченого можуть реалізувати своє право заперечувати проти закриття кримінального провадження. Тому погоджуємося з тим, що до винесення прокурором постанови про закриття кримінального провадження щодо померлого слідчий або прокурор мають встановити коло близьких родичів померлого підозрюваного, роз'яснити їм право вимагати продовження розслідування, зафіксувати факт такого роз'яснення у відповідному протоколі та отримати від них письмове підтвердження реалізації даного права: клопотання з вимогою не закривати провадження або розписку про відсутність заперечень проти закриття провадження [26].

Описаний порядок має бути передбачено в КПК України, при цьому, на наш погляд, вимога особи не закривати провадження або відсутність заперечень проти закриття провадження не потребують окремого письмового підтвердження, крім фіксації в самому протоколі.

З урахуванням викладеного пропонуємо частину 4 ст. 284 КПК України доповнити абзацом четвертим такого змісту: «4. До прийняття постанови про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої п. 5 ч. 1 цієї ст., слідчий або прокурор встановлює коло близьких родичів померлого, роз'яснює їм право вимагати продовження досудового розслідування з метою реабілітації померлого, про що складає протокол».

В аспекті аналізованої підстави є також інші проблемні питання, які потребують відповідного вирішення. Зокрема, КПК України не визначає, що слід робити слідчому, прокурору, і що буде підставою для закриття кримінального провадження у випадку смерті особи до моменту набуття нею статусу підозрюваного. Зумовлено це тим, що у п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України прямо визначено статус особи, у зв'язку зі смертю якої провадження підлягає закриттю, – підозрюваний чи обвинувачений. Відтак у практичній площині застосування п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України, як підстави для закриття кримінального провадження у разі смерті особи до набуття нею статусу підозрюваного, є неможливим. Як свідчить вивчення матеріалів кримінальних проваджень із цього питання, в такому випадку слідчі закривають провадження на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК

України що не відповідає сутності та призначенню підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Потрібно також приділити увагу і інституту угод в корупційних правопорушеннях, як одній із форм закінчення досудового розслідування, який останнім часом набув значних змін.

Так, донедавна положення ст. 75 КК України передбачали, що суд може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням, якщо дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією.

Аналогічні положення містила і ст. 69 КК України у якій існувала пряма заборона на призначення основного покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (частині статті) у випадках призначення покарання за корупційні кримінальні правопорушення і пов'язані з корупцією.

Таким чином, особа, яка вчинила корупційне кримінальне правопорушення була позбавлена можливості бути звільненою від відбування покарання з випробуванням або на призначення більш м'якого покарання ніж визначено законом, навіть при укладенні угоди про визнання винуватості.

Натомість судова практика тривалий час рухалась шляхом затвердження угод про визнання винуватості в кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень зі звільненням засудженого від відбування покарання з випробуванням чи призначенням більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Причому ця практика існувала всупереч прямій законодавчо встановленій забороні ухвалювати такого роду рішення визначеній у ст. 69 та ст. 75 КК України. Хедлайнерами таких суперечливих, з точки зору донедавна діючого законодавства рішень, безумовно являлися судді ВАКС.

Однак, 29.10.2024 Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та КПК України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією», реєстр. № 12039 [27].

Прийнятим Законом введено низку змін, якими передбачається запровадження більш м'якого покарання щодо корупціонерів, які визнали свою вину та надали викривальні покази на інших.

Законом передбачено що угода про визнання винуватості між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні будь-якого корупційного кримінального правопорушення чи кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією (п. 2 ч. 4 ст. 469 КПК України). Окрім цього, угода про визнання винуватості може укладатися у провадженнях щодо корупційних кримінальних проступків, нетяжких або тяжких корупційних злочинів, а також кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією (п. 2–1 ч. 4 ст. 469 КПК України). При цьому додатковими умовами укладання угоди про визнання винуватості є відсутність ознак вчинення корупційних кримінальних правопорушень у співучасті, укладається з підозрюваним, обвинуваченим, який надав викривальні покази та підтвердив їх іншими доказами, відшкодовано завданий збиток або заподіяну шкоду. Важливо зауважити, що особи, яких було викрито іншим співучасником корупційної схеми, не зможуть скористатися інструментом угоди про визнання винуватості й отримають покарання за вчинене діяння на загальних підставах.

Водночас введена заборона на укладення угоди з організатором злочину, окрім випадку, коли така особа погоджується викрити іншого організатора. Це правило закріплено у ч. 4 ст. 469 КПК України, яку доповнили нормою такого змісту: «Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим, який є організатором злочину, не може бути укладена у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, за винятком випадку укладання угоди на підставі п. 2 цієї частини та за умови викриття ним іншого організатора корупційного кримінального правопорушення або кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією».

Аналіз запроваджених змін дозволяє стверджувати, що угоду з організатором корупційного кримінального правопорушення можна укладати за наявності умов викриття іншого організатора корупційного кримінального правопорушення або кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, якщо інформація щодо вчинення такого кримінального правопорушення буде підтверджена доказами, за умови повного або часткового відшкодування підозрюваним чи обвинува-

ченим завданого збитку або заподіяної шкоди (якщо такі збитки чи шкода були завдані).

Запроваджені зміни до кримінального законодавства передбачають можливість призначення узгодженого сторонами додаткового покарання у вигляді значно збільшеного штрафу навіть у випадках, коли санкція відповідної статті Особливої частини КК України не містить такого виду покарання. Відповідне положення закріплено у ч. 3 ст. 53 КК України. Законодавець пов'язує можливість застосування такого механізму із ситуаціями, коли підозрюваний або обвинувачений не має достатніх грошових коштів для відшкодування шкоди за угодою, однак володіє майном, за рахунок якого може бути забезпечене виконання узгоджених зобов'язань.

Водночас законодавчі зміни суттєво розширили межі судового розсуду при визначенні розміру такого додаткового штрафу. Зокрема, за вчинення нетяжкого злочину суд може призначити штраф у межах від 20 000 до 120 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; у разі вчинення тяжкого злочину – від 120 000 до 6 млн неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; за вчинення особливо тяжкого злочину – від 270 000 до 12 млн неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 3 ст. 53 КК України).

На нашу думку, встановлення настільки широких меж для визначення розміру штрафу створює ризики неоднакового застосування кримінального закону та потенційного зловживання дискреційними повноваженнями. Значна різниця між мінімальним і максимальним розміром штрафу може призвести до формування неоднорідної судової практики, що, у свою чергу, негативно впливатиме на реалізацію принципів правової визначеності, справедливості та рівності осіб перед законом і судом. Крім того, відсутність чітких критеріїв визначення конкретного розміру такого штрафу може зумовити виникнення корупційних ризиків та поставити під сумнів дотримання засад індивідуалізації покарання. Окрім цього, у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, сторонами угоди про визнання винуватості може бути узгоджено та призначено судом основне покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті, але не нижче від найнижчої межі, встановленої КК України. У разі призначення такого покарання особа не може бути звільнена від відбування покарання з випробуванням (ст. 69-2 КК України).

До нововведень у процедурі укладання угоди можна віднести підвищення гарантій законності укладання угоди, адже передбачено, що угоду в корупційних кримінальних правопорушеннях мають погоджувати прокурори вищого рівня.

Зокрема, у пунктах 3, 6 ч. 2 ст. 470 КПК України визначено, що у кримінальному провадженні щодо особливо тяжкого злочину – за погодженням з Генеральним прокурором (особою, яка виконує його обов'язки) або його першим заступником чи заступником, а у кримінальному провадженні щодо особливо тяжкого злочину, досудове розслідування якого здійснюється детективами НАБУ або яке було направлено до суду прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, угода про визнання винуватості має бути погоджена із заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (особою, яка виконує його обов'язки).

Окрім цього, надана можливість внесення змін до укладеної угоди до моменту видалення суду до нарадчої кімнати. Передбачається, що до моменту видалення суду до нарадчої кімнати сторони угоди мають право ініціювати зміни до укладеної угоди та у разі досягнення згоди укласти нову угоду. Це надає змогу захисту своєчасно запропонувати нові умови за результатами розгляду справи в суді, коли є ймовірність, що суддя відмовиться затвердити угоду.

Наведені вище нові правила укладання угоди у провадженні щодо корупційних кримінальних правопорушень є позитивним кроком на шляху в боротьбі з корупцією. Ці нововведення знайшли підтримку і в антикорупційних органах. Зокрема, НАБУ та САП зазначають, що вказаними нововведеннями вдосконалюється інститут угод про визнання винуватості в корупційних справах, що підвищить ефективність розслідувань і прискорить судовий розгляд корупційних топ справ.

Проте прийнятий Закон містить низку недоліків. Адже швидке досягнення угоди та відсутність реального покарання щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з одного боку, призводить до збільшення кількості вироків на підставі затверджених угод, але з іншого – породжує безліч негативних наслідків для правової системи України. Зокрема, укладання угоди про визнання винуватості в провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень може призвести до істотного погіршення якості досудового розслідування і зниження стандартів доказування. Захоплення угодами призводить

до послаблення уваги до аналізу та перевірки зібраних доказів, подекуди – до неприкритого ігнорування закону, приховування важливих доказів, фактів, обставин, які мають значення для кримінального провадження і вказують на невинуватість особи.

Окрім цього, негативним наслідком є ймовірна можливість спонукати підозрюваного/обвинуваченого до визнання своєї вини всупереч реальним фактам (там, де він не є винуватим), просто внаслідок загрози відбуття покарання. Загроза отримати реальний строк покарання та одночасна альтернатива відкупитися від покарання завдяки укладенню угоди з прокурором може підштовхнути невинуватих осіб через страх програшу в суді обмовляти себе й інших осіб, визнаючи провину за те, чого вони не вчиняли.

Також збільшується ризик того, що угоди можуть стати інструментом уникнення покарання за тяжкі та особливо тяжкі злочини. Підозрювані, обвинувачені, маючи фінансові та інші важелі впливу на ситуацію, можуть отримувати невинуватості м'яке покарання без належної перевірки їхньої ролі у вчиненні кримінальних правопорушень, що буде підривати конституційні засади правосуддя.

Окрім цього, укладання угоди є правом прокурора, а не обов'язком. І це може стати проблемою. Так, призначення додаткового покарання у вигляді штрафу та його розмір (зміни до ст. 53 КК України), можливість призначення таким особам більш м'якого покарання (нова ст. 69–2 КК України), можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням (навіть затяжкий корупційний злочин – зміни до ст. 75 КК України) залежать від добросовісності прокурора, що водночас дає можливість для зловживань вже з його боку, оскільки не обов'язковість, а можливість призначення таких додаткових покарань і навіть повністю звільнення від покарання покладені на розсуд прокурора. Це підтверджується й тим, що розмір штрафу, передбачений ст. 53 КК України, наразі буде залежати не тільки від тяжкості вчиненого злочину, але і призначатися з урахуванням майнового стану винуватого в скоєнні кримінального правопорушення, тобто у разі, якщо співробітники антикорупційних органів не зможуть (чи не захочуть) знайти власність (кошти, майно) корупціонера, що зазвичай оформлена на його близьких і не дуже родичів, довірених осіб, то і штраф буде неспіврозмірно малий порівняно з нанесеними державі збитками. Крім того, доповнивши ст. 75 КК України нормою, що передбачає звільнення від покарання у разі укладання угоди про визнання винуватості,

законодавець фактично прибрав усі обмеження щодо застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням, що були до того щодо осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Нерозв'язаними в новому Законі є і питання обов'язкового застосування спеціальної конфіскації при укладенні угод про визнання винуватості за корупційне кримінальне правопорушення за наявності підстав для цього. Суд не має повноважень витребувати матеріали досудового розслідування або ж зобов'язати прокурора направляти до суду такі матеріали разом з актом чи угодою.

Водночас, попри критичні моменти, новий Закон має принести позитивні результати при розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень, як ми це можемо вбачати при практичному застосуванні аналогічних норм у правових системах США та Європи. Так, у зв'язку з ростом злочинності ще у 1920-х роках 88% справ у Нью-Йорку та 85% справ у Чикаго вирішувалося шляхом укладання угод, що привело до того, що у 1968-1970 роках Верховний суд США легалізував укладення угоди шляхом прийняття рішень у конкретних провадженнях, визнавши їхню конституційність. На сьогодні близько 95% кримінальних проваджень у США вирішується укладанням угоди з правосуддям.

Інститут укладання угод у кримінальному судочинстві України, беззаперечно, вдосконалюється і несе такі позитивні зміни в розслідуванні кримінальних правопорушень, як збереження ресурсів (часу, грошей) правоохоронних органів і судової системи, розгляд судових справ за скороченою процедурою, але й водночас має ризики: визнання вини невинуватою особою, зупинення повноцінного розслідування у разі визнання вини і суб'єктивність формулювання запропонованих умов угоди, пов'язаних зі звільненням від покарання, що негативно впливає на невідворотність покарання та соціальну справедливість.

Отже, у провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, законодавець запровадив низку нововведень, що дадуть змогу розглянути альтернативні шляхи закінчення кримінального провадження з максимальною вигодою як для сторони обвинувачення так і захисту, одночасним викриттям більш гучних корупційних правопорушень і відшкодуванням нанесеної шкоди вже у більш привабливих для держави розмірах, ніж було до цього часу.

Вважаємо що дієвість таких змін та можливість їх подальшого удосконалення можна буде оцінити лише аналізуючи наслідки їх впровадження у середньостроковій перспективі.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що завершення досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень є одним із найбільш відповідальних та складних етапів кримінального процесу, від належної реалізації якого залежить забезпечення ефективності подальшого судового розгляду та дотримання прав усіх учасників кримінального провадження.

У ході дослідження встановлено, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України містить низку проблемних аспектів, пов'язаних із процедурою відкриття матеріалів стороні захисту, дотриманням розумних строків, укладенням угод, а також визначенням меж процесуальної дискреції прокурора та суду під час завершення досудового розслідування у справах корупційної спрямованості. Окрему увагу привертають законодавчі новели щодо можливості застосування додаткових штрафів у межах угод, що, з одного боку, спрямовано на підвищення ефективності механізмів відшкодування шкоди, а з іншого – створює ризики неоднакового

правозастосування та потенційного зловживання дискреційними повноваженнями.

Доведено, що ефективність завершення досудового розслідування безпосередньо залежить від належного процесуального керівництва прокурора, своєчасного виконання сторонами процесуальних обов'язків, а також забезпечення балансу між публічними інтересами держави та гарантіями права на захист. Водночас відсутність чітких критеріїв реалізації окремих процесуальних механізмів у корупційних кримінальних провадженнях негативно впливає на формування єдиної судової практики та може призводити до порушення принципу правової визначеності.

У зв'язку з цим актуальним є подальше вдосконалення положень кримінального процесуального законодавства України в частині регламентації порядку завершення досудового розслідування, конкретизації меж процесуальної дискреції та запровадження додаткових процесуальних гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності протидії корупційним кримінальним правопорушенням, забезпеченню принципів справедливого судочинства та зміцненню довіри суспільства до системи кримінальної юстиції.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Глобенко Г. І. Закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007.
3. Легких К. В. Використання недоліків обвинувального акта стороною захисту. Обвинувальний акт як форма кримінального позову. URL: <http://bnc.in.ua/publikatsiji/inshi-publikatsiji/430-vikoristannya-nedolikiv-obvinuvalnogo-akta-storonoyu-zakhistu-obvinuvalnij-akt-yak-forma-kriminalnogo-pozovu.html>
4. Моторигіна М. Г. Проблеми визначення моменту набуття підозрюваним статусу обвинуваченого. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2015. Вип. 19. С. 209–213.
5. Пожар В. Г. Проблеми забезпечення прав деяких учасників кримінального провадження на етапі закінчення досудового розслідування. Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства : матеріали регіонального круглого столу / за ред. Ю. П. Аленіна. Одеса : Юридична література, 2013. С. 87–91.
6. Торбас О. О. Момент закінчення досудового розслідування за КПК України 2012 р. Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2013. С. 106–108.
7. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 07.12.2022 у справі № 681/1033/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107834075>
8. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 08.02.2023 у справі № 135/1003/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108930824>
9. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15.04.2024 у справі № 753/25892/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118520015>
10. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 25.01.2024 у справі № 450/3797/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116704996>

11. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 16.01.2023 у справі № 635/7519/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108526621>
12. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 369/16172/20. Верховний Суд. 2025.
13. Ковтун Я. О. Проблемні питання вручення обвинувального акта стороні захисту по закінченні досудового розслідування. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 6, ч. 2. С. 169–173.
14. Макаров М. А. Встановлення слідчим суддею строку на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Адвокатура: минуле та сучасність : матеріали V міжнар. наук. конф. Одеса, 2015. С. 193.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. С. В. Ківалова, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченка. Одеса : Одіссей, 2013. 1104 с.
16. Токаренко К. В. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016.
17. Паршак С. А. Забезпечення прав учасників кримінального провадження під час закінчення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2000.
18. Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві. Тернопіль : Економічна думка, 2001. 184 с.
19. Біліченко Т. О. Підстави закриття кримінального провадження: поняття, сутність, види. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 2, ч. 3. С. 70–74.
20. Токаренко К. В. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016.
21. Глобенко Г. І. Закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007.
22. Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві. Тернопіль : Економічна думка, 2001. 184 с.
23. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : курс лекцій. Київ : Істина, 2005. 456 с.
24. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина. Київ : Алерта, 2014. 420 с.
25. Рось Г. В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2009.
26. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.
27. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією : Закон України від 29.10.2024 № 4033-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4033-20#Text>

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 18.03.2026

Дата прийняття статті: 24.03.2026

Дата публікації статті: 12.06.2026

УДК 336.14:347.73(477)

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.10>**Ірина УСТИНОВА**

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії держави і права, конституційного та адміністративного права факультету права та міжнародних відносин Національного університету «Київський авіаційний інститут»

ORCID: 0000-0003-1112-807X**Юлія КОРНІЄНКО**

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, факультету права та міжнародних відносин Національного університету «Київський авіаційний інститут»

ORCID: 0009-0004-7314-7019

ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

У статті досліджено деякі питання фінансової відповідальності у бюджетній сфері, і є комплексним дослідженням правової природи фінансової відповідальності за порушення бюджетного законодавства України, а також визначення особливостей її застосування в сучасних умовах. Окрема увага приділяється аналізу механізмів притягнення до відповідальності та шляхів підвищення ефективності бюджетного контролю. Методи дослідження: у процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема аналіз, синтез, системно-структурний та порівняльно-правовий підходи. Застосування формально-юридичного методу дозволило розкрити зміст норм бюджетного законодавства, а також визначити особливості їх практичного застосування. Окрім цього, використано метод узагальнення для формулювання теоретичних висновків і пропозицій. Результати: у результаті дослідження встановлено, що фінансова відповідальність за порушення бюджетного законодавства України має комплексний характер і поєднує елементи публічно-правового впливу. Визначено ключові проблеми практичного застосування відповідних норм, зокрема недостатню ефективність механізмів контролю та притягнення до відповідальності. Обґрунтовано необхідність удосконалення правового регулювання у цій сфері з метою підвищення дисципліни у бюджетних правовідносинах. Обговорення результатів дослідження свідчить про наявність системних недоліків у механізмі реалізації фінансової відповідальності за порушення бюджетного законодавства України. Зокрема, проблемним залишається питання ефективності бюджетного контролю та узгодженості дій уповноважених органів. Водночас актуалізується потреба в удосконаленні нормативно-правової бази та підвищенні рівня правозастосовної практики. Запропоновані підходи можуть сприяти зміцненню фінансової дисципліни та забезпеченню належного функціонування бюджетної системи.

Ключові слова: фінансова відповідальність, бюджетне законодавство, бюджетне правопорушення, бюджетний контроль, фінансова дисципліна.

Iryna Ustynova, Yulia Kornienko. SOME LEGAL ASPECTS OF FINANCIAL LIABILITY FOR VIOLATIONS OF UKRAINE'S BUDGET LEGISLATION

Particular attention is paid to analysing the mechanisms for holding parties accountable and ways of improving the effectiveness of budgetary control. Research methods: the study employed general scientific and specific legal methods, including analysis, synthesis, and systemic-structural and comparative legal approaches. The application of the formal legal method enabled an examination of the content of budgetary legislation, as well as an identification of the specific features of its practical application. In addition, the method of generalisation was used to formulate theoretical conclusions and proposals. Results: the study found that financial liability for breaches of Ukraine's budgetary legislation is multifaceted and incorporates elements of public law enforcement. Key issues regarding the practical application of the relevant provisions have been identified, in particular the insufficient effectiveness of control mechanisms and enforcement measures. The need to improve legal regulation in this area has been substantiated with a view to enhancing discipline in budgetary legal relations. The discussion of the research findings indicates the existence of systemic shortcomings in the mechanism for enforcing financial liability for breaches of Ukraine's budgetary legislation. In particular, the effectiveness of budgetary control and the coordination of actions by the competent authorities remain problematic. At the same time, there is a growing need to improve the regulatory framework and enhance the quality of law enforcement practices. The proposed approaches may contribute to strengthening financial discipline and ensuring the proper functioning of the budgetary system.

Key words: financial accountability, budgetary legislation, budgetary offences, budgetary control, financial discipline.

Постановка проблеми. В умовах тривалого правового режиму воєнного стану та необхідності максимально ефективного використання обмежених державних ресурсів, питання фінансової відповідальності за

порушення бюджетного законодавства набуває особливого значення. Бюджетна система України наразі стикається з безпрецедентними викликами: від критичного дефіциту коштів до потреби у миттєвій адаптації пра-

вових норм під потреби оборони та соціального захисту. У таких обставинах фінансова відповідальність виступає не лише як інструмент покарання, а насамперед як превентивний механізм, що забезпечує цільове та раціональне використання публічних фінансів, мінімізуючи ризики зловживань та технічних помилок на всіх рівнях бюджетного процесу.

Актуальність даної проблеми посилюється динамічністю вітчизняного законодавства та поступовою гармонізацією українських правових норм із європейськими стандартами фінансового контролю. Попри існування базових положень у Бюджетному кодексі України [1], на практиці виникає чимало дискусійних питань щодо розмежування видів правопорушень, суб'єктивного складу відповідальності та процедур застосування заходів впливу. Відсутність єдиного підходу до тлумачення окремих норм нерідко призводить до правової невизначеності, що ускладнює роботу розпорядників коштів та органів державного фінансового контролю.

Комплексне дослідження фінансової відповідальності є необхідним для формування стійкої моделі бюджетної дисципліни. Це дозволить не лише вдосконалити чинну нормативно-правову базу, а й створити прозорі умови для функціонування фінансової системи, де кожен випадок нецільового використання чи недотримання регламентів матиме чітко визначені та невідворотні юридичні наслідки. Розв'язання цих питань є фундаментом для зміцнення довіри суспільства та міжнародних партнерів до державних інституцій у процесі повоєнного відновлення країни.

Результати та обговорення. Питання фінансової відповідальності за порушення бюджетних норм перебуває у центрі уваги багатьох провідних вітчизняних правознавців та економістів, які аналізують цей інститут через призму фінансового, адміністративного та конституційного права. Значний внесок у розробку теоретичних засад та практичних аспектів бюджетної дисципліни внесли такі науковці, як Л.К. Воронова, яка заклала фундамент дослідження фінансової відповідальності, а також Н.Ю. Пришва, О.П. Орлюк та В.П. Нагребельний, чії праці присвячені механізмам державного фінансового контролю та правовому регулюванню бюджетних правовідносин. Процесуальні аспекти застосування заходів впливу та специфіку відповідальності розпорядників бюджетних коштів детально досліджували у своїх роботах І.Б. Завєруха, М.П. Кучерявенко, Л.А. Савченко та С.Т. Кадькаленко. Попри вагомий доробок

зазначених авторів, стрімка трансформація законодавства в умовах воєнного стану та перехід на нові стандарти публічного аудиту потребують подальшого переосмислення цієї проблематики, що й обумовлює необхідність проведення даного дослідження.

Метою статті є комплексне дослідження правової природи фінансової відповідальності за порушення бюджетного законодавства, аналіз чинних механізмів її застосування в умовах воєнного стану та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання для зміцнення бюджетної дисципліни в Україні.

Виклад основного матеріалу. Фінансова відповідальність за порушення бюджетного законодавства України є одним із ключових механізмів охорони публічних фінансів, оскільки саме бюджет через систему доходів, видатків і трансфертів забезпечує виконання державних і місцевих функцій. У сучасних умовах, коли бюджетна система працює під тиском воєнних, соціальних і економічних викликів, значення належного контролю за бюджетними коштами лише зростає: у дослідженні Д.В. Кравцова, який прямо пов'язує ефективність фінансового контролю з потребою оперативного реагування на ризики нецільового використання коштів, а також із переходом до ризик-орієнтованих, превентивних і цифрових форм нагляду [5, с. 41–42].

У правовому сенсі відправною точкою є стаття 116 Бюджетного кодексу України, яка визначає порушенням бюджетного законодавства недотримання норм щодо складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету та звітування про його виконання [1]. Така конструкція є доволі широкою і охоплює не лише пряме незаконне витрачання коштів, а й будь-які порушення процедурної дисципліни на всіх стадіях бюджетного процесу. Отже, бюджетне правопорушення в українській моделі не зводиться до однієї форми зловживання, а охоплює всю сукупність дій або бездіяльності, які підривають законність бюджетної діяльності.

Саме тому фінансова відповідальність у бюджетній сфері має особливу природу. Вона не тотожна суто каральному підходу, оскільки спрямована не лише на покарання винного, а й на відновлення належного бюджетного режиму, усунення наслідків порушення та попередження повторних деліктів. У дослідженні Р.В. Миронюк та С.А. Миронюк наголошується, що заходи фінансово-правової відповідальності за бюджетні правопорушення встановлюються главою 18 Бюджетного кодексу, але їхня процедура значною

мірою розпорошена в підзаконних актах, що ускладнює однакове застосування. Дослідники також обґрунтовують доцільність уніфікації підстав і порядку застосування цих заходів [7, с. 321].

Зміст статті 117 Бюджетного кодексу дає підстави вважати, що фінансова відповідальність у бюджетній сфері поєднує превентивні, припиняючі та відновлювальні елементи [1]. До заходів впливу належать попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства, зупинення операцій з бюджетними коштами, призупинення і зменшення бюджетних асигнувань, повернення бюджетних коштів до відповідного бюджету, зупинення дії рішення про місцевий бюджет, безспірне вилучення коштів з місцевих бюджетів, а також інші заходи, визначені законом про Державний бюджет України. Це означає, що держава застосовує не одну санкцію, а цілу систему впливу, яка має бути співмірною із характером порушення та його наслідками.

Не менш важливо, що стаття 118 Бюджетного кодексу визначає й коло органів, уповноважених приймати рішення про застосування таких заходів: це Міністерство фінансів України, органи Казначейства України, органи державного фінансового контролю, місцеві фінансові органи та головні розпорядники бюджетних коштів у межах їхніх повноважень. Норма також підкреслює, що повторне покарання за вже виявлені й усунені порушення не допускається [1]. Із цього випливає важлива гарантія правової визначеності: механізм впливу має бути не лише жорстким, а й справедливим, тобто спрямованим на реальне виправлення порушення, а не на формальне накопичення санкцій.

Окреме місце в системі бюджетної відповідальності посідає нецільове використання бюджетних коштів. Стаття 119 Бюджетного кодексу закріплює це поняття як витрачання коштів на цілі, що не відповідають бюджетним призначенням [1]. Така норма є принципово важливою, оскільки саме цільове використання становить ядро бюджетної дисципліни: бюджетні ресурси не можуть перетворюватися на інструмент довільного управлінського розсуду. У цьому контексті нецільове використання виступає не просто фінансовою помилкою, а правопорушенням, яке безпосередньо загрожує ефективності виконання публічних функцій держави.

Бюджетна відповідальність в українському праві не існує ізольовано від інших видів юридичної відповідальності. Стаття 121 Бюджетного кодексу прямо встановлює, що посадові особи, з вини яких допущено порушення

бюджетного законодавства, несуть цивільну, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законом. Це означає, що бюджетне правопорушення може породжувати багаторівневу реакцію держави: від службового стягнення до кримінального переслідування. Водночас така багатошаровість потребує чіткого розмежування складів і компетенцій, інакше виникає ризик дублювання та правової невизначеності.

Адміністративний та кримінальний компоненти цієї системи особливо помітні в Кодексі України про адміністративні правопорушення [4] та Кримінальному кодексі України [6]. Стаття 164–12 КУпАП передбачає відповідальність за порушення бюджетного законодавства, а Кримінальний кодекс встановлює окремі склади злочинів, зокрема статтю 210 про нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків чи надання кредитів без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, а також статтю 211 про видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону. Отже, коли порушення набуває підвищеної суспільної небезпеки або завдає істотної шкоди, держава переходить від фінансово-правового реагування до адміністративної чи кримінальної репресії.

Разом із тим сучасні дослідження переконливо показують, що межа між бюджетною, адміністративною та кримінальною відповідальністю має бути проведена максимально точно. У статті 2024 року наголошено, що поняття «бюджетне правопорушення» доцільно використовувати саме в межах фінансово-правових відносин, тоді як для адміністративних проступків у бюджетній сфері слід застосовувати законодавчо закріплену категорію «порушення бюджетного законодавства». Дослідники також застерігають від надмірного розширення переліку адміністративних порушень за рахунок діянь, які лише опосередковано стосуються бюджетної сфери [7]. Така позиція є переконливою, оскільки вона сприяє більш точному розмежуванню деліктів і не допускає розмивання правової природи фінансової відповідальності.

Окремо слід підкреслити, що в умовах воєнного стану значення фінансового контролю та відповідальності за бюджетні порушення істотно зростає. Нові наукові праці 2025 року описують перехід до превентивного аудиту, цифрового моніторингу в реальному часі та ризик-орієнтованих перевірок як відповідь на кризові бюджетні потоки й підвищені загрози нецільового використання коштів [10]. У цій

логіці відповідальність перестає бути тільки реакцією на вже вчинене порушення і дедалі більше стає частиною системи попередження, раннього виявлення та нейтралізації ризиків. Саме тому правова конструкція бюджетної відповідальності нині повинна оцінюватися не лише з погляду санкції, а й з погляду її здатності підтримувати стійкість державних фінансів.

Ю.П. Назар також підкреслює, що важливою проблемою залишається фрагментарність підзаконного регулювання та недостатня узгодженість контрольних процедур. Це створює ситуацію, коли формально санкції існують, але механізм їх реалізації не завжди є достатньо уніфікованим, швидким і передбачуваним. Звідси випливає потреба в удосконаленні нормативної бази, посиленні внутрішнього контролю розпорядників коштів, більшій прозорості документування контрольних дій і підвищенні персональної відповідальності посадових осіб. Такі висновки особливо важливі для сфери публічних фінансів, де одна управлінська помилка може спричинити суттєві втрати для держави або громади [8].

Разом із тим позиції науковців щодо необхідності усунення фрагментарності правового регулювання є достатньо обґрунтованими та логічно впливають із самої природи бюджетних правовідносин. Зокрема, у дослідженні Я.Р. Дегтяр підкреслюється, що бюджетне правопорушення характеризується такими ознаками, як протиправність, винність і суспільна небезпека, що потребує чіткого та системного правового реагування, а не розпорошених процедурних механізмів [3, с. 19]. Відсутність єдиної узгодженої процедури застосування заходів впливу фактично нівелює принцип невідворотності відповідальності, оскільки створює можливості для різного тлумачення норм і неоднакового застосування санкцій на практиці.

Крім того, науковці акцентують увагу на тому, що ефективність фінансової відповідальності безпосередньо залежить від якості державного фінансового контролю як системи. А.В. Пиріг у своєму дослідженні, доводить, що контроль у сфері обігу бюджетних коштів повинен бути не лише формальним інструментом фіксації порушень, а й функціонувати як комплексна превентивна система, яка забезпечує своєчасне виявлення ризиків і запобігання порушенням [9, с. 44]. Саме тому недостатня узгодженість контрольних процедур призводить до втрати превентивної функції відповідальності та зводить її переважно до реактивного механізму.

Водночас А.В. Гарбінська-Руденко та В.С. Ковбасюк обґрунтовують необхідність посилення правового інструментарію протидії нецільовому використанню бюджетних коштів, наголошуючи, що юридичний примус має поєднуватися з фінансовим моніторингом і системою внутрішнього контролю розпорядників коштів [2, с. 127–128]. Такий підхід є виправданим, оскільки дозволяє змістити акцент із покарання за вже вчинене правопорушення на попередження його виникнення. У підсумку, наукові позиції сходяться на тому, що лише комплексне вдосконалення нормативної бази та контрольних механізмів здатне забезпечити реальну ефективність фінансової відповідальності у бюджетній сфері.

Вважаємо, що фінансова відповідальність за порушення бюджетного законодавства України є не допоміжним, а системоутворювальним елементом бюджетного правопорядку, та підтримуємо чинну думку інших наукових досліджень. Вона поєднує відновлення порушеного фінансового балансу, припинення неправомірних дій, попередження нових порушень і, за потреби, індивідуалізацію більш суворої юридичної реакції. Її ефективність залежить від того, наскільки узгоджено працюють норми Бюджетного кодексу, адміністративного та кримінального законодавства, а також від якості фінансового контролю. Саме в цьому полягає практичний сенс бюджетної відповідальності: вона має забезпечувати не формальне покарання, а реальну охорону публічних коштів, законність управління ними та довіру суспільства до держави. В статті комплексно розглянуто поняття фінансової відповідальності, яке тривалий час було ґрунтовно досліджено наукою фінансового права, але потребує перегляду з урахуванням часу та розвитку законодавства.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна констатувати, що фінансова відповідальність за порушення бюджетного законодавства в Україні є інститутом, який виходить за межі суто каральної функції та відіграє роль фундаментального гаранта стабільності публічних фінансів. Встановлено, що в умовах сучасних викликів, зокрема правового режиму воєнного стану, ефективність цієї відповідальності безпосередньо залежить від системності державного фінансового контролю та чіткого розмежування бюджетних деліктів від адміністративних і кримінальних правопорушень. Аналіз наукових підходів та правозастосовної практики свідчить про наявність певної фрагментарності нормативного регулювання, що зумовлює потребу в уніфікації процедур

застосування заходів впливу та посиленні превентивних механізмів, таких як цифровий моніторинг і ризик-орієнтований аудит. Таким чином, лише комплексне вдосконалення правового інструментарію у поєднанні з підвищенням персональної відповідальності

розпорядників коштів дозволить трансформувати бюджетну відповідальність із реактивного механізму на дієву систему запобігання зловживанням, що є критично важливим для прозорого повоєнного відновлення та зміцнення фінансової дисципліни в державі.

Література:

1. Бюджетний кодекс України, Закон України № 2456-VI від 8 липня 2010 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
2. Гарбінська-Руденко, А. В., & Ковбасюк, В. С. (2024). Теоретико-правові аспекти протидії нецільовому використанню бюджетних коштів. *Ірпінський юридичний часопис*, 2(15), 127–134. [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(15\)-2024-127-134](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-127-134)
3. Дегтяр Я. Бюджетні правопорушення як підстави відповідальності за чинним законодавством України. *Economics and Law*, 2024. 43(1), 19–24. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2016.01.019>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України № 8073-X від 7 грудня 1984 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10#Text>
5. Кравцов Д. В. Особливості здійснення фінансового контролю в умовах воєнного стану: загальна характеристика. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2025. 3(62), 41–45. <https://doi.org/10.32782/ruuv.v3.2025.8>
6. Кримінальний кодекс України, Закон України № 2341-III від 5 квітня 2001 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
7. Миронюк Р. В., Миронюк С. А. Заходи фінансово-правової відповідальності за правопорушення в бюджетній сфері. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2024. 3, 321–324. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/75>
8. Назар Ю. С. Протидія порушенням бюджетного законодавства [Монографія]. СПОЛЮМ. 2021.
9. Пиріг А. В. Особливості державного фінансового контролю у сфері обігу бюджетних коштів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право, 2024. 86(4), 39–45. <https://doi.org/visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320869>
10. Піхоцький В. Ф. Еволюція механізмів державного фінансового контролю в умовах цифрової трансформації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*, 2025. 47, 150–162. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17821667>

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 19.03.2026

Дата прийняття статті: 24.03.2026

Дата публікації статті: 12.06.2026

УДК 343.13:342.7

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.11>**Вікторія ЧЕРВАНЧУК**аспірант кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ

ORCID: 0009-0007-0256-5899

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ІНШОЇ ОСОБИ
ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ АРЕШТУ МАЙНА
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

У статті досліджено процесуальні гарантії іншої особи під час застосування арешту майна у кримінальному провадженні. Проаналізовано положення чинного кримінального процесуального законодавства України, наукові підходи та окремі аспекти судової практики щодо забезпечення прав осіб, стосовно майна яких вирішується питання про арешт. Встановлено, що чинне нормативне регулювання не повною мірою забезпечує належний рівень правової визначеності процесуального статусу іншої особи та містить окремі суперечності у частині реалізації процесуальних прав під час застосування арешту майна.

Акцентовано увагу на тому, що арешт майна належить до найбільш поширених заходів забезпечення кримінального провадження, застосування якого пов'язане з тимчасовим обмеженням права власності особи. Саме тому особливого значення набуває належне забезпечення процесуальних гарантій осіб, чий майнові права обмежуються у межах кримінального провадження. Насамперед ідеться про право особи бути повідомленою про розгляд клопотання щодо арешту майна, брати участь у судовому розгляді, користуватися правничою допомогою та оскаржувати ухвалене судове рішення.

Зазначено, що окремі положення КПК України, які регулюють порядок накладення арешту на майно, потребують подальшого вдосконалення, оскільки під час досудового розслідування виникають складнощі у визначенні процесуального статусу особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, а також у забезпеченні реалізації її процесуальних прав. Окрему увагу приділено неоднаковим підходам судової практики до вирішення питань щодо скасування арешту майна та необхідності дотримання балансу між інтересами кримінального провадження і захистом права власності особи.

За результатами проведеного дослідження зроблено висновок про необхідність удосконалення кримінального процесуального законодавства України у частині регламентації процесуальних гарантій іншої особи під час застосування арешту майна. Запропоновано окремі напрями вдосконалення, спрямовані на підвищення рівня захисту майнових прав особи, забезпечення правової визначеності процесуального статусу учасників кримінального провадження та формування більш єдиного підходу у правозастосовній практиці.

Ключові слова: арешт майна, кримінальне провадження, інша особа, право власності, процесуальні гарантії, досудове розслідування, судовий контроль, майнові права.

Viktoriiia Chervanchuk. PROCEDURAL GUARANTEES OF ANOTHER PERSON DURING THE APPLICATION OF PROPERTY SEIZURE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article examines the procedural guarantees of another person during the application of property seizure in criminal proceedings. The provisions of the current criminal procedural legislation of Ukraine, doctrinal approaches, and certain aspects of judicial practice concerning the protection of the rights of persons whose property is subject to seizure are analyzed. It has been established that the current legal regulation does not fully ensure an appropriate level of legal certainty regarding the procedural status of another person and contains certain inconsistencies in the implementation of procedural rights during the application of property seizure.

Attention is focused on the fact that property seizure is one of the most commonly applied measures to ensure criminal proceedings, the application of which is associated with a temporary restriction of an individual's property rights. For this reason, proper protection of the procedural guarantees of persons whose property rights are restricted within criminal proceedings becomes particularly important. First of all, this concerns the right of a person to be notified of the consideration of a motion for property seizure, to participate in court proceedings, to receive legal assistance, and to appeal the relevant court decision.

It is noted that certain provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine regulating the procedure for imposing seizure on property require further improvement, since difficulties arise during pre-trial investigation in determining the procedural status of a person whose property is subject to seizure, as well as in ensuring the exercise of such person's procedural rights. Particular attention is paid to the inconsistent approaches in judicial practice regarding the lifting of property seizure and the need to maintain a balance between the interests of criminal proceedings and the protection of an individual's property rights.

Based on the results of the study, it is concluded that there is a need to improve the criminal procedural legislation of Ukraine in terms of regulating the procedural guarantees of another person during the application of property seizure. Certain directions for improvement are proposed, aimed at increasing the level of protection of property rights, ensuring legal certainty of the procedural status of participants in criminal proceedings, and developing a more unified approach in law enforcement practice.

Key words: property seizure, criminal proceedings, another person, property rights, procedural guarantees, pre-trial investigation, judicial control, proprietary rights.

Постановка проблеми. Одним із найбільш поширених заходів забезпечення кримінального провадження є арешт майна, застосування якого безпосередньо пов'язане з тимчасовим обмеженням права власності особи. З огляду на це особливого значення набуває забезпечення належних процесуальних гарантій осіб, чий права та законні інтереси зазнають обмеження у зв'язку із накладенням арешту на майно. Насамперед це стосується права особи на участь у судовому розгляді, отримання правничої допомоги, подання заперечень, оскарження судового рішення, а також забезпечення належного судового контролю за втручанням у право власності [2, с. 22–24].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України містить низку положень, спрямованих на регламентацію порядку накладення арешту на майно та визначення процесуального статусу осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт. Водночас окремі аспекти такого правового регулювання залишаються дискусійними та потребують подальшого наукового осмислення. Зокрема, на сьогодні недостатньо чітко визначено обсяг процесуальних прав іншої особи під час вирішення питання про арешт майна, порядок реалізації таких прав, а також процесуальні гарантії їх належного забезпечення [15, с. 111–113].

Крім того, аналіз судової практики свідчить про наявність неоднакових підходів до вирішення питань щодо накладення та скасування арешту майна, визначення процесуального статусу особи, а також оцінки допустимості втручання у право власності в межах кримінального провадження [1, с. 7–9]. У зв'язку з цим актуальним є дослідження процесуальних гарантій іншої особи під час застосування арешту майна, а також визначення напрямів удосконалення кримінального процесуального законодавства України у відповідній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання арешту майна у кримінальному провадженні неодноразово ставало предметом наукового аналізу, що зумовлено як практичною поширеністю цього заходу забезпечення кримінального провадження, так і його безпосереднім впливом на майнові права особи. У науковій літературі увага приділялася правовій природі арешту майна, підставам і процесуальному порядку його застосування, а також проблемам забезпечення прав осіб, майно яких підлягає арешту.

Зокрема, О. В. Верхогляд-Герасименко досліджувала питання накладення арешту

на майно третіх осіб у кримінальному провадженні та звертала увагу на необхідність належного забезпечення їх процесуальних прав під час вирішення відповідних питань слідчим суддею [2, с. 20–27]. І. В. Гловюк аналізувала арешт майна як захід забезпечення кримінального провадження, акцентуючи на змінах у правовому регулюванні цього інституту та їх значенні для правозастосування [4, с. 155–160].

Окремі аспекти накладення і скасування арешту майна розглянуто у працях А. О. Воронкіна, який звертає увагу на складнощі, що виникають під час застосування положень КПК України щодо арешту майна, а також на необхідність дотримання балансу між інтересами кримінального провадження та правами власника майна [3, с. 31–36]. М. Д. Денисовський досліджував загальні питання застосування арешту майна у кримінальному провадженні, зокрема його мету, підстави та значення у системі заходів забезпечення кримінального провадження [6, с. 87–94].

Значний інтерес для цієї тематики становлять праці Т. Є. Зелькіної, у яких розкрито сутність арешту майна, актуальні питання його застосування, а також більш широко проаналізовано обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування [8, с. 45–70; 9, с. 144–148]. Підстави та процесуальний порядок обмеження недоторканності права власності під час застосування арешту майна досліджував О. І. Здрок, наголошуючи на необхідності чіткого дотримання процесуальної форми такого обмеження [7, с. 175–183].

Проблемні питання застосування арешту майна також висвітлено у працях І. П. Зінковського, А. С. Котової, О. Лютого, О. Ковальчука, А. Р. Туманянц та В. І. Медведєва [10, с. 182–189; 11, с. 90–115; 12, с. 336–343; 14, с. 194–199]. Водночас питання нормативного регулювання процесуального статусу третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, окремо досліджували В. В. Назаров та Т. В. Смалюк, що має важливе значення для розмежування статусу такої особи з іншими учасниками кримінального провадження [13].

Разом із тим, попри наявність значної кількості наукових напрацювань, питання процесуальних гарантій саме іншої особи під час застосування арешту майна у кримінальному провадженні залишається недостатньо комплексно розкритим. Більшість досліджень зосереджена або на загальній характеристиці арешту майна, або на процесуальному ста-

тусі третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт. Натомість потребує подальшого осмислення механізм забезпечення прав особи, чий майнові права обмежуються у межах кримінального провадження, зокрема в аспекті повідомлення, участі у судовому розгляді, правничої допомоги, оскарження та скасування арешту майна.

Метою статті є дослідження процесуальних гарантій іншої особи під час застосування арешту майна у кримінальному провадженні, аналіз особливостей правового регулювання та судової практики у відповідній сфері, а також визначення окремих напрямів удосконалення кримінального процесуального законодавства України з метою забезпечення належного захисту майнових прав особи..

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: з'ясувати правову природу арешту майна як заходу забезпечення кримінального провадження; дослідити процесуальний статус іншої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт; проаналізувати процесуальні гарантії забезпечення прав такої особи під час розгляду клопотання про арешт майна; охарактеризувати окремі аспекти судової практики щодо накладення та скасування арешту майна; визначити проблемні питання правозастосування у відповідній сфері та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення положень кримінального процесуального законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Арешт майна у кримінальному провадженні є одним із заходів забезпечення кримінального провадження, застосування якого спрямоване на досягнення дієвості кримінального процесу та забезпечення виконання завдань кримінального провадження. Водночас застосування такого заходу безпосередньо пов'язане з тимчасовим обмеженням права власності особи, що зумовлює необхідність дотримання належних процесуальних гарантій під час вирішення питання про накладення арешту на майно.

У науковій літературі арешт майна розглядається як процесуальний засіб обмеження права особи на володіння, користування чи розпорядження майном з метою забезпечення належного перебігу кримінального провадження, збереження речових доказів, забезпечення спеціальної конфіскації або можливої конфіскації майна [4, с. 156]. При цьому Т. Є. Зелькіна слушно зазначає, що застосування арешту майна має здійснюватися виключно за умови дотримання принципу пропорційності втручання у право власності

та за наявності належного процесуального обґрунтування [9, с. 145].

Відповідно до положень ст. 170 КПК України арешт майна допускається з метою забезпечення збереження речових доказів, спеціальної конфіскації, конфіскації майна як виду покарання, а також відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Водночас законодавче регулювання цього інституту свідчить про те, що арешт майна може застосовуватися не лише щодо підозрюваного чи обвинуваченого, а й щодо інших осіб, чий майнові права обмежуються у межах кримінального провадження.

У цьому контексті особливого значення набуває визначення процесуального статусу особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт. Після внесення змін до КПК України законодавець запровадив інститут третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, однак окремі аспекти правового регулювання такого статусу досі залишаються недостатньо визначеними [13]. Як слушно зазначає О. В. Верхогляд-Герасименко, процесуальні права таких осіб мають бути реальними та ефективними, а не формальними, оскільки арешт майна безпосередньо впливає на реалізацію права власності [2, с. 24].

Водночас однією з найбільш дискусійних проблем у правозастосовній практиці залишається питання чіткого розмежування процесуального статусу іншої особи та третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт. Попри те, що законодавець закріпив у КПК України окремі положення щодо статусу третьої особи, на практиці нерідко виникають ситуації, коли особа фактично зазнає обмеження майнових прав, однак не набуває достатнього процесуального інструментарію для їх ефективного захисту [13]. У таких випадках особа не завжди має можливість своєчасно отримати інформацію про розгляд клопотання щодо арешту майна, подати свої заперечення або належним чином реалізувати право на оскарження відповідного судового рішення.

На практиці це призводить до ситуацій, за яких арешт майна фактично застосовується до особи, яка не є підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальному провадженні, однак змушена нести негативні наслідки такого обмеження права власності. У цьому контексті заслуговує на увагу позиція, відповідно до якої процесуальний статус особи має визначатися не лише формальною наявністю процесуального рішення про її залучення до кримінального провадження, а й фактичним

впливом процесуальних рішень на її права та законні інтереси [15, с. 112–114].

Крім того, відсутність чіткого законодавчого визначення обсягу процесуальних прав іншої особи створює передумови для неоднакового застосування положень кримінального процесуального законодавства судами. У деяких випадках слідчі судді визнають за такою особою право на участь у судовому розгляді та подання заперечень, тоді як в інших – виходять із формального тлумачення положень КПК України, що негативно впливає на забезпечення принципу правової визначеності та ефективного судового захисту [1, с. 9–11]. У зв'язку з цим доцільним видається подальше вдосконалення положень КПК України у частині конкретизації процесуальних прав осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт, а також визначення належних гарантій реалізації таких прав під час досудового розслідування.

Однією з ключових процесуальних гарантій у цьому випадку є право особи бути належним чином повідомленою про розгляд клопотання щодо арешту майна. Належне повідомлення особи забезпечує можливість реалізації інших процесуальних прав, зокрема права брати участь у судовому засіданні, висловлювати заперечення щодо доводів сторони обвинувачення, надавати докази та користуватися правничою допомогою. Водночас аналіз судової практики свідчить про наявність випадків, коли клопотання про арешт майна розглядаються без належного повідомлення власника майна або його представника [1, с. 8].

Особливу увагу слід звернути й на питання дотримання принципу пропорційності під час застосування арешту майна. Втручання держави у право власності особи повинно бути не лише формально законним, а й об'єктивно необхідним для досягнення завдань кримінального провадження. У цьому контексті слідчий суддя має оцінювати не лише наявність передбачених законом підстав для арешту майна, а й можливі наслідки такого обмеження для особи, зокрема вплив арешту на її професійну діяльність, господарську діяльність підприємства або забезпечення основних життєвих потреб [7, с. 180].

Неврахування таких обставин може призводити до надмірного втручання у право власності та порушення справедливого балансу між інтересами держави і правами особи.

Особливого значення під час застосування арешту майна набуває дотримання принципу пропорційності втручання у право власності особи. Арешт майна не може ґрунтуватися

виключно на формальному посиленні на наявність кримінального провадження або необхідність забезпечення можливої конфіскації майна. Слідчий суддя у кожному конкретному випадку повинен перевіряти, чи є таке втручання об'єктивно необхідним та співмірним із завданнями кримінального провадження [7, с. 178–181].

У цьому аспекті важливого значення набуває оцінка наслідків арешту майна для власника або володільця майна. Зокрема, арешт може впливати на можливість здійснення особою професійної діяльності, користування житлом, ведення підприємницької діяльності або виконання договірних зобов'язань. Саме тому під час вирішення питання про накладення арешту на майно слідчий суддя має враховувати не лише інтереси кримінального провадження, а й можливість виникнення надмірного та не виправданого обмеження майнових прав особи [3, с. 34–35].

Важливим є й те, що принцип пропорційності повинен дотримуватися не лише під час накладення арешту на майно, а й протягом усього періоду його застосування. Якщо у подальшому відпадає необхідність у забезпеченні цілей кримінального провадження, арешт майна має бути своєчасно скасований. Тривале збереження арешту без належного процесуального обґрунтування може свідчити про непропорційне втручання держави у право власності особи та порушення засад справедливого кримінального провадження [6, с. 90–92].

Крім того, актуальним залишається питання належного процесуального оформлення клопотань про арешт майна. Аналіз судової практики свідчить, що у низці випадків стороною обвинувачення не наводиться достатнього обґрунтування необхідності застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, а доводи клопотання мають загальний характер [1, с. 10]. За таких обставин слідчий суддя фактично позбавлений можливості повною мірою перевірити обґрунтованість втручання у право власності особи. У зв'язку з цим важливе значення має дотримання вимог щодо належного мотивування клопотань про арешт майна та надання достатніх доказів, які підтверджують необхідність застосування такого заходу.

Не менш важливим елементом процесуальних гарантій є забезпечення права особи на ефективне оскарження судового рішення про арешт майна. Саме можливість перевірки законності та обґрунтованості арешту майна в апеляційному порядку виступає однією з гарантій захисту права власності особи.

У цьому аспекті заслуговує на увагу позиція О. І. Здрока, який наголошує, що будь-яке втручання у право власності повинно відповідати критеріям законності, необхідності та пропорційності [7, с. 179].

Важливою складовою процесуальних гарантій під час застосування арешту майна є забезпечення особі можливості користуватися професійною правничою допомогою. З огляду на те, що арешт майна безпосередньо пов'язаний із тимчасовим обмеженням права власності, особа повинна мати реальну можливість захищати свої майнові права як особисто, так і за участю захисника чи представника. Саме участь адвоката дозволяє належним чином реалізувати право на подання заперечень, надати суду докази та звернути увагу слідчого судді на обставини, які можуть свідчити про необґрунтованість або непропорційність застосування арешту майна [11].

Водночас аналіз правозастосовної практики свідчить про наявність випадків, коли власник майна дізнається про накладення арешту вже після постановлення відповідної ухвали слідчого судді. За таких обставин особа фактично позбавляється можливості брати участь у судовому розгляді та своєчасно висловити свої заперечення щодо доводів сторони обвинувачення. У подібних ситуаціях захист майнових прав особи фактично переноситься на стадію апеляційного оскарження або подання клопотання про скасування арешту майна, що не завжди забезпечує ефективне поновлення порушених прав [2, с. 25–26].

У цьому контексті важливого значення набуває належне дотримання вимог щодо повідомлення особи про розгляд клопотання про арешт майна. Повідомлення має бути здійснене у спосіб, який забезпечує реальну можливість участі особи або її представника у судовому засіданні. Недотримання таких вимог негативно впливає на забезпечення принципів змагальності сторін та справедливого судового розгляду, а також створює ризик формального характеру судового контролю за втручанням у право власності особи.

Не менш важливим елементом забезпечення процесуальних гарантій є належне мотивування ухвали слідчого судді про арешт майна. Судове рішення повинно містити не лише посилання на норми кримінального процесуального законодавства, а й конкретне обґрунтування необхідності застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження. Під час постановлення ухвали слідчий суддя повинен оцінити достатність

доказів, наданих стороною обвинувачення, перевірити наявність правових підстав для арешту майна, а також встановити співмірність втручання у право власності із завданнями кримінального провадження [7, с. 181].

Водночас у судовій практиці трапляються випадки, коли ухвали про арешт майна містять лише загальні формулювання щодо необхідності забезпечення кримінального провадження без належного аналізу конкретних обставин справи та доводів сторони захисту. Такий підхід може свідчити про недостатній рівень судового контролю та призводити до необґрунтованого обмеження майнових прав особи [1, с. 12–13]. У зв'язку з цим одним із важливих напрямів удосконалення правозастосовної практики є підвищення стандартів мотивування судових рішень у справах щодо арешту майна та забезпечення більш детального обґрунтування необхідності втручання у право власності особи.

Важливою процесуальною гарантією під час застосування арешту майна є також обов'язок сторони обвинувачення належним чином обґрунтовувати необхідність такого обмеження права власності. Сам факт існування кримінального провадження або формального визнання майна речовим доказом не може автоматично бути достатньою підставою для накладення арешту на майно особи. Слідчий суддя під час розгляду відповідного клопотання повинен перевірити наявність правових підстав для такого втручання, співмірність обмеження права власності із завданнями кримінального провадження, а також достатність доказів, які підтверджують необхідність застосування арешту майна [3, с. 33–34]. У цьому контексті слушною є позиція, відповідно до якої арешт майна не може використовуватися як засіб надмірного процесуального тиску на особу або спосіб фактичного блокування її господарської діяльності [12, с. 339].

Крім того, однією з проблем залишається тривале перебування майна під арештом без належного процесуального перегляду доцільності подальшого обмеження права власності. У деяких випадках арешт майна продовжує діяти навіть за відсутності фактичної необхідності у забезпеченні цілей кримінального провадження, що може призводити до непропорційного втручання у майнові права особи [6, с. 91]. У зв'язку з цим важливого значення набуває забезпечення ефективного механізму судового контролю за тривалістю та обґрунтованістю арешту майна, а також своєчасного розгляду клопотань про його скасування.

Окремої уваги потребує питання скасування арешту майна. Як свідчить аналіз судової практики, під час вирішення питання про скасування арешту майна слідчі судді не завжди однаково підходять до оцінки підстав подальшого обмеження права власності [1, с. 11]. У зв'язку з цим виникає необхідність формування більш єдиного підходу до застосування положень кримінального процесуального законодавства у цій частині.

Важливим є й те, що, у правозастосовній діяльності виникають труднощі щодо розмежування процесуального статусу іншої особи та третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт. У деяких випадках особа фактично зазнає обмеження майнових прав, однак не має достатнього процесуального інструментарію для їх захисту, що негативно впливає на забезпечення принципу правової визначеності та ефективного судового захисту [15, с. 113].

Таким чином, забезпечення процесуальних гарантій іншої особи під час застосування арешту майна має важливе значення для дотримання балансу між інтересами кримінального провадження та захистом права власності особи. Удосконалення положень кримінального процесуального законодавства у цій сфері має бути спрямоване на більш чітке визначення процесуального статусу осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт, належне забезпечення їх процесуальних прав та формування єдиного підходу у судовій практиці щодо накладення і скасування арешту майна.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави дійти висновку, що арешт майна є одним із найбільш поширених заходів забезпечення кримінального провадження, застосування якого безпосередньо пов'язане з обмеженням права власності особи. У зв'язку з цим особливого значення набуває забезпечення належних процесуальних гарантій осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт. Такі гарантії мають забезпечувати не лише формальну можливість участі особи у кримінальному провадженні, а й реальний механізм захисту її майнових прав, що відповідає вимогам принципів верховенства права, змагальності сторін та справедливого судового розгляду.

Установлено, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України містить окремі недоліки у частині регламентації процесуального статусу осіб, чиї майнові права обмежуються під час застосування арешту майна. Насамперед це стосується недостатньої визначеності обсягу процесуальних прав

іншої особи, порядку їх реалізації, а також належного повідомлення про розгляд клопотань щодо арешту майна. Окремі труднощі виникають і під час розмежування процесуального статусу іншої особи та третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, що негативно впливає на забезпечення принципу правової визначеності та ефективного судового захисту.

Доведено, що важливою процесуальною гарантією під час застосування арешту майна є забезпечення особі реальної можливості брати участь у судовому розгляді, користуватися професійною правничою допомогою, подавати заперечення та оскаржувати судові рішення. Водночас аналіз судової практики свідчить про наявність випадків, коли власник майна дізнається про накладення арешту вже після постановлення відповідної ухвали слідчого судді, що істотно ускладнює реалізацію права на захист та своєчасне поновлення порушених майнових прав.

Обґрунтовано, що однією з ключових гарантій дотримання права власності під час застосування арешту майна є забезпечення належного судового контролю. Слідчий суддя під час розгляду клопотання про арешт майна повинен перевіряти не лише формальну наявність підстав для застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, а й співмірність втручання у право власності із завданнями кримінального провадження, достатність доказів та можливі наслідки такого обмеження для особи.

Установлено, що принцип пропорційності має застосовуватися не лише під час накладення арешту на майно, а й протягом усього періоду дії такого обмеження. Тривале перебування майна під арештом без належного процесуального обґрунтування або за відсутності подальшої необхідності у забезпеченні цілей кримінального провадження може призводити до непропорційного втручання у право власності особи та порушення засад справедливого кримінального провадження.

Аналіз судової практики свідчить про наявність неоднакових підходів до вирішення питань щодо накладення та скасування арешту майна, оцінки обґрунтованості втручання у право власності, а також забезпечення процесуальних прав особи під час розгляду відповідних клопотань. У деяких випадках ухвали про арешт майна містять лише загальні формулювання щодо необхідності забезпечення кримінального провадження без належного аналізу конкретних обставин справи та доводів сторони захисту, що може свідчити про формальний характер судового контролю.

У зв'язку з цим одним із важливих напрямів удосконалення кримінального процесуального законодавства України є конкретизація процесуального статусу осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт, визначення належного обсягу їх процесуальних прав та гарантій реалізації таких прав під час досудового розслідування і судового розгляду. Важливого значення також набуває підвищення стандартів мотивування клопотань сторони обвинувачення та ухвал слідчих суддів щодо арешту майна.

Крім того, подальше вдосконалення механізму забезпечення процесуальних

гарантій іншої особи під час застосування арешту майна має здійснюватися з урахуванням практики Європейського суду з прав людини щодо захисту права власності та принципу пропорційності втручання держави у майнові права особи. Забезпечення ефективного процесуального механізму захисту прав особи під час застосування арешту майна сприятиме підвищенню рівня правової визначеності, зміцненню гарантій захисту права власності та формуванню більш послідовної практики застосування положень кримінального процесуального законодавства України.

Література:

1. Аналіз судової практики щодо розгляду слідчими суддями клопотань про арешт майна. Миколайв : Миколаївський апеляційний суд, 2021. URL: https://mka.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/sud4812/sud4812/Analiz_6.pdf
2. Верхогляд-Герасименко О. В. До питання накладення арешту на майно третіх осіб у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 20–27. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2017_Verhoglyad.pdf
3. Воронкін А. О. Окремі аспекти накладення та скасування арешту майна у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 85(4). С. 31–36. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.4>.
4. Гловюк І. В. Арешт майна як захід забезпечення кримінального провадження: аналіз новел. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 8. С. 155–160. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/cade7f1e-e237-4b0f-b17c-1fb1307fe704>
5. Глушко Ю. М. Сутність і зміст арешту майна у кримінальному провадженні. *Juris Europensis Scientia*. 2024. № 1. С. 137–142. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2024.24>.
6. Денисовський М. Д. Арешт майна та його застосування у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 3. С. 87–94. URL: <https://journals.gi.ternopil.ua/index.php/law/article/view/73>
7. Здрок О. І. Підстави та процесуальний порядок обмеження недоторканності права власності під час застосування арешту майна в кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 3–4. С. 175–183. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.3-4/175-183>.
8. Зелькіна Т. Є. Обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2021.
9. Зелькіна Т. Є. Сутність та актуальні питання арешту майна в кримінальному провадженні. Актуальні питання кримінального процесу очима молодих дослідників : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. Київ, 2018. С. 144–148. URL: <https://elar.navs.edu.ua/bitstream/123456789/13750/1/36.pdf>
10. Зінковський І. П. Застосування арешту майна у кримінальному провадженні: деякі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 182–189. URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/download/409/380/>
11. Котова А. С. Процесуальний порядок арешту майна у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2020.
12. Лютий О., Ковальчук О. Накладення арешту на майно в кримінальному провадженні в Україні: проблемні питання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2023. Вип. 40. С. 336–343. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2023.40.334>.
13. Назаров В. В., Смалюк Т. В. Особливості нормативного регулювання процесуального статусу третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт. *GOAL*. DOI: <https://doi.org/10.25264/31.05.2025>.
14. Туманянц А. Р., Медведєв В. І. Арешт майна у кримінальному провадженні: окремі проблеми застосування. *Право і суспільство*. 2018. № 2(3). С. 194–199. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/15704>
15. Черванчук В. В. Загальні положення щодо забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Юридичний вісник*. 2022. № 1. С. 109–116. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.2309>.

Дата першого надходження статті до видання: 28.02.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 22.03.2026

Дата прийняття статті: 27.03.2026

Дата публікації статті: 12.06.2026

УДК 343.352

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.12>**Руслан ЧОРНОЛУЦЬКИЙ**

доктор юридичних наук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, господарського, трудового та міжнародного права Міжрегіональної Академії управління персоналом,

e-mail: jurcomm77@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7672-0739

ІНСТИТУТ НЕОБҐРУНТОВАНИХ АКТИВІВ У СИСТЕМІ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СУМІСНОСТІ ТА ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ

У статті здійснено комплексне наукове дослідження інституту визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у контексті розвитку антикорупційного та цивільного законодавства України. Розкрито його ключові теоретико-правові аспекти, правову природу та особливості функціонування, а також окреслено потенційний вплив на практику цивільного судочинства. Інститут розглядається як альтернативний механізм реагування держави на корупційні правопорушення поза межами кримінальної юстиції, що обумовлює необхідність його оцінки з позицій ефективності, правової визначеності та відповідності конституційним засадам.

У дослідженні акцентовано увагу на наявності істотних недоліків і колізій нормативного регулювання цього інституту. Зокрема, проаналізовано його неузгодженість із завданнями цивільного судочинства, які полягають у справедливому, неупередженому та своєчасному розгляді справ з метою ефективного захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів. Обґрунтовано, що підставою позову про визнання активів необґрунтованими не є класичний факт порушення інтересів держави, оскільки відповідні правовідносини не відповідають деліктній чи неделіктній природі.

Доведено існування особливого публічного інтересу, спрямованого на формування ефективних превентивних антикорупційних механізмів та запобігання конфлікту інтересів. Його судовий захист пов'язаний із доведенням факту набуття активів із порушенням вимог антикорупційного законодавства. Проаналізовано конституційну сумісність інституту крізь призму гарантій права приватної власності, визначено ризики порушення конституційних стандартів і необхідність забезпечення балансу між публічним інтересом та правами особи.

Ключові слова: цивільний процес, позовне провадження, справи про визнання необґрунтованими активів, антикорупційне законодавство.

Ruslan Chornolutskyi. The Institute of Unfounded Assets in the System of Anti-Corruption and Civil Legislation of Ukraine: Problems of Constitutional Compatibility and Application Practice

The article provides a comprehensive scientific study of the institution of recognizing assets as unjustified and their recovery to state revenue within the context of the development of anti-corruption and civil legislation of Ukraine. The key theoretical and legal aspects, legal nature, and specific features of its functioning are disclosed, and its potential impact on civil judicial practice is outlined. This institution is considered as an alternative mechanism for the state's response to corruption offenses outside criminal justice, which necessitates its assessment in terms of effectiveness, legal certainty, and compliance with constitutional principles.

The study emphasizes the existence of significant shortcomings and conflicts in the regulatory framework governing this institution. In particular, its inconsistency with the objectives of civil proceedings, which are to ensure a fair, impartial, and timely consideration of cases for the effective protection of violated or disputed rights and interests, is analyzed. It is substantiated that the basis for a claim to recognize assets as unjustified is not the classical fact of violation of state interests, as the relevant legal relations do not correspond to either delictual or non-delictual nature.

The existence of a specific public interest aimed at establishing effective preventive anti-corruption mechanisms and preventing conflicts of interest is proven. Judicial protection of this interest is linked to establishing the fact of acquisition of assets in violation of anti-corruption legislation. The constitutional compatibility of this institution is analyzed through the prism of guarantees of the right to private property, and the risks of violating constitutional standards as well as the need to ensure a balance between public interest and individual rights are identified.

Key words: civil procedure, claim proceedings, cases on recognition of unjustified assets, anti-corruption legislation.

Постановка проблеми. Інтерес посадових осіб до незаконного збагачення традиційно виникає у тих випадках, коли вони, всупереч обов'язку діяти виключно в інтересах держави або суспільства, реалізують свої повноваження в інтересах третіх осіб чи власної

вигоди. Така поведінка проявляється у прийнятті рішень або допущенні бездіяльності, що суперечать цілям служби, та супроводжується наданням окремим суб'єктам неправомірних переваг у справах земельного, цивільного чи адміністративного характеру. Вказані

явища формують системну основу корупційних практик і обумовлюють необхідність постійного вдосконалення механізмів правового реагування з боку держави.

Прийняття у 2001 році Кримінального кодексу України стало важливим етапом у трансформації підходів до кримінально-правового впливу на корупційні правопорушення. Зокрема, законодавець пом'якшив підхід до застосування конфіскації майна як виду покарання у справах, пов'язаних із зловживанням службовим становищем, залишивши її як додаткову санкцію лише у ч. 5 ст. 191 КК України. Водночас у ст. 364 КК України («зловживання владою або службовим становищем») було запроваджено нову правову конструкцію – «спеціальна конфіскація» (ч. 1 та 2 ст. 364 КК України), а також сформовано підхід до так званої подвійної конфіскації – спеціальної та загальної конфіскації майна (ч. 9 ст. 368² КК України) [9].

Разом із тим, правозастосовна практика засвідчила, що ефективна протидія корупції не може обмежуватися виключно інструментами кримінальної юстиції. Значна тривалість досудового розслідування та судового розгляду кримінальних корупційних правопорушень істотно знижує ефективність механізмів відшкодування шкоди, завданої державі, та створює умови для формування правопорушниками складних схем приховування і легалізації незаконно набутого майна з метою уникнення його подальшої конфіскації.

За таких умов законодавець звернувся до вивчення зарубіжного досвіду, зокрема моделей цивільної конфіскації (*civil forfeiture*), що передбачають можливість стягнення необґрунтовано набутих активів незалежно від результатів кримінального переслідування особи. Це зумовило впровадження в Україні інституту визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави як самостійного правового механізму протидії корупції.

Водночас чинне нормативне регулювання зазначеного інституту характеризується наявністю суттєвих недоліків і колізій, що проявляються як у площині матеріального, так і процесуального права. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває необхідність комплексного наукового дослідження доктрини цієї нової процесуальної категорії, яка повинна базуватися на цілісній теоретико-правовій концепції, узгодженій із конституційними засадами та принципами цивільного судочинства.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження становить сукупність

загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового пізнання, застосування яких зумовлено складністю та міжгалузевим характером інституту визнання необґрунтованими активів і їх стягнення в дохід держави.

Емпіричну та нормативну базу дослідження складають положення Конституції України, Цивільного процесуального кодексу України, антикорупційного законодавства, зокрема нормативно-правові акти, що регулюють питання запобігання корупції та механізми цивільної конфіскації активів. Також використано практику національних судів, у тому числі рішення Верховного Суду, та окремі підходи, сформовані у міжнародній правовій практиці щодо протидії незаконному збагаченню.

У процесі дослідження застосовано діалектичний метод, який дозволив розглянути інститут визнання необґрунтованими активів у розвитку, взаємозв'язку та взаємодії з іншими правовими явищами. Формально-логічний метод використано для аналізу змісту правових норм, їх системного тлумачення та виявлення внутрішніх суперечностей у законодавстві. Системно-структурний метод дав змогу визначити місце цього інституту в системі цивільного процесуального та антикорупційного права.

Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення національного правового регулювання з підходами, що існують у зарубіжних правопорядках, а також із міжнародними стандартами у сфері протидії корупції. За допомогою цього методу виявлено спільні та відмінні риси у підходах до правової природи цивільної конфіскації активів.

Метод правового моделювання використано для формулювання пропозицій щодо вдосконалення нормативного регулювання та усунення виявлених колізій. Функціональний метод дав змогу оцінити ефективність досліджуваного інституту як інструменту реалізації антикорупційної політики держави.

Крім того, застосовано метод узагальнення судової практики, що дозволило виявити основні тенденції правозастосування та проблемні аспекти реалізації відповідних норм у цивільному судочинстві.

Застосування зазначених методів у сукупності забезпечило комплексність дослідження, об'єктивність отриманих результатів і можливість формулювання обґрунтованих висновків щодо правової природи, функціонального призначення та конституційної сумісності інституту визнання необґрунтованими активів.

Результати та обговорення. Законом України №263-IX від 21.10.2019 року було запроваджено принципово новий для національної правової системи механізм – процедуру цивільної конфіскації, що полягає у визнанні активів необґрунтованими та їх подальшому стягненні в дохід держави у разі недоведення державним службовцем законності набуття відповідного майна [13]. Зазначений інститут став важливим елементом трансформації антикорупційної політики держави, спрямованим на підвищення ефективності реагування на факти незаконного збагачення.

Запровадження інституту визнання необґрунтованими активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та їх стягнення в дохід держави загалом відповідає сучасним міжнародним стандартам протидії корупції. У світовій практиці сформовано підхід, відповідно до якого держави повинні створювати ефективні правові механізми, що дозволяють здійснювати конфіскацію активів, отриманих злочинним шляхом, або засобів вчинення злочину навіть за відсутності обвинувального вироку та без обов'язкового кримінального переслідування особи.

Необхідність впровадження таких механізмів обумовлена підвищеною складністю виявлення корупційних правопорушень, які мають латентний характер, а також високими стандартами доказування у кримінальному процесі, що традиційно передують застосуванню конфіскації майна. У зв'язку з цим значна кількість держав уже тривалий час застосовує позакримінальні (цивільно-правові) способи виявлення та вилучення незаконно набутого майна як самостійний інструмент антикорупційної політики.

В Україні відповідний правовий механізм набув чинності 28 листопада 2019 року, однак його практична реалізація розпочалася із певним часовим лагом: перший цивільний позов про визнання активів необґрунтованими надійшов до Вищого антикорупційного суду лише 20 травня 2021 року. Це свідчить як про новизну інституту, так і про складність його імплементації у правозастосовну практику.

Як справедливо зазначається у науковій літературі, історично концепція конфіскації активів поза межами кримінального провадження сформувалася у країнах англосаксонської правової системи та базується на ідеї, що у випадку, якщо саме володіння певною «річчю» порушує закон, держава має право на її вилучення [4, с. 6]. При цьому у більшості таких держав цивільна конфіскація функці-

онує паралельно із кримінально-правовими механізмами конфіскації.

Зокрема, у Сполучених Штатах Америки інститут повернення активів широко застосовується федеральними прокурорами як ефективний інструмент правоохоронної діяльності, що реалізується у двох основних формах. По-перше, у межах кримінального провадження прокурор може ініціювати конфіскацію майна як складову частину вироку у разі засудження особи. По-друге, допускається відкриття самостійного цивільного провадження щодо майна відповідача з метою його конфіскації незалежно від наявності чи результатів кримінального переслідування [3, с. 13].

У Великій Британії цивільна конфіскація розглядається як окремий засіб правового захисту, який акцентує увагу не на особі власника майна, а на його кримінальному походженні. Відповідні провадження здійснюються у Високому Суді як у суді цивільної юрисдикції, при цьому відповідачем виступає особа, яка вважається власником активів, набуття яких пов'язується із протиправною діяльністю [1, с. 31–32].

Водночас у країнах романо-германської правової сім'ї підходи до застосування цивільної конфіскації мають певні особливості. Так, за законодавством Німеччини можливість застосування такого механізму обмежується випадками, коли встановлено факт вчинення злочину або іншого незаконного діяння, однак притягнення винної особи до кримінальної відповідальності є неможливим з об'єктивних і незалежних від держави причин [2, с. 75–76].

Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду свідчить про наявність різноманітних моделей правового регулювання цивільної конфіскації, що, з одного боку, підтверджує її ефективність як інструменту протидії корупції, а з іншого – актуалізує необхідність критичного осмислення національної моделі з урахуванням її відповідності конституційним принципам та особливостям правової системи України.

Різнomanітність підходів іноземних держав до інституту цивільної конфіскації зумовлюється насамперед особливостями національного законодавства, що визначає правила доказування та стандарти доведення. Так, у правових системах США та Великої Британії допускається застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом», тоді як німецька правова доктрина фактично зближує підходи до встановлення факту необґрунтованості активів у межах як кримінального, так і цивільного провадження.

В українських реаліях інститут визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави функціонує у площині цивільного судочинства, зокрема через механізм позовного провадження. Це зумовлює необхідність відповідності такого позову загальним процесуальним засадам, а також його узгодженості із завданнями цивільного судочинства. Відповідно до ст. 2 ЦПК України, звернення до суду має на меті ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів [16]. При цьому держава в цивільному процесі реалізує право на захист виключно власного інтересу.

Разом із тим специфіка досліджуваного інституту свідчить про його певну відмінність від класичних форм судового захисту. Зокрема, підстави звернення з позовом у порядку ст. 290 ЦПК України не пов'язані безпосередньо з доведенням факту правопорушення, що ставить під сумнів можливість його кваліфікації як способу захисту порушеного інтересу держави у традиційному розумінні [16].

Аналіз правових категорій «невизнання» та «оспорювання» також підтверджує цю тезу. За позицією Верховного Суду, невизнання полягає у пасивному запереченні існування суб'єктивного права без звернення до юрисдикційних органів [12], тоді як оспорювання передбачає активне заперечення такого права у відповідному органі [15]. Водночас дії особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, спрямовані на набуття активів сумнівного походження, не можуть бути прямо віднесені ні до невизнання, ні до оспорювання інтересу держави.

Це пояснюється тим, що до моменту ухвалення судового рішення і набрання ним законної сили держава не є власником відповідних активів, а отже, відсутній сам факт порушення її майнового інтересу. Більше того, навіть у разі правомірної поведінки посадової особи держава не могла б претендувати на такі активи, що виключає наявність прямого посягання на її майнову сферу.

Водночас відсутні й ознаки оспорювання інтересу держави з боку відповідача, оскільки останній не вчиняє активних юридично значущих дій, спрямованих на заперечення такого інтересу. Натомість саме подання прокурором позову у порядку глави 12 ЦПК України фактично має ознаки оспорювання, але вже щодо прав відповідача на відповідні активи [16].

Отже, можна констатувати, що інститут визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, попри його проце-

суальну реалізацію у формі цивільного судочинства, не спрямований на захист майнових інтересів держави у їх класичному розумінні, що свідчить про його особливу правову природу та потребує подальшого доктринального осмислення.

Крім того, цивільне законодавство України передбачає можливість звернення до суду з метою реалізації права на превентивний захист, що знаходить своє підтвердження у практиці суду касаційної інстанції. Так, у постанові Верховного Суду від 26 травня 2021 року у справі № 911/2532/18 зазначено, що підставою виникнення права на превентивний судовий захист є юридичні факти, які свідчать про наявність реальної загрози порушення суб'єктивних цивільних прав чи інтересів або заподіяння шкоди об'єктам цивільних прав. При цьому така загроза повинна відповідати сукупності ознак, а саме: бути реальною, а не уявною; характеризуватися високою ймовірністю реалізації; а також мати конкретний характер. Обов'язок доведення наявності зазначених ознак покладається на особу, яка звертається до суду [11].

Разом із тим аналіз наведених критеріїв дає підстави стверджувати, що інститут визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави не може бути віднесений і до засобів превентивного судового захисту. Це пояснюється тим, що набуття активів унаслідок дій корупційного характеру є вже завершеним юридичним фактом, а подальше володіння такими активами саме по собі не створює безпосередньої, реальної та конкретної загрози інтересам держави у майбутньому.

З огляду на це дискусійною видається позиція окремих науковців, які розглядають уповноважених осіб як суб'єктів, відповідальних за порушення, невизнання чи оспорювання прав держави у справах про визнання необґрунтованими активів, тоді як номінальні власники лише сприяють такому порушенню [6, с. 140]. На наш погляд, у межах цивільного судочинства може йтися виключно про захист інтересу держави, причому посягання на нього не обов'язково повинно проявлятися у формі класичних категорій порушення, невизнання чи оспорювання.

У цьому контексті заслуговують на увагу наукові підходи до розуміння природи державного інтересу. Зокрема, Т. І. Бутченко визначає його як сукупне ідеальне відображення комплексу потреб, пов'язаних із функціонуванням і розвитком держави, включаючи ідеологічні, психологічні та нормативні компоненти [5, с. 41]. У свою чергу, А. Є. Кубко підкреслює, що існують об'єктивні державні

інтереси, які потребують реалізації та захисту, зокрема у сферах забезпечення суверенітету, безпеки, правопорядку, функціонування державного апарату та збереження матеріально-фінансових ресурсів [10, с. 29]. С. М. Гришко додатково пропонує їх класифікацію, розмежовуючи інтереси держави на загальнодержавному та місцевому рівнях, а також інтереси територіальних громад [7, с. 129].

Враховуючи наведене, для визначення характеру інтересу держави, який підлягає захисту у справах про визнання необґрунтованими активів, доцільно звернутися до категорії «конфлікту інтересів», закріпленої у законодавстві про запобігання корупції. Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» (№ 1700-VII), розрізняють потенційний та реальний конфлікт інтересів. Потенційний конфлікт передбачає наявність приватного інтересу, який може вплинути на об'єктивність чи неупередженість виконання службових повноважень, тоді як реальний конфлікт характеризується вже наявною суперечністю між приватним інтересом та службовими повноваженнями, що впливає на прийняття рішень чи вчинення дій (ч. 1 ст. 1 Закону № 1700-VII). Розділ V цього Закону встановлює систему заходів щодо запобігання та врегулювання такого конфлікту [14].

Узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що серед різноманіття державних інтересів ключове місце посідає інтерес у забезпеченні ефективних механізмів запобігання корупції, зокрема через недопущення як потенційного, так і реального конфлікту інтересів. Саме на захист цього інтересу спрямовані положення глави 12 ЦПК України, що регулюють порядок визнання активів необґрунтованими [16].

Водночас зазначений інтерес має особливу правову природу, оскільки не належить ані до майнових, ані до немайнових благ у традиційному розумінні цивільного права. Підставою для його захисту виступає не факт порушення, невизнання чи оспорювання, а встановлений у судовому порядку факт набуття особою активів, які вона об'єктивно не могла отримати без порушення вимог антикорупційного законодавства.

Відповідно до ч. 4 ст. 290 ЦПК України, позов про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави може бути пред'явлений до особи, яка, будучи уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, набула відповідні активи, а також до інших фізичних чи юридичних осіб, які набули такі активи за її дорученням або щодо яких така особа може

прямо чи опосередковано здійснювати повноваження, тотожні праву розпорядження [16].

З аналізу наведеної норми вбачається, що законодавець фактично обмежує можливість застосування цивільно-правового механізму стягнення необґрунтованих активів колом суб'єктів, які безпосередньо здійснюють функції держави або місцевого самоврядування. Йдеться про осіб, які, використовуючи надані їм владні повноваження всупереч службовим обов'язкам, набувають активи, зокрема у вигляді нерухомого майна, у власних інтересах. При цьому законодавець одночасно передбачає можливість притягнення як фізичних, так і юридичних осіб, однак виключно у контексті їх зв'язку з такими спеціальними суб'єктами.

Водночас поза межами дії ч. 4 ст. 290 ЦПК України залишаються особи, які хоча і підпадають під сферу дії антикорупційного законодавства, проте не є суб'єктами публічної служби. Зокрема, це стосується осіб, які надають публічні послуги та мають статус самозайнятих, але не обіймають посад у державних органах чи органах місцевого самоврядування. Такий висновок підтверджується положенням п. 3 ч. 8 ст. 290 ЦПК України, яке відсилає до п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону № 1700-VII, де визначено перелік осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [14, 16].

Звернення до ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» дозволяє встановити, що законодавець поділяє всіх суб'єктів, на яких поширюється дія цього Закону, на чотири основні категорії:

- особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (включаючи, зокрема, Президента України, Голову Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, а також державних службовців категорій «А» і «В»);

- особи, прирівняні до зазначеної категорії, серед яких – аудитори, нотаріуси, приватні виконавці, оцінювачі, арбітражні керуючі, третейські судді та інші суб'єкти, що надають публічні послуги, а також особи, які мають значну економічну чи політичну вагу (підпункти «б», «г» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону № 1700-VII);

- особи, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції у юридичних особах приватного права або діють на підставі договору;

- кандидати на виборні посади, зокрема кандидати на пост Президента України та у народні депутати України [14].

Таким чином, законодавець визнає потенційну можливість вчинення корупційних або

пов'язаних із корупцією правопорушень усіма зазначеними категоріями осіб. Проте механізм, передбачений ч. 4 ст. 290 ЦПК України, застосовується виключно до суб'єктів першої категорії, тоді як щодо інших осіб аналогічні позови пред'являтися не можуть. Такий підхід свідчить про вибірковість у визначенні кола відповідачів у справах про визнання необґрунтованими активів [16].

Ймовірним поясненням такої законодавчої конструкції є особливий правовий статус державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, які наділені владно-розпорядчими повноваженнями, що об'єктивно підвищує ризики корупційних зловживань і, відповідно, незаконного збагачення. Однак, на наш погляд, при визначенні кола суб'єктів, які можуть бути відповідачами у зазначеній категорії справ, доцільно керуватися не формальним критерієм належності до публічної служби, а змістовними характеристиками їх повноважень.

Зокрема, вирішальними мають бути обсяг і характер владних або адміністративних функцій, рівень їх нормативного обмеження, а також ефективність існуючих механізмів контролю за дотриманням вимог антикорупційного законодавства, включаючи запобігання потенційному та реальному конфлікту інтересів. Такий підхід сприяв би більшій узгодженості правового регулювання та підвищенню ефективності застосування інституту визнання необґрунтованими активів у практиці цивільного судочинства.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що інститут визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави є відносно новим і водночас складним правовим явищем у системі антикорупційного та цивільного законодавства України, який поєднує у собі елементи публічно-правового впливу та приватноправової процесуальної форми. Його запровадження обумовлене об'єктивною необхідністю підвищення ефективності протидії корупції, зокрема у випадках, коли застосування виключно кримінально-правових механізмів є недостатнім або ускладненим.

Разом із тим, аналіз чинного нормативного регулювання та практики застосування цього інституту свідчить про наявність низки суттєвих проблем, що стосуються насамперед його конституційної сумісності та узгодженості з основними засадами цивільного судочинства. Зокрема, встановлено, що зазначений інститут не повною мірою відповідає класичному розумінню завдань цивільного процесу, визначених у ст. 2 ЦПК України, оскільки його застосу-

вання не спрямоване безпосередньо на захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав чи інтересів у традиційному їх розумінні.

Обґрунтовано, що правова природа позову про визнання активів необґрунтованими не узгоджується із категоріями деліктного чи неделіктного правопорушення, а також не може бути пояснена через механізми превентивного судового захисту. Відповідно, підставою для звернення до суду у цій категорії справ виступає не факт порушення інтересу держави, а встановлення особливого юридичного факту – набуття активів із порушенням вимог антикорупційного законодавства.

У зв'язку з цим доведено існування специфічного публічного інтересу, який підлягає захисту у межах глави 12 ЦПК України, а саме – інтересу держави у забезпеченні ефективного функціонування антикорупційних механізмів та недопущенні потенційного і реального конфлікту інтересів у сфері публічної служби. Такий інтерес має особливу правову природу і не належить до класичних майнових чи немайнових благ, що традиційно становлять предмет цивільно-правового захисту.

Окремої уваги заслуговує проблема відповідності досліджуваного інституту положенням ст. 41 Конституції України щодо гарантій права приватної власності. Застосування механізму цивільної конфіскації потребує забезпечення чіткого балансу між публічним інтересом у боротьбі з корупцією та принципом непорушності права власності, зокрема з урахуванням вимог щодо законності, обґрунтованості та судового характеру позбавлення майна.

Крім того, встановлено наявність законодавчих недоліків у визначенні кола суб'єктів, до яких може бути застосовано відповідний механізм, що зумовлює його вибірковий характер та потенційно знижує ефективність правозастосування. У цьому контексті доцільним видається перегляд підходів до визначення таких суб'єктів із урахуванням реального обсягу їх владних повноважень та рівня корупційних ризиків.

Отже, інститут визнання необґрунтованими активів потребує подальшого комплексного вдосконалення як на рівні законодавчого регулювання, так і на рівні правозастосовної практики. Його ефективність та легітимність безпосередньо залежать від забезпечення внутрішньої узгодженості з принципами цивільного судочинства та конституційними гарантіями прав людини, що має стати ключовим орієнтиром для подальшого розвитку цього правового механізму в Україні.

References:

1. Smith I. Civil Asset Recovery. The English Experience // Non-Conviction-Based Confiscation in Europe / ed. by U. Sieber. Berlin : Duncker & Humblot, 2015. Vol. S 146. P. 31–68. URL: https://pure.mpg.de/rest/items/item_2499325_6/component/file_3081806/content
2. Esser R. A Civil Asset Recovery Model. The German Perspective and European Human Rights // Non-Conviction-Based Confiscation in Europe / ed. by U. Sieber. Berlin : Duncker & Humblot, 2015. Vol. S 146. P. 69–109. URL: https://pure.mpg.de/rest/items/item_2499325_6/component/file_3081806/content
3. Cassella S. D. Civil Asset Recovery. The American Experience // Non-Conviction-Based Confiscation in Europe / ed. by U. Sieber. Berlin : Duncker & Humblot, 2015. Vol. S 146. P. 13–30. URL: https://pure.mpg.de/rest/items/item_2499325_6/component/file_3081806/content
4. Khutor T. Civil Forfeiture of Unjustified Assets Through the Prism of Property Rights Protection. Kyiv : LLC RED ZET, 2020. 24 p.
5. Бутченко Т. І. Сутність державного інтересу. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2008. Вип. 35. С. 36–45.
6. Вороніжський Я. В., Петровський А. В. Сторони процесуальних відносин щодо визнання необґрунтованими активів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 136–143. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/31.pdf
7. Гришко С. М. Інтереси держави та територіальних громад на місцевому рівні в Україні: теоретичне розуміння. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 13–14. С. 125–130.
8. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
9. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
10. Кубко А. Є. Державні інтереси і відповідальність держави: деякі питання співвідношення. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 29–34.
11. Постанова Верховного Суду від 26 травня 2021 року у справі № 911/2532/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98083123>
12. Постанова Верховного Суду від 03 серпня 2022 року у справі № 464/3599/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105726126>
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів : Закон України від 31.10.2019 № 263-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text>
14. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
15. Рішення Франківського районного суду м. Львова від 22.12.2023 у справі № 465/5918/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115842216>
16. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Дата першого надходження статті до видання: 02.03.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 23.03.2026

Дата прийняття статті: 28.03.2026

Дата публікації статті: 12.06.2026

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ.
ЮРИДИЧНІ НАУКИ**

Випуск 1 (77), 2026

Засновано 2006 року
Видання виходить 4 рази на рік

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *Н. В. Фесенко*

Дата розміщення онлайн: 12.06.2026. Дата друку: 19.06.2026.
Замовлення № 0526/496
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 10,7.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім "Гельветика"
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.